

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

E. M. CIORAN

YENİ TANRILAR

ÇEVİREN
MURAT ERŞEN

2. BASKI

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

E. M. Cioran

Emil Michel Cioran, 8 Nisan 1911'de Râşinari, Romanya'da doğdu. Eserlerinin bir bölümünü Fransızca bir bölümünü ise Rumence kaleme aldı. Ortodoks bir papazın oğlu olarak dünyaya gelen Cioran on yedi yaşından itibaren Bükreş'te felsefe ve estetik öğrenimi gördü. 1928 yılında burada, Eugène Ionesco ve Mircea Eliade ile tanıştı ve onlarla sıkı bir dostluk kurdu. 1932'den itibaren düzenli olarak bazı dergilerde yazmaya başladı. 1933'ten 1935'e kadar Berlin'de kaldı. 1937'den sonra ömrünün geri kalan kısmını çatı katında bir evde yaşadığı Paris'te geçirdi ve 1995 yılında Alzheimer hastalığından öldü. Fransızca yazdığı ve 1949'da Fransa'da yayınlanan ilk kitabı olan (*Çürümenin Kitabı*, Metis, 2000) yanında (*Burukluk*, Metis, 1993); [*Doğmuş Olmanın Sakıncası Üzerine*, (Opus, 1998), (Gendaş, 2001), (Metis, 2017)]; [*Var Olma Eğilimi*, (Gendaş, 2002), (Metis, 2016)]; (*Gözyaşları ve Azizler*, Jaguar, 2015) gibi önemli eserleri vardır.

Murat Erşen

Strasbourg 2 Marc Bloch Üniversitesi ve Galatasaray Üniversitesi'nde felsefe okudu. Fransızca ve İngilizceden elliye yakın kitap ve birçok makale çevirmesinin yanı sıra çok sayıda felsefe ve edebiyat yapıtını da yayına hazırladı. Monokl Yayınevi'nin kuruluşunda yer aldı. Yıldız Teknik, Doğuş ve İstanbul üniversitelerinde misafir öğretim görevlisi olarak dersler verdi.

Çevirdiği bazı isimler: A. Badiou, J.-L. Nancy, J. Lacan, J. Derrida, Jean-Luc Marion, J.-D Nasio, Felix Guattari, Leo Strauss, M. Lazzarato, Pierre Hadot, A. Kojève, Spinoza, Descartes, Pascal, Luc Ferry, Oscar Wilde, M. Duras, M. Proust

Yayına hazırladığı bazı isimler: G. Agamben, M. Blanchot, A. Negri, S. Zizek, V. Jankelevitch, P. Sloterdijk, Christian Bobin

Yeni Tanrılar
Emil Michel Cioran

Özgün Künye
Le mauvais d miurge
Copyright   Editions Gallimard, Paris, 1969

  Redingot Kitap, 2017

Türkçe  eviri   Murat Er en, 2018

Yayına Hazırlayan: Ahmet Yurtkul
Yayın Danışmanı: Murat Saraçoğlu
Kapak Tasarım: Tarık Kirpi
   Tasarım: Adem  enel

1.Baskı, Şubat 2019, İstanbul
2.Baskı, Mart 2019, İstanbul

ISBN: 978-605-69119-0-3
Sertifika No: 33371

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Redingot Kitap'a aittir.
Yayıncının izni olmaksızın alıntı yapılamaz ve çoğaltılamaz.

Redingot Kitap, Ekim Film Yapım Prodüksiyon San. ve Tic. Ltd.  ti.'nin tescilli markasıdır.

Baskı ve Cilt: Berdan Matbaası
Davutpaşa Cad. Güven    Merkezi
C Blok. No: 215/216 Topkapı/ İstanbul
Tel: 0 212 613 1112 Sertifika No: 12491

Kulo lu Mah. Gazeteci Erol Dernek Sok. No:17/8
Beyoğlu/ İstanbul Tel: 0 212 403 1277
www.redingotkitap.com / info@redingotkitap.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

E.M. CIORAN

YENİ TANRILAR

Fransızcadan Çeviren
Murat Erşen

Kötü Demiurgos / 9
Yeni Tanrılar / 23
Paleontoloji / 41
İntiharla Karşılaşmalar / 57
Kurtulmamış Olan / 79
Boğulmuş Düşünceler / 95

KÖTÜ DEMİURGOS

İstisnai birkaç durum hariç, insan iyiye eğilimli değildir. Hangi tanrı onu iyiliğe sevk ederdi ki? Kötülükle lekelenmemiş en küçük bir eylemde bulunabilmesi için kendini tutması, kendine gem vurması gerekir. Bunu her başardığında da yaratıcısını kışkırtır, küçük düşürür. Hani olur da artık çabayla ya da hesap kitapla değil, doğası gereği iyi olmayı becerirse, bunu yukarının dalgınlığına borçludur: Evrensel düzenin dışına yerleşir, hiçbir ilahi planda öngörülmemiştir. İyi insanın varlıklar arasında hangi yeri kapladığı pek anlaşılmaz, böyle biriyse bile. Acaba bir hayalet midir?

İyi, olmuş ya da olacak olandır —asla olmayandır. Geçmiş ya da mümkün hatıranın ya da önsezinin paraziti olarak ne *fili* olabilir ne de kendi başına varlığını devam ettirebilir; olduğu müddetçe, bilinç ondan bihaberdir, onu ancak yok olduğunda kavrar. Her şey onun tözsüzlüğünü kanıtlar; iyi, gerçek dışı büyük güçtür, daha baştan düşük yapmış ilkedir: Tarih cereyan ettikçe etkileri belirginleşen zeval bulma, hatırlanamayacak kadar eski fiyaskodur. Başlangıçta, yaşama doğru kaymanın gerçekleştiği bu ilk gelişigüzellikte, muhakemelerimizde değilse de huzursuzluklarımızda süregiden, adlandırılmaz bir şey vuku bulmuş olsa gerektir. Varoluşun —varoluşun ve bizzat elementlerin— daha kaynağında yozlaşmış olduğunu varsaymaktan kendimizi almamız mümkün

mü? En azından günde bir kez bu hipotezle yüzleşmeyi becerememiş kimse, uyurgezer gibi yaşayacaktır.

*

İyi tanrının, “Babamız”ın yaratım skandalında parmağı olduğuna inanmak zor, imkânsız. Her şey onun bu işte payı olmadığını, yaratımın vicdansız bir tanrıdan, kusurlu bir tanrıdan kaynaklandığını düşündürüyor. İyilik yaratmaz: Hayal gücünden yoksundur; ya da ne kadar baştan savma olursa olsun bir dünya meydana getirmek için hayal gücü gerekir. Hiç olmadı, iyilikle kötülüğün karışımından ortaya çıkabilir bir eylem veya bir eser. Ya da bir evren. *Bizimkinden yola çıkarsak*, her halükârda yaratımın ucu kolaylıkla şerefli bir tanrıya olduğu kadar şüpheli bir tanrıya da çıkabilir.

İyi tanrı, kuşkusuz, yaratmak için donanmamıştır: Her şeye sahiptir, kadir-i mutlaklık hariç. Zafiyetleriyle Büyük’tür (anemi ve iyilik el ele gider), o etkisizliğin prototipidir: Kimseye yardım edemez... Zaten ona ancak tarihsel boyutumuzdan mahrum kaldığımızda tutunuruz; bu boyutla yeniden bütünleşir bütünleşmez, bizim için yabancı, anlaşılmaz olur: Bizi büyüleyen hiçbir yanı, hiçbir canavar tarafı yoktur. İşte o zaman döneriz yaratıcıya, işi başından aşkın* ve aşağı tanrıya, olayların kışkırtıcısına. Nasıl yaratabildiğini anlamak için, onu yenilik demek olan kötülüğe ve eylemsizlik demek olan iyiliğe kapılmış olarak hayal etmeliyiz. Bu mücadele şüphesiz kötülüğe zarar vermiştir, zira iyilik ona bulaşmış olmalıdır: Bu da neden yaratımın tümünden kötü olmadığını açıklar.

Kötülük, bozulabilir olan her şeyi, başka deyişle canlı olan her şeyi yönettiğinden, onun iyilikten daha az varlık kapsadığını, hatta hiç varlık içermediğini ispat etmeye kalkmak

* Cioran “affaire” (iş başından aşkın) sözcüğünü kullanıyor, ama İngilizce çeviride “officius” (işgüzar) karşılığı tercih edilmiş (ç.n.).

gölünç bir girişimdir. Kötülüğü yoklukla bir tutanlar böylelikle bu zavallı iyi tanrıyı *kurtardıklarını* sanırlar. Oysa onu ancak, onun nedenini Demiurgos'un* nedeninden ayırma cesareti gösterirsek kurtarabiliriz. Hristiyanlık bunu yapmayı reddettiği için, ömrü boyunca, bağışlayıcı bir yaratıcının belirsizliğini dayatmakla uğraşmıştır: Hristiyanlığı tüketen ve korumak istediği tanrıyı tehlikeye atan umutsuz bir teşebbüs.

Ham haliyle kalsaydı yaratımın ne tamamlanabileceğini ne de var olmayı hak edeceğini ve bütününde, insan tarafından işlenmiş bir *hata*, ünlü günah olduğunu, böylece daha ağır bir suçun minör bir versiyonu olarak görüldüğünü düşünmekten kendimizi alamayız. Yaratıcının örneğini az çok kölece izlemiş olmaktan başka ne suçumuz var? Ona ait mukadderatı/uğursuzluğu kendi içimizde teşhis ediyoruz; mutsuz ve kötü bir tanrının, lanetli bir tanrının elinden çıkmış olmamız boşuna değil.

*

Birileri yüce ama aciz bir tanrıya, bazıları Demiurgos'a, başkaları ise şeytana inanmaya mahkûm, ne ululamalarımızı ne de küfürlerimizi seçiyoruz.

Şeytan Demiurgos'un temsilcisi, elçisi, bu dünyada onun işlerini yürütüyor. Saygınlığına ve adına bağlı dehşete rağmen yalnızca bir idareci, yalnızca aşağı bir göreve, tarihe memur bir melek.

Demiurgos'un hükmü başkadır: O olmasa çetin sınavlara nasıl göğüs gererdik? Bu sınavlarla baş edecek düzeyde

* Okur kitabın Fransızca başlığının *Le Mauvais D miurge* (Kötü Demiurgos) olduğunu hatırlamalı. Demiurgos'un (ya da Akl-ı Faal'in) en belirgin özelliği yoktan var etmemesi, var olanlara  ekil vermesi, onları düzenlemesidir. Platon *Timaeus* başlıklı diyalogunda onu sınırsızca hayırsever olarak tarif eder, o dünyaya en iyi biçimi vermek ister ancak dünya kaos ve belirsizlik halinden oluşturulduğu için asla mükemmelliğe ulaşamaz ( .n.).

olsaydık ya da sadece bunlara biraz layık olsaydık, ona yarkarmaktan geri durabilirdik. Aşikâr yetersizliklerimiz karşısında, sımsıkı ona tutunuyor, var olmak için bile ona yalvarıyoruz. Eğer onun bir kurgu olduğu ortaya çıksaydı, nasıl kahrolur, nasıl utanırdık! Eksiklerimizin, mutsuzluklarımızın, kendimizin yükünü başka kimin üzerine boşaltırdık. Kendi kararımızla noksanlıklarımızın mimarı konumuna yükselttiğimiz Demiurgos olamadığımız her şey için bahane hizmeti görür. Dahası bu eksikli evrenin sorumluluğunu onun sırtına yüklediğimizde, biraz huzur tadarız: Artık ne kökenlerimiz ne de beklentilerimiz konusunda belirsizlik vardır, vaadin yarattığı kâbusun dışında, tam bir emniyet buluruz umarsızlıkta. Değerine hakikaten paha biçilmez. Bizi pişmanlıklarımızdan bile muaf tutar, çünkü başarısızlıklarımızın *ini-siyatifi*ni dahi üstüne alır.

Tanrısallıkta erdemlerimizden ziyade ayıplarımızı yenden keşfetmek daha önemlidir. Meziyetlerimize tevekkül ederken, kusurlarımız peşimizi bırakmaz, bizi ezer. Onları bizim seviyemize kadar düşebilecek ve yaygın olarak kabul edilen sıfatların yavanlığına hapsolmayacak bir tanrıya yansıtmak bizi teskin edip yatıştırır. Kötü tanrı hiç olmadığı kadar *yararlı* bir tanrıdır. Eğer elimizin altında olmasaydı, saf-ramızı nereye akıtacaktık? Her nefret biçimi son çare olarak ona karşı yöneltilir. Hepimiz faziletlerimizin değerinin bilinmediğine ya da onların alaya aldığına inandığımızı göre, bu kadar yaygın bir adaletsizliğin yalnız insanın işi olduğu nasıl kabul edilsin? Bu adaletsizlik daha geriye götürülmeli ve eski bir entrikayla, bizzat yaratım eylemiyle bir tutulmalıdır. O halde kimin sorumlu tutulacağını, kimin kötüleneceğini biliyoruz: Alçaklığımızın kaynağını kendimizden öğibildiğince uzağa yerleştirebilmek kadar bize hoş gelen, bizi ayakta tutan şey yoktur.

Tam manasıyla —iyi ve dermansız— tanrıya gelirsek, ne zaman onu varsayan, baştan itibaren onunla bağlantılandırılıp ona yol açan, onu *yaratan* anlarda içimizde artık hiçbir dünyadan iz kalmasa onunla uzlaşırız ve bu anlarda o, en derinlerimizden acı alaylarımızın en büyük aşağılamaları için yükselir. Tanrı ironinin eşiğidir. Bununla birlikte, onunla olan ilişkilerimizin bozulması ve kesintiye uğraması için ironinin kendini toparlaması, yeniden üstün gelmesi yeterlidir. O zaman kendimizi onun hakkında sorgulamaktan usanırız, onu meşgalelerimizden ve öfkelerimizden, bizzat aşağılamalarımızdan kovmak isteriz. Bizden önce o kadar çok kişi ona darbe vurmuştur ki şimdi gidip bir cesede saldırmak bize beyhude görünür. Yine de bizim için hâlâ önemlidir, her ne kadar onu kendimiz devirmediğimiz için duyduğumuz pişmanlıkla da olsa.

*

İkiciliğe has zorluklardan kaçınmak için, tarihi iki evrede cereyan edecek tek bir tanrı tasavvur edebildik: İlk evrede, bilge, kan kaybetmiş, kendi içine kapanmış, zuhur etmek için hevesi olmayan, *uyuyan*, ebediliğinden dolayı zayıf düşmüş bir tanrı; ikinci evrede, girişken, tutkulu, hata üstüne hata yapan, kendini ziyadesiyle ayıplanacak bir faaliyete kaptırmış tanrı. Bu hipotez, geriye dönük olarak, açıkça ayrık iki tanrı hipotezi kadar net ve avantajlı değildir. Ama ne birinin ne de diğerinin bu dünyanın neye değiştiğini izah etmediğini anlarsak, o zaman bazı bilinemezçilerle birlikte, onun melekler arasından kurayla çekildiğini düşünmek için hep bir dayanak buluruz.

(Tanrısallığı bir zatla özdeşleştirmek acınası, alçaltıcıdır. Ahitleri uygulamış kişi için tanrısallık asla bir fikir ya da anonim bir ilke olmayacaktır. Yirmi asırlık atışmalar bugünden

yarına unutulmaz. Eyüp ya da Aziz Pavlos'tan ilham alsa da, dini hayatımız çekişme, aşırılık, taşkınlıktır. Sövüp saymayı kullanmaya pek hazır ateistler *birini* hedef aldıklarını ispatlıyorlar. Bu kadar kibirli olmamalılar; özgürleşmeleri sandıkları kadar tam değil: Tanrıya dair oluşturdıkları fikir tam olarak inananlarınkiyle aynı.)

*

Yaratıcı, zahire bakan insanın mutlağıdır; buna karşılık deruni insan yaratımı rahatsız edici bir ayrıntı, faydasız, hatta zararlı bir hadise olarak görür. Her derin dini tecrübe Demiurgos'un egemenliğinin bittiği yerde başlar. Onu hor görür, onu suçlar, onun olumsuzlanmasıdır. Bize musallat olduğu müddetçe, bir yok oluş atılımı içinde, yaratılmamış olanla birleşmek ve onun içinde erimek için ne ondan ne de dünyadan kaçmamızın yolu vardır.

Vecd sayesinde —ki vecdin nesnesi *sıfatsız bir tanrıdır*, tanrının bir *özüdür*— bizzat yüce tanrınınkinden daha saf bir kayıtsızlık (*apathie*) biçimine yükseliriz ve tanrısal olana dalsak bile, yine de hâlâ her tür tanrısallığın ötesindeyizdir. Bu mistisizmin nihai evresi, varış noktasıdır, zira başlangıç noktası Demiurgos'tan kopuştur, onunla daha fazla dostluk kurmayı ve eserlerini alkışlamayı reddetmektir. Kimse onun önünde diz çökmez; kimse ona hürmet etmez. Ona yöneltilen sözler sadece tersine niyazlardan ibarettir —eşit derecede düşmüş bir mahlûk ile bir yaratıcı arasındaki tek iletişim yolu.

*

Resmi tanrıya baba, yaratıcı ve idareci işlevlerini yüklemek, onu altında ezileceği saldırılara açık hale getirmektir. Tüm sapkın düşünceliler arasında, kötülüğün hokkabazlığına karşı en güçlü biçimde diklenmiş ve kötü tanrının şanına ona duyduğu nefretle en çok katkıda bulunmuş kişi olan

bir Markion'a* kulak vermiş olsaydık, tanrı ne kadar uzun ömürlü olurdu! Başlangıç zamanlarında bunca fırsatı heba etmiş başka bir din örneği yoktur. Şayet Hristiyan çağını yaratıcıya lanet etme başlatsaydı kesinlikle çok farklı olurduk, zira onun belini bükmeye icazet verilmesi yükümüzü hafifletmekten geri kalmaz ve de son iki bin yılı bu kadar baskıcı yapmazdı. Kilise onu suçlamayı ve bunu yapmaktan çekinmeyen öğretileri benimsemeyi reddederek düzenbazlığa ve yalana bağlanacaktı. En azından, onun tarihinde en cezbedici tarafın, onun en samimi düşmanları olduğunu saptamakla teselli buluyoruz, bunlar onun savaşıp püskürttüğü ve Tanrı'nın onurunu kurtarmak için, şehit olmak pahasına, onun yaratıcı niteliğini reddedenlerdir. İlahi yokluğun, en üstün iyiliğin hoşlandığı bu namevcudiyetin fanatikleri falan tanrıdan nefret etmenin ve filan tanrıyı sınırsız, art niyetsiz sevmenin mutluluğunu tanıyordu. İmanlarıyla sürüklenmiş halde en samimi ıstıraplara dahi giren düzenbazlıktan hiçbir şeyi ayırt edebilecek durumda değillerdi. Ne *mazeret* kavramı, ne de can çekişmelerimizi teolojik bir akrobasinin ardına saklamak şeklindeki tamamen modern ayartı doğmuştu henüz. Yine de bir muğlâklık vardı onlarda: Her türden bu bilinirciler ve Manişteler saflık *sapkını*, korku delisi değilse neydi? Kötülük onları cezbediyor, neredeyse tatmin ediyordu: Onsuz, varoluşları boş olurdu. Bunlar kötülüğü kovalıyor, peşini

* Sinoplu Markion (MS 85-160), erken dönem Hristiyan teologudur. Roma kilisesinin öğretilerine alternatif farklı görüşler öne sürdüğü için Sapkın (Heretik) kabul edilmiştir. Markion, Eski Ahit'in ve Yeni Ahit'in tanrısı olmak üzere iki tanrı kabul eder. Ona göre, Tevrat'ın Tanrısı "kıskanç, öfke dolu ve kuralcı", yarattığı dünya da kusurlu ve bir acı çekme yeridir. İncil'in Tanrısı ise tutku ve öfke sahibi olmayıp mutlak anlamda iyi olan ve içinde zerre kadar kötülük barındırmayan bir Tanrı'yı ve Mesih kendisine inananları, Yahudilerin hırcın ve yetersiz yaratıcı Tanrısı'na köle olmaktan kurtarmak için gelmişti (ç.n.).

bir an olsun bırakmıyorlardı. Ve kötülüğün *yaratılmamış* olduğunu bu kadar ateşli savunmalarının sebebi, ondan zevk almak için, kavgacı erdemlerini ebediyet boyunca icra edebilmek için onun ilelebet varlığını sürdürmesini gizlice arzu etmeleriydi. Babaya duydukları aşkla, Rakibe fazla kafa yorduklarından, sonunda laneti kurtuluştan daha iyi anlayacaklardı. Bu nedenle [düşmüş] dünyanın özünü çok iyi kavramışlardı. Kilise onları kustuktan sonra, onların tezlerini kendine mal edecek kadar mahir ve nihayetinde yaratıcıyı aforoz etmek üzere onu başrole koyacak kadar iyiliksever olacak mı? Kilise ancak sapkın düşünceleri (*hérésie*) mezar-dan çıkartarak, eski aforozlarını feshedip yenilerini ilan ederek yeniden doğabilir.

*

Çekingen, dinamizmden yoksun iyilik kendini iletmeye yeteneksizdir; çok daha tez canlı kötülük ise kendini aktarmak ister ve bunu başarır, çünkü büyüleyici ve bulaşıcı olmak gibi ikili bir üstünlüğe sahiptir. Bundan ötürü kötü bir tanrının iyi bir tanrıdan daha kolay yayıldığı, kendinden çıktığı görülür.

Yaratıcının bu kadar can sıkıcı bir ispatını yapmak zorunda olduğu bu kendinde kalma yetersizliğini hepimiz miras aldık: *Meydana getirmek* başka bir şekilde ve başka bir ölçekte onun adını taşıyan girişimi sürdürmektir; acıklı bir maymunlukla, onun “yaratımına” eklemektir. Onun verdiği itki olmadan, ne varlık zincirini uzatma arzusu ne de tenin dalaverelerine katılma zorunluluğu var olurdu. Her doğurma şüphelidir. Bereket versin ki melekler buna uygun değildir, zira yaşamı yaymak düşmüşlere mahfuzdur. Cüzam sabırsız ve açgözlüdür, yayılmayı sever. Üremeyi yıldırma mühimdir, çünkü insanlığın neslinin tükendiğini görme korkusunun

hiçbir temeli yoktur. Ne olursa olsun, her yerde sadece kendini sürdürmeyi talep edecek yeterince budala olacaktır ve kendileri sonunda bundan kaçınırsalar dahi, kendini feda edecek gudubet bir çift illa bulunacaktır.

Mücadele edilmesi gereken şey yaşama iştahı değil “ne-sep” hevesidir. Ebeveynler, *doğurucular*, kışkırtıcı ya da delidir. En beter ucubenin hayat verme, “dünyaya getirme” yetisinin olmasından daha moral bozucu ne olabilir? Önünüze çıkan ilk insanı bir parça Demiurgos’a dönüştüren bu mucizeyi yılgınlığa kapılmadan ya da tiksinti duymadan düşünmek mümkün mü? Deha kadar istisnai bir tanrı vergisi olması gereken şey ayırım gözetmeden herkese bahşedilmiştir: Doğayı ilelebet saygınlığından eden kötü tohumun cömertliği.

Tekvin’in mücrim buyruğu: *Üreyin ve çoğalın** — iyi bir tanrının ağzından çıkamazdı. Eğer konuyla ilgili bir sözü olmuş olsaydı, daha ziyade *ender olun* diye salık verirdi. Hele şu uğursuz sözleri hiç ekleyemezdi: *Ve yeryüzünü doldurun*. Kitabı Mukaddes’i bu sözleri derlemiş olma utancından temizlemek için bunları derhal silmek gerekirdi.

Ten** yerkürenin yüzeyinde gitgide bir kangren gibi yayılıyor. Kendine sınır dayatmayı bilmiyor, başarısızlıklarına rağmen ortalığı kırıp geçirmeye devam ediyor, yenilgilerini fetihler olarak görüyor, hiçbir şey öğrenmedi. Her şeyden önce yaratıcının hükümlerine ait ve yaratıcı kötücül içgüdülerini tam da tende yansıttı. Normalde, tenin ona kafa yoranlardan çok onu sürdürenleri ve gelişimini temin edenleri ezmesi gerekirdi. Ama durum tersine, zira onlar ne tür bir sapkınlığın suç ortağı olduklarını bilmiyorlar. Hamile kadınlar bir gün taşta tutulacak, annelik içgüdüğü yasaklanacak,

* Tekvin 9:1: “Tanrı, Nuh’u ve oğullarını kutsayarak, “Verimli olun, çoğalın yeryüzünü doldurun dedi.” (ç.n.).

** Chair (*ing. flesh*): Et, ten, vücut. (ç.n.).

kısırlık alkışlanacak. Doğurganlığa şüpheyle yaklaşan Bogomil ya da Cathari gibi mezheplerde, ortak hezeyana teslim olmayanların büyük umutsuzluğuna rağmen, tüm toplumların oldum olası koruduğu kurum olan evlilik haklı olarak mahkûm ediliyordu. Döllemek, musibeti sevmektir, onu devam ettirmek ve arttırmaktır. Ateşi evrenin ilkesiyle ve arzuyla özdeşleştiren şu antik filozoflar haklıydı. Zira arzu yakar kavurur, yutar, yok eder: Aynı anda varlıkların amili ve yok edicisi olarak kasvetli, özü itibarıyla cehennemidir.

Bu dünya neşe içinde yaratılmamıştır. Oysa *üremede* haz vardır. Evet, şüphesiz, ama haz neşe değil, onun gölgesidir (*simulacre*): İşlevi aldatmaktan, yaratımın, en küçük ayrıntısına kadar kendisinden neşet ettiği başlangıçtaki bu kederin damgasını taşıdığını bize unutturmaktan ibarettir. Zorunlu olarak yanıltıcı olan hazdır, yine bize teoride geri çevirdiğimiz bazı eylemleri yerine getirme olanağı veren. Onun işbirliği olmasa, cinsel yönden kendini tutma, mesafe kaydedip sıçanları bile baştan çıkarırdı. Ama hazzın ne denli düzmece olduğunu şehvette anlarız. Şehvet yoluyla haz zirvesine, azami yoğunluğuna ulaşır ve burada, başarısının doruğunda, birden gerçek dışılığına açılır, kendi yokluğunda çöker. Şehvet hazzın *felaketidir*.

Bir tanrının, *hatta bir insanın*, homurdanmayla taçlanan/tamamlanan bir jimnastikten ileri gelmesine rıza gösterilemez. Bu kadar uzun süren bir dönemin sonunda, “evrim”in işi başka bir formülle çözmeyi başaramaması tuhaftır. Zaten yürürlükteki tıkr tıkr işlerken ve herkese uyarken neden kendisini zahmete sokacak ki? Şunda anlaşalım: Kendi başına yaşam mevzu bahis değildir, o alabildiğine gizemli ve yorucudur; öyle olmayan şey ise, *neticelerine bakıldığında*, kabul edilemez bir kolaylıkla işleyen söz konusu uygulamadır. Kaderin her insanı neyden muaf tuttuğu bilindiğinde,

bir unutuş ânyıla ondan kaynaklanan talihsizliğin olağanüstü yekûnu arasındaki orantısızlık karşısında afallarız. Bu konuya ne kadar dönersek, ondan bir şey anlayanların sadece sefahat âlemini ya da çileciliği tercih etmiş sefihler ya da iç-diş edilmişler olduğunu o kadar çok görürüz.

Üremek adı olmayan geçici bir akıl kaybı gerektirdiğinden, şu kesindir ki aklımızı başımıza alsaydık, yani türün yazgısına kayıtsız kalsaydık, ondan sadece bazı numuneler saklardık, tıpkı soyu tükenmekte olan hayvanlardan örnekler muhafaza ettiğimiz gibi. Tenin yolunu tıkayalım, bu korkunç itkisini felç etmeye çalışalım. Tam bir yaşam salgınına, yüzlerin çoğalmasına şahit oluyoruz. Tanrıyla hâlâ nerede ve nasıl yüz yüze duracağız?

Kimse bu korkuya olan saplantısına daimi olarak tabi değildir. Ondan yüz çevirdiğimiz, onu neredeyse unuttuğumuz olur, özellikle de benzerlerimizin bulunmadığı bir manzarayı seyreylerken. Orada ortaya çıktıkları an, yeniden zihne yerleşirler. Yaratıcıyı aklamaya, bu dünyayı kabul edilebilir, hatta tatminkâr olarak görmeye meyletseydik bile, insan konusunda, yaratılışın bu karanlık noktası konusunda yine de tasarruflu olmamız gerekirdi.

*

Eserinin ziyankârlığına ya da yetersizliğine kani Demiurgos'un bir gün onu yok etmek isteyeceğini ve hatta işleri onunla birlikte ortadan kalkacak şekilde ayarlayacağını hayal edebiliriz. Ama oldum olası yalnızca kendini imha etmeye uğraştığını ve oluşun bu ağır öz yıkımdan ibaret olduğunu da tasavvur edebiliriz. İster ayak sürüyerek ister nefes nefese olsun, iki ihtimalde de bir kendine dönüş, bilincin bir tetkiki söz konusudur, bunun sonucu da yaratımın kendi mimarı tarafından reddedilmesi olacaktır.

En derinlerimize demir atmış olduğu halde en az hissedilen şey, tanrılar da dâhil herkesten saklı kalan özsel bir iflas duygudur. Ve dikkat çekici olan şu ki çoğumuz bu duyguyu hissettiğini sezmekten uzaktır. Dahası, doğanın özel bir inayetiyle, bunun farkına varmamaya yazgılıyız: Bir varlığın gücü, ne ölçüde yalnız olduğunu bilmek konusundaki yetersizliğinde yatar. Bu kutlu cehalet sayesinde heyecana gelir ya da eylemde bulunabilir. Bu sır ona açık oldu mu zembereği hemen, umarsızca boşanır. Yaratıcının başına bu gelmiştir ya da gelecektir, belki.

*

Oldum olası, doğrusu neyle olduğunu bilmeden bir şeyle rastlaşma nostaljisiyle yaşamış olmak... İnançsızlıktan inanca geçmek ya da tersinin olması kolaydır. Ama kronik bir zihin berraklığının ortasında neye irtidat etmeli ve neye tövbe etmeli? Cevherden yoksun bu berraklık yadsınabilecek hiçbir muhteva sunmaz; boştur ve boşluk yadsınamaz: Zihin berraklığı vecdin olumsuz eşdeğerlisidir.

Hiçbir şeye rast gelmeyen, kendisine de rastlamayacaktır; fikirlerimizin, hatta reflekslerimizin bile kurbanı olduğu bu imansız çağrılar, bu kararsız inançlar, bu şevkten yoksun ateşlilikler buradan kaynaklanır. Bu dünyayla ve diğeriyle tüm ilişkilerimizi düzenleyen müphemliği evvela kendimiz için muhafaza ettik; sonra onu çevremize yaydık ki kimse ondan yakasını sıyrmasın, hiçbir canlı hâlâ neye katlandığını bilemesin. Artık hiçbir yerde *net* bir şey yok: Kendi hatamızla şeylerin kendisi sallantıda ve bulanıklığa batıyor. Bize gereken, kurtuluşunun peşine düşmüş herkes için vazgeçilmez olan dua etme imkânını hayal etme vergisi. Cehennem, *tasavvur edilemeyen* duadır.

Evrensel ikircimin tesis edilmesi gerçekleştirmiş olduğumuz ve bizi Demiurgos'a rakip kılan en vahim kahramanlık.

*

Silinip gitmeye susamış halde, coşkuyla yokluğumuzu kabul ettiğimiz çağlarda mutluyduk sadece. Din duygusu önemsizliğimizi saptamaktan değil arzu etmekten, onun içinde debelenme ihtiyacından doğar. Şimdi artık tanrıların peşinde yaşamazken doğamızın özünde bulunan bu ihtiyaç nasıl tatmin bulacak? Vaktiyle onlar bizi terk ediyordu, bugünse biz onları terk ediyoruz. Bizim gözümüzde hâlâ inayet bulsunlar diye onların yanı başında çok uzun süre yaşadık; hâlâ ulaşılabilir olduklarından *kıpırdadıklarını duyuyoruz*; yolumuzu bekliyor, bizi gözetliyorlardı: Artık evimizde değildik... Fakat tecrübeyle sabit olduğu üzere, insanın komşusu kadar menfur varlık yoktur. Mêkansal olarak bu kadar yakın olduklarını bilmek nefes almamıza mani olur ve aynı zamanda günlerimizi ve gecelerimizi yaşanmaz kılar. İstediklerimiz kadar mahvına kafa yoralım, orada, vahşice mevcuttur. Tüm düşüncelerimiz onu ortadan kaldırmaya çağırır; sonunda buna karar verdiğimizde, tam eyleme geçmeden önce bir ödlelik kasılması bizi ele geçirir. Böylece yöremizde yaşayanların potansiyel katili oluruz ve bunu eyleme dökemekten dolayı içimiz içimizi yer, kan heveslisi olarak bunu kaçırmaktan hırçınlaşırız.

Tanrılarla birlikteyken her şey daha kolay gözükmüşse, patavatsızlıkları hatırlanamayacak kadar eski olduğundandır, ne pahasına olursa olsun buna bir son vermemiz gerekmektedir. Onları gözetmeye devam etmemizi imkânsız kılacak kadar can sıkıcı değiller miydi? Onlar karşısında yükselen genel uğultu böylece izaha kavuşur, hiçbirimiz kendi zayıf sesiyle buna katılmaktan geri kalamazdı.

Binlerce yıllık yoldaşları ya da düşmanları, mezheplerin, dinlerin ve mitolojilerin tüm azizlerini düşündüğümüzde, kendisinden kopmaya gönülsüz olduğumuz sadece, canı gönülden onun neden olmasını istediğimiz kötülükleri yüklediğimiz Demiurgos'tur. En ufak yaşamsal eylemleri ve bizzat yaşamın kendisini düşündüğümüzde düşündüğümüz Demiurgos'tur. Ne zaman ona kafa yorsak, kökenlerini araştırırsak, bizi büyüler ve korkutur; bu, *ondan*, özel tanrıdan kaynaklanmak zorunda olan, apayrı, ürküntü verici bir mucizedir. Günlük şaşkınlıklarımız onun gerçekliğini talep etmek ve onu ilan etmek için orada dururken, var olmadığını savunmak hiçbir işe yaramaz. Belki eskiden var olduğunu ama diğerleri gibi onun da öldüğünü söyleyip itiraz etsek de, bu şaşkınlıklar göz korkutmalara aldırmayacak, onu diriltmek için ellerinden geleni yapacak ve biz hayret etmeye ve korkmaya, var olan ve yaşayan her şeye ürkek bir merak göstermeye devam ettiğimiz sürece o da varlığını sürdürecektir. Şöyle diyebiliriz: "Korkuya galip gelin ki sadece hayret sürdürsün varlığını." Ama korkuyu yenmek, onu yok etmek için, ilkesine saldırmak ve temellerini yıkmak, dünyayı bütünüyle ne az ne çok yeniden inşa etmek, Demiurgos'u tez elden değiştirmek, kısacası kendimizi bir *başka* yaratıcıya emanet etmek gerekirdi.

YENİ TANRILAR

Fikirlerin ve indirgenemez inançların geçit töreniyle kim ilgilense, çağımızın ilk asırlarının sunduğu gösteride duraklayacaktır. Orada tarihin herhangi bir uğrağında, hafiflemiş biçimiyle, karşılaştığımız tüm ihtilaf biçimlerinin modelini bulacaktır. Gayet anlaşılır bir şey: Bu, insanların en çok nefret ettiği dönemdir. Ateşli, hırçın, baştan beri nefret sanatında uzman Hristiyanların marifeti, oysa paganlar sadece küçümsemeyi kıvrabiliyordu. Saldırganlık insanların ve yeni tanrıların ortak özelliği.

Vaktiyle geçimsizlikten bihaber bir letafet canavarı bunun ne olduğunu öğrenmek ya da en azından neye değdiğini bilmek istiyorsa, onun için bunun en kolay yolu bazı Kilise yazarlarını okumak olurdu: Bunun için, okumaya bu yazarlar arasında en parlağı olan Tertullien'den başlayıp, söz gelimi kindar ama yavan olan ve Julianus Apostata'ya karşı söylemi sizde hemen paganizme dönme arzusu uyandıran Nenizili Aziz Gregorios ile bitirilebilirdi. Bu söylevde hiçbir meziyet imparatora uygun bulunmaz; hiç gizlemeye gerek görülmeyen bir tatminle Perslere karşı savaşta kahramanca ölümüne itiraz edilir, Gregorios'a kalırsa imparator "nükteleri ve şakalarıyla askerlere yorgunluklarını unutturmak için orduların peşinden giden, meslekten soytarı bir barbar tarafından

öldürülmüştür.” Böyle bir hasma layık görünmek konusunda hiçbir zarafet, hiçbir kaygı göstermez. Bu aziz örneğinde bağışlanamaz olan, gençken beraber felsefe okullarına gidip geldikleri günlerden onun Julianus’u tanıyor olmasıdır.

Bir davayı savunanların, görünüşte tavizkar, aslında galip tonu kadar iğrenç bir şey yoktur; kazanacakları zaferi düşündükçe neşeden içleri içlerine sığmaz, korkularını tehditlere dönüştürmekten kendilerini alamazlar. Tertullien, alayla ve titreyerek, Mahşer Günü’nü, onun deyişiyle *en büyük gösteriyi* betimlerken, “cehennemin dibinde dehşetle figan eden” onca monark ve tanrıyı seyrederken atacağı kahkahayı hayal eder. Paganlara, kendilerinin ve putlarının kaybettiğini hatırlatmak konusunda gösterilen bu ısrarda en mutedil ruhları bile çileden çıkaracak bir şey vardı.

İnsan ancak eskimiş ilahların gölgesinde nefes alabilir. Buna ne kadar ikna olursa, şunu dehşetle kendine o kadar çok tekrar eder: Eğer Hristiyanlığın yükseldiği dönemde yaşasaydım, belki de büyüüne kapılırdım. Bir dinin başlangıcı (tıpkı herhangi bir şeyin başlangıcı gibi) daima şaibelidir. Bununla birlikte yalnızca başlangıçlar belli bir gerçekliğe sahiptir, yalnızca onlar *doğrudur*; doğru ve tiksindirici. Hangisi olursa olsun ve nerede ortaya çıkarsa çıksın bir tanrının kuruluşuna tanık olduğumuzda illâ cezasını çekeriz. Bu mahzur yeni de değildir. Zeus’un ve yeni Olympos kliğinin kurbanı Prometheus da o zaman buna işaret ediyordu.

Bu, kurtuluş perspektifinin çok daha ötesinde, Hristiyanları aynı yıkım hamlesiyle süpürmüş olan Antik dünyaya karşı duyulan hiddetti. Çoğunlukla başka yerden geldiklerinden, Roma’ya karşı zincirlerinden boşanmaları anlaşılır bir şeydir. Oysa halkın yerlisi din değiştirdiğinde ne tür bir cinnete iştirak ediyordu? Donanımı diğerlerinden çok daha az olduğundan, tek bir şeye başvurabilirdi: Kendinden nefret etmek.

Nefret başta alışılmadık, sonra bulaşıcı bir şekilde yolundan sapmasa, Hristiyanlık, doğrusu elinden eski tanrıları çivilenmiş bir cesetle acısız eziyetsiz takas etmekten başka bir şey gelmeyen yabancı bir alıcıyla sınırlı, basit bir mezhep olarak kalırdı. Konstantin'in aniden politika değiştirmesi karşısında nasıl hareket etmesi gerektiğini merak eden biri, kendini geleneğin bir yandaşının, öyle olmaktan gurur duyan bir paganın yerine koysun: Haça nasıl razı olacak? Roma sancaklarının üzerinde onur kırıcı bir ölünün sembolünün yer almasına nasıl müsamaha gösterecek? Buna rağmen ona boyun eğdiler ve bizim, çok geçmeden genele yayılan bu boyun eğişe kaynaklık eden içsel bozgunun yoğunluğunu tahayyül etmemiz kolay değil. Bu boyun eğişi, ahlaki alanda, bir krizin taçlanması olarak tasavvur etsek ve böylece ona bir din değiştirme statüsü ya da mazereti bağışlasak bile, onu siyasi açıdan düşündüğümüz an bu boyun eğiş bir ihanet olarak görünür. Roma'yı yaratmış tanrıları terk etmek, bu "dini ve medeni tüm kurumlara karşı birleşmiş, vatansız ve geleceksiz, evrensel olarak alçaklıkla damgalandığından adaletin peşine düşüğü, ama bu toplu lanetlemeden övünç payı çıkaran, daha dün doğmuş yeni insan soyu" ile ittifak ederek bizzat Roma'yı terk etmektir. Celcus'un* hicvi 178 tarihliydi. Yaklaşık iki asır sonra Julien de şöyle yazacaktı: "Tiberius ya da Claudius hükümlerinde tek bir seçkin aklın Hristiyan fikirlere döndüğü görüldüyse, beni de sahtekârların en büyüğü bilin."

* II. yüzyılda yaşamış Hristiyan karşıtı düşünür. "Gerçek Öğreti" (Λόγος Ἀληθής, *Logos Alēthēs*) adlı eserinde Hristiyanlığa karşı saldırılarıyla ünlüdür. Hz. İsa'nın, sonradan büyümlü güçler edinerek tanrılık iddiasında bulunan gayri meşru bir çocuk olduğunu iddia etti ve Hristiyanları aşağılayarak onları "işçi, kunduracı, çiftçi, soytarı ve dünyanın en cahil insanları" diye tanıttı. (ç.n.).

“Yeni insan soyu”, incelik sahibi olanları fethedinceye kadar uzun süre çırpınacaktı. Bu ayak takımından gelen, her hareketleri küçümseme uyandıran, kim olduğu meçhul insanlara nasıl güveneceklerdi? Ama doğrusu: Hor gördükleri kişilerin, bir de daha yeni uydurulmuş tanrısını hangi yolla kabul edeceklerdi? Tanrılara geçerlik sağlayan sadece eskilik olduğundan, yakın tarihli olmamaları kaydıyla hepsini hoş görüyorlardı. Bu durumla ilgili özellikle kızdıkları şey, Oğul’un mutlak yeniliği idi: Bir çağdaş, bir türedi... En çok “şoke eden”, hiçbir *bilgenin* öngörmediği ya da delalet etmediği bu can sıkıcı şahsiyetti. Ortaya çıkışı, alışması dört asır süren bir skandal oldu. Eski bir tanış olan Baba *kabul edilince*, Hristiyanlar, taktik sebeplerle ona sığındılar ve onu temsil ettiklerini iddia ettiler: Onu öven ve ruhunu İncillerin devam ettirdiği kitaplar, Tertullien’e göre, tapınaklardan, kehanetlerden, pagan tanrılarından yüzyıllarca eski değil miydi? Savunmacı, bir kez ustalıkla konuşmaya başladı mı, işi Musa’nın Troya’nın düşüşünden binlerce yıl önce geldiğini öne sürmeye kadar götürür. Böyle tutarsız konuşmaların maksadı Celcus’un yorumları gibi yorumların yaratabileceği etkiyle savaşmaktı. “Nihayetinde, Yahudiler, asırlar önce ulusal bir gövde halinde teşekkül ettiler, bugün hâlâ muhafaza ettikleri, kendilerine özgü yasalar oluşturdular. Uydukları din, değeri ne olursa olsun ve hakkında ne söylenebilirse söylensin, atalarının diniydi. Ona sadık kalmakla, kendi ülkelerinin âdetlerini koruyan diğer insanlardan farklı bir şey yapmadılar.”

Eskilik ön yargısına kurban etmek, yalnızca yerli tanrıların meşru olduğunu zımnen tanımaktı. Hristiyanlar şahsi çıkarlarla böyle bir ön yargı karşısında baş eğmek istiyorlardı ama kendilerini yok etmeden daha ileri gidip, onu tüm sonuçlarıyla birlikte bütün bütüne benimseyemiyorlardı. Origen

gibi biri için, etnik tanrılar puttu, çok tanrıçılığın kalıntılarıydı; daha o zaman Pavlus onları şeytanlarla aynı mertebeye indirmişti. Yahudilik onların hepsini düzmece sayıyordu, biri hariç: Kendi tanrısı. Julien Yahudiler hakkında şunları söyler: “Tek hataları, kendi tanrılarını tatmin etmeye çalışırken, aynı zamanda diğerlerine hizmet etmemeleri.” Yine de, din konusunda modayı takip etmekte gösterdikleri isteksizlikten dolayı onları över. “Her şeyde yenilikten kaçırım, özellikle de tanrılar söz konusu olduğunda.” Bu beyan onun itibarını sarsan ve onu bir “gerici” diye yaftalamak için kullanılan bir itiraftı. Peki, Hristiyanlık paganizme nazaran nasıl bir “ilerleme” sunmaktadır diye merak ediyor insan. Bir tanrıdan diğerine ya da bir medeniyetten diğerine “niteliksel sıçrama” yoktur. Bir dilden bir başka dile de bu şekilde sıçramak mümkün değildir. Hristiyan yazarların paganlardan üstün olduğunu kim iddia edebilirdi? Aziz Jerome, tekrar Cicero’ya ve Plautus’a daldıktan sonra, Kilise Babalarından başka bir esine ve üsluba sahip olmalarına rağmen, peygamberleri bile okurken duyduğu hoşnutsuzluğu itiraf eder. O dönem “ilerleme” bu okunmaz Babalarda cisimleşiyordu: Onlardan yüz çevirmek, “tepki” safına geçmek miydi? Julien Homeros’u, Tukididis’i ya da Platon’u onlara tercih etmekte kesinlikle haklıydı. Hristiyan hocalara Yunan yazarları açıklamayı yasakladığı ferman her dönemde sadece rakipleri tarafından değil hayranları tarafından da sert biçimde eleştirilmişti. Onu aklamayı istemesek de onu anlamaktan kendimizi alamayız. Karşısında fanatikler vardı; onların kendisine saygı duymasını sağlamak için, zaman zaman onlar gibi abartmak, onların hatırına bazı delice şeyler söylemek gerekiyordu, yoksa onu horlayıp, bir amatör olarak görürlerdi. O yüzden bu “öğretmenler”den, tefsir ettikleri yazarlara öykünmelerini ve tanrılar üzerine görüşlerini paylaşmalarını rica

etmişti. “Ama bu yazarların en önemli hususlarda yanıldıklarına inanıyorlarsa, Matta ve Luka’yı yorumlamak için İsevilerin kiliselerine gitsinler!”

Eskilerin nezdinde, insan tanrıları ne kadar çok tanırsa, onların sadece veçheleri, yüzleri olduğu Tanrısallığa o kadar iyi hizmet ederdi. Bu tanrıların sayısını sınırlamaya kalkmak küfürdü; tek bir tanesi için diğerlerini silmek cinayetti. İşte Hristiyanlar bu cinayet yüzünden kendilerini suçlu durumuna düşürmüşlerdi. Onlara ilişkin ironi yapmak artık münasip değildi: Yaydıkları musibet çok ileri gitmişti. Julien’in tüm haşinliği onlara düşüncesizce muamele etmenin olanaksızlığından geliyordu.

*

Çok tanrıçılık eğilim ve itkilerimizin çeşitliliğiyle daha iyi uyuşur, onlara kendilerini icra etme, açığa vurma imkânı sunar, zira her biri kendi doğasına göre o an ona uygun gelen tanrıya meyletmekte özgürdür. Oysa tek bir tanrıyla nasıl baş edilir? Onu nasıl tasavvur etmek, nasıl *kullanmak* gerekir? Onun huzurunda daima *baskı altında* yaşar insan. Tek tanrıçılık duyarlılığımızı ezer. Bizi sıkarak, gemleyerek derinleştirir: Güçlerimizin serpilmesine ket vurmak pahasına bize içsel bir boyut bahşeden bir zorlamalar sistemidir; bir bariyer oluşturur, gelişmemizi durdurur, bizi sakatlar. Şu kesin ki birçok tanrıyla, tek tanrıyla olduğumuzdan daha *normaldik*. Şayet *sağlık* bir ölçütse, tek tanrıçılık ne büyük bir gerileme!

Birçok tanrının rejimi altında, coşkunluk paylaşılır; tek bir tanrıya yöneldiğinde ise tek noktada toplanarak şiddetlenir ve sonunda saldırganlığa, *imana* dönüşür. Enerji artık yayılmaz, tamamen aynı doğrultuya yönelir. Paganizmde dikkat çekici olan, inanmak ve inanmamak arasında, imana sahip olmakla olmamak arasında radikal bir ayrım yapılmamasıdır.

Dahası iman bir Hristiyan icadıdır; dramatik olduğu kadar hezeyanlı bir diyalogla sürüklenen Tanrı'da ve insanda aynı dengesizliği varsayar. İşte yeni dinin zıvanadan çıkmış karakteri bundan kaynaklanır. Çok daha *insani* olan eski din istediğiniz tanrıyı seçme yetisini size bırakır, hiçbirini dayatmadığı için, şu ya da bu tanrıya meyletmek size kalmıştır. İnsan ne kadar kaprisliyse, tanrıyı değiştirme, birinden diğerine geçme ihtiyacı o kadar fazladır, bir hayat süresince hepsini sevmenin yolunu bulacağından emindir. Dahası bu tanrılar mütevazıydı, sadece saygı talep ediyorlardı. İnananlar onları selamlıyorlardı ama önlerinde diz çökmüyordu. Yaşadığı çelişkiler çözülmeyen, çözülebilecek gibi de olmayanlar için, mütereddit ve yatışmaz zihinler için de gayet idealdiler. Yerinde durmayan kafa karışıklığı içinde, hepsini *deneyebilmek* ve tam da o an ihtiyaç duyduğu tanrıya denk geleceğinden neredeyse emin olmak ne büyük bir şanstı! Hristiyanlığın zaferinden sonra, aralarında değerlendirme yapma ve istediğini seçme özgürlüğü akıl almaz bir şey haline geldi. Birlikte sürdürdükleri yaşam, oluşturdıkları harika kalabalık sona erdi. Paganizmden yorgun düşmüş ama henüz ikrah etmemiş bir estet asırlarca süreceğini tahmin etseydi bu yeni dine girer miydi? Birbirinin yerine geçebilen putlar düzenine özgü fanteziyi, tanrısının ömrü dehşet verecek kadar uzun olan bir inanca değişir miydi?

Görünüşte, insan korunma gereksinimiyle edindi tanrıları; ama aslında, acı çekmek konusundaki açgözlülüğünden dolayı. Birçok tanrıya inandığı sürece, kendine bir seçim özgürlüğü, çeşitli kaçamak yollar bahşetti. Ardından kendini tek bir tanesiyle sınırlayınca, kendine bukağılar vurdu ve başına dertler açtı. Bu kadar ağır bir kölelik lüksünü ancak kötülük raddesinde kendini seven ve kendinden nefret eden bir hayvan göze alabilir. Büyük Hayalet'le elbirliği etmek ve

kaderimizi onunkine bağlamak kendimize yaptığımız ne büyük zulümdür! *Tek tanrı* yaşamı nefes alınmaz kılar.

Hristiyanlık, zihni özgürleştirmek için değil de onu zincire vurmak için Romalıların hukuki sertliğini ve Yunanlıların felsefi akrobasisini kullandı. Zihni zincire vurarak, onu derinleşmeye, kendine inmeye mecbur bıraktılar. Dogmalar zihni zehirler, ona, ne pahasına olursa olsun aşmaması gereken dış sınırlar saptar; aynı zamanda da, kendine ait evrenini katetmekte, başını döndüren kendi yüksekliklerini keşfetmekte ve doktrinal kesinliklerin tiranlığından kaçmak için, tüm duyumların en uç noktasında varlığı —ya da negatif dengini— aramakta onu özgür bırakırlar. Eli kolu bağlanmış zihnin serüveni olan vecd otoriter bir dinde liberal bir dinde olduğundan muhakkak daha çok görülür: Çünkü o zaman vecd, iç dünyaya doğru bir sıçrama, derinliklere çağrı, *kendine doğru* kaçıştır.

Bu kadar uzun süre Tanrı'dan başka sığınağımız olmayınca, onda kendimizde olduğu kadar derinlere daldık (bu dalış iki bin yılda gerçekleştirdiğimiz tek gerçek kahramanlığı temsil eder), onun uçurumlarını ve kendimizinkini yokladık, sırlarını tek tek aşındırdık, bilginin ve duanın çifte saldırısıyla tözünü zayıflattık ve saygınlığını tehlikeye attık. Eskiler tanrılarını aşırı yormazdı: Onları hırpalamayacak ve inceleme nesnesi yapmayacak kadar zarafetleri vardı. Mitolojiden teolojiye uğursuz geçiş henüz gerçekleşmemişti, büyük mistiklerin vurgularında olduğu gibi ilmiyelerin yavanlığında da mevcut bulunan bu sürekli gerilimden bihaberlerdi. Bu dünya hayata geçirilemez olanla eş anlamlı olduğunda ve bizi ona bağlayan temasın fiziksel olarak koptuğunu hissettiğimizde, çare ne imanda ne de imanın yadsınmasında yatar (ikisi de aynı zayıflığın ifadesidir), çare paganca amatör uğraşıda, daha kesin bir deyişle bizim ona dair oluşturduğumuz *fikirdedir*.

*

Hristiyanın karşılaştığı en ciddi mahzur, *bilinçli olarak* sadece bir tanrıya hizmet edebilmektir, hâlbuki fiiliyatta birçoğuna (azizler kültü!) bağlanma serbestisine sahiptir. Çok tanrılığa her şeye rağmen dolaylı olarak varlığını devam ettirme imkânı veren esenlik getirici bağlanma. Bu olmasa, fazla saf bir Hristiyanlık evrensel bir şizofreni yaratmaktan geri kalmazdı. Tertullien kusura bakmasın ama *ruh doğal olarak pagandır*. Hangi tanrı olursa olsun, acil ihtiyaçlarımıza cevap verirken bizim için bir yaşamsallık artışını, bir “uyarıcı”yı temsil eder; bize dayatıldığında ya da hiçbir zorunluluğa karşılık gelmediğindeyse aynı durum geçerli değildir. Paganizmin hatası, fazla tanrı kabul etmesi ve yığılması olmuştur; cömertliğinden ve idrak fazlalığından öldü, içgüdü eksikliğinden öldü.

Benliğin, şu cüzzamın üstesinden gelmek için artık sadece görünüşlerin üzerine bahis oynarsak, hem ilkelerinde hem de pratiklerinde yüzeysel olan bir dinin, dram yaratmadan, vicdan krizine sürüklemekten, pişmanlığa yol açmadan silinip gitmesine üzülmemek mümkün değildir. Antik Çağ’da, derin olan din değil felsefeydi; modern çağda ise “derinlik”in ve ona içkin her tür duygusal ıstırapın nedeni Hristiyanlıktı.

Hakiki ve sahte diye ayırmayı reddetseler de tanrıları sınıflandırmaya uğraşan dönemler, belli bir imanın olmadığı dönemlerdir (Helenistik dönem ya da bizimki). Buna karşın, tanrıların hepsinin bir değeri olabileceği fikri, coşkunun hâkim olduğu zamanlarda kabul edilemezdir. *Muhtemelen* gerçek olan bir tanrıya dua edilemez. Dua ne kurnazlıkların seviyesine iner ne de yücenin içinde derecelendirmeye müsamaha gösterir: Şüphe ettiğinde bile, bunu Hakikat adına yapar. *İnsan bir nüans için yakarmaz*. Bunların hepsi sadece

tek tanrıci afetten beri doğrudur. İşler pagan dindarlık için farklıydı. Minucius Felix, *Octavius*'ta, Hristiyan konumu savunmadan önce, paganizmin temsilcisi Celcus'a şunları söyler: "Ulusal tanrılara tapıldığını görüyoruz: Eleusis'te Ceres, Frigya'da Kibele, Epidauros'ta Asklepios, Chaldea'da Belus, Suriye'de Astarte, Tauris'te Diana, Galyalıları arasında Mer-kür ve Roma'da biraraya gelmiş tüm bu tanrılar." Ve kabul edilmemesi gereken tek tanrı olan Hristiyan Tanrısı hakkında şunu ekler: "Özgür hiçbir ulusun, hiçbir krallığın tanımadığı bu tek, yalnız, kendi başına bırakılmış tanrı nereden geliyor?"

Eski bir Roma fermanına göre, hangi tanrıların benimsenmeye ya da reddedilmeye layık olduğu hususunda tek karar mercii olan devlet tarafından, daha kesin bir ifadeyle Senato tarafından kabul edilmediyse, yeni ya da yabancı tanrılara kimse özel olarak tapmayacaktır. İmparatorluğun merkezin dışında kalan bölgelerinde ortaya çıkıp, Roma'ya utanç verici yollardan ulaşan Hristiyan tanrısı daha sonra, başkente kaçak olarak girmek mecburiyetinde kalmış olmasının intikamını alacaktır.

Bir medeniyet tanrıları yok edilerek yok edilir. İmparatorluğa cepheden saldırmaya cesaret edemeyen Hristiyanlar dinini hedef aldılar. İşkenceye uğramaya razı olmalarının tek sebebi ona karşı daha güçlü ateş püskürebilmek, bastırmamaz lanetleme iştahlarını tatmin etmektir. Onları kurbanlar arasına sokmaya tenezzül etmeselerdi, mutsuz olurlardı! Hoşgörü de dâhil Paganizmdeki her şey onları çileden çıkarıyordu. Güçlerini kesinliklerinden alan Hristiyanlar, Paganlar misali olabilirliklere boyun eğmenin ya da rahipleri ritüellerin formaliteleriyle görevli memurlardan başka bir şey olmayan bir inancı takip etmenin kimseye *samimiyetin* angaryasını yüklemeyi anılamıyorlardı.

Yaşamın ancak tanrıları değiştirebiliyorsak katlanılabilir olduğunu ve tek tanrıcılığın rüşeym halinde tüm tiranlık biçimlerini içerdiğini kendimize tekrar ettiğimizde, Antik kölelik kurumuna acımayı keseriz. Köle olup istediğin tanrıya tapabilmek, “özgür” olup önünde tek ve değişmez bir tanrı bulmaktan evladır. Özgürlük, *farklılık* hakkıdır. Bu hak, çoğulluk olduğundan, mutlağın saçılmasını, eş derecede gerekçelendirilmiş ve geçici olan hakikatlerin toz bulutunda dağılıp çözünmesini koyutlar. Liberal demokraside alt alta (ya da bilinçdışı) birçok tanrıcılık yatar; tersine, her otoriter rejim, kılık değiştirmiş bir tek tanrıcılıktan pay alır. Tek tanrı mantığının tuhaf etkileri: Bir pagan Hristiyan olur olmaz hoşgörüsüzlüğe yöneliyordu. Bir yığın uysal tanrıyla batmak, bir despotun gölgesinde abad olmaktan yeğdir! Dini çekişmelerin yokluğunda ideolojik çekişmelere tanık olduğumuz bir dönemde önümüzde duran soru Antik Çağ’ın son demlerinde insanlara musallat olmuş sorudur: “Tek bir tanrı için onca tanrıdan nasıl vazgeçilebilir?”, ama tabii şöyle bir düzeltme gerekir, bizden talep edilen fedakârlık tanrıların katında değil, en aşağıda, kanılar düzeyinde yer alır. Bir tanrısalık ya da bir doktrin üstünlük iddiasında bulunduğu an, özgürlük tehdit altındadır. Hoşgörü en yüksek değer olarak görülüyorsa, Kilisenin emsalsiz olarak kaldığı şu din değiştirme girişimlerinden başlamak üzere, ona halel getiren her şey bir suç olarak değerlendirilmelidir. Ve eğer maruz kaldığı işkencelerin ağırlığını abartıp şehitlerin sayısını gülünç biçimde şişirdiyse, bunun sebebi, bu kadar uzun zaman boyunca baskıcı bir güç olarak işlediği ağır suçları soylu mazeretlerle örtme ihtiyacı duymuş olmasıdır: Tehlikeli doktrinleri cezasız bırakmak, kendilerini onun için kurban eden insanlara karşı bir ihanet olmaz mıydı? Dolayısıyla Kilise, sadakat ruhuyla, “yoldan çıkmışlar”ı yok etme yoluna gitti ve dört asır

boyunca işkence gördükten sonra, on dört asır işkenceci olmaya soyundu. Uzun ömrünün sırrı, *mucizesi* budur. Şehitlerin öcü hiç bu kadar sistemli, bu kadar şevkle alınmamıştı.

Hristiyanlığın zuhur etmesi İmparatorluğun ortaya çıkışıyla kesiştiğinden, bazı Babalar (başkaları arasında Eusebius) bu çakışmanın derin bir anlamı olduğunu öne sürdü: Tek Tanrı — Tek İmparator. Aslında ulusal bariyerlerin kalkmasıyla hudutsuz, engin bir devlette dolaşma imkânı, Hristiyanlığın içeriye sızmasını ve ortalığı kırıp geçirmesini sağladı. Yayılmak konusunda bu kolaylık olmasa, istilacı bir din ve daha da can sıkıcısı, bir propaganda dini haline gelmek yerine Yahudilik içinde basit bir ayrılıkçı olmakla kahrardı. İnsan toplamak, gücünü pekiştirmek ve yayılmak için her yolu mübah görüyordu; hatta kullandığı vasıtalar hem paganlara hem de Olympos tanrılarına tam bir hakaret olan günlük cenaze törenleri de buna dâhildi. Julien ileri sürer ki, eskinin yasa koyucularına göre, “mademki yaşam ve ölüm hepten farklıdır, bunlarla ilgili faaliyetler de ayrı ayrı yerine getirilmelidir.” Dinlerini dizginsizce yaymak peşindeki Hristiyanlar bu ayrımı yapmaya hiç de gönüllü değildiler. Cesedin sağlayacağı faydanın, ondan elde edecekleri menfaatin gayet iyi farkındaydılar. Paganizm ölümü el çabukluğuyla ortadan kaldırmadı ama onu ulu orta sergilemekten de sakındı. Ona göre, ölümün gündüzle uyuşmaması, ışığa karşı bir hakaret olması temel bir ilkeydi; ölüm geceye ve cehennem tanrılarına aitti. İsa’nın adını sadece “ölü” diye ağzına alan Julien, Galyalıların her yeri mezarlarla doldurduklarını söyler. İsmini layık paganlar için bu yeni hurafe ancak bir istismar, iğrenç bir sergileme olarak görülebilirdi. Onun dört bir yanda kaydettiği gelişmeye daha da esef edeceklerdi. Celsus’un bilmesinin imkânı olmadığı, ama Julien’in gayet iyi bildiği şey, Hristiyanlığın zayıf iradelileriydi; bu kimseler Hristiyanlığa

bütününüyle iltihak etmekten aciz olsalar da ona mesafeli kalırlarsa, “istikbal”den dışlanacakları korkusuyla onun yolunu izlemek için çırpınıyorlardı. İster fırsatçılıktan ister yalnız kalma korkusundan olsun, “daha dün doğan” ama çok geçmeden efendilerin, işkencecilerin rolüne tayin edilecek bu insanların yanında yürümek istiyorlardı.

*

Müteveffa tanrılar için duyduğu tutku ne kadar meşru olursa olsun, Julien’in onları diriltmek için hiç şansı yoktu. Boş yere bunun için uğraşmak yerine, öfkeyle Manișeistlerle ittifak kurması ve onlarla birlikte Kilise’nin altını oyması daha iyi olacaktı. Böylece idealini feda etse de en azından garezini tatmin edecekti. Elinde intikam kozundan başka ne kalmıştı? Önünde harika bir yıkıcılık kariyeri açıyordu ve eğer Olympos nostaljisiyle gölgelenmeseydi, belki bu işe girecekti. Bir pişmanlık adına savaşırlara girilmez. Genç öldü, doğru: En fazla iki yıllık saltanattan sonra. Önünde on ya da yirmi yıl olsaydı, bize ne büyük bir hizmet yapardı! Kuşkusuz Hristiyanlığı boğamadı, ama onu daha mütevazı olmaya mecbur etti. O zaman daha zor incinirdik, zira evrenin merkeziymişiz gibi, sanki *bizzat Tanrı* da dâhil her şey bizim etrafımızda dönüyormuş gibi yaşamazdık. Tecessüm muhatap kaldığımız en tehlikeli dalkavukluktur. Bize, olduğumuzla tamamen orantısız, ölçüye gelmez bir statü bahsetmiş olacak. Hristiyanlık, insanın menkıbesini kozmik dram mertebesine yükselterek bizi önemsizliğimiz konusunda aldattı, yanılsamalar içine attı, apaçık gerçeğe rağmen, ilerlemeyi ilahlaştırmayla bir tutan bu marazi iyimserliğe sürükledi. Pagan Antik Çağ daha ihtiyatlı biçimde insanı kendi yerine yerleştirdi. Tacitus olayların ebedi yasalar tarafından mı yönetildiğini yoksa tesadüfen mi meydana geldiklerini merak ettiğinde,

doğrusu cevap vermez ve soruyu açık bırakır; bu belirsizlik eskilerin genel duygusunu ifade eder. Herkesten çok tarihçiler, tarihsel süreçlerden oluşan bu sabitler ve sapmalar bulamacıyla karşılaştıklarında, ister istemez belirlenimcilik ile zorunsuzluk arasında, yasalar ile kapris arasında, Fizik ve Talih arasında salınırlar. Keyfimize göre takdir-i ilahinin dalgınlığıyla/eğlencesiyle, tesadüfün kayıtsızlığıyla ya da kade-rin bükülmezliğiyle ilişkilendirmeyeceğimiz bahtsızlık yoktur. Uygun biçimde herkese, özellikle de doğru yola gelmiş bir zihne uygulanabilecek bu üçleme, pagan bilgeliğinin sunabileceği en teskin edici şeydir. Modernler ona başvurmak-tan hiç hoşlanmazlar, tıpkı özbeöz antik olan şu fikre müra-caat etmeye gönül indirmedikleri gibi: İyi ve kötünün hiçbir değişikliğe uğramayan miktarı sabittir. Biz ilerleme ve geri-leme takıntımızla, kötülüğün değiştiğini, bazen arttığını, ba-zen de azaldığını zımnen kabul ederiz. Dünyanın kendisiyle aynılığı, neyse o olmaya mahkûm olduğu, geleceğin mevcut verilere asli hiçbir şey eklemeyeceği fikri artık tedavülde de-ğil; bunun sebebi tam da, umudun ve korkunun konusu olan *geleceğin* bizim gerçek *yerimiz* olması. Onun içinde yaşarız, o bizim için her şeydir. Hristiyani bir öze sahip olan zuhur takıntısı, zamanı “olması yakın” ve “mümkün” kavramlarına indirgeyerek bizi öyle bir hale getirir ki artık kendinde kala-rak ardışıklık belasından korunan değişmez bir ân’ı tasav-vur edemeyiz. Hatta en küçük bir muhtevadan yoksun ol-duğunda, *bekleyiş* bizi dolduran bir boşluk, bizi teskin eden bir anksiyetedir, öyleyse biz statik vizyona uygun değiliz. “Tanrı’nın kendi eserini düzeltmesine ihtiyaç yok.” — Cel-sus’un, tüm bir medeniyetin görüşünü yansıtan bu görüşü, eğilimlerimize, içgüdülerimize, hatta varlığımıza ters düşer. Bu görüşü ancak olağan dışı bir anda, bilgelığe *erişince* tas-dik edebiliriz. Hatta inançlı birinin düşündüklerine terstir,

zira başka ortamlardan ziyade dini çevrelerde Tanrı'ya getirilen eleştiri, vicdanının rahathğı, eserinin kalitesi karşısındaki kayıtsızlığı ve ondaki anormallikleri azaltmayı reddetmesidir. Bize ne pahasına olursa olsun *gelecek* lazımdır. Kıyamet gününe inanç tarihin *anlamına* inancın psikolojik koşullarını yaratmıştır. Daha da iyisi: Bütün tarih felsefesi Kıyamet Günü fikrinin bir yan ürününden başka bir şey değildir. Şu ya da bu döngüsel teoriye eğilmemiz boşuna, bizimki sadece soyut bir bağıklık; aslında tarih çizgisel bir yol takip ediyormuş, sanki art arda gelen çeşitli medeniyetler, adı inançlarımıza ve ideolojilerimize göre çeşitlilik gösteren büyük bir tasarının kendini açığa vurmak ve gerçekleştirmek için katettiğı evrelermiş gibi davranırız.

*

Bizim için artık sahte tanrıların olmaması, iman eksikliğimizin en iyi delili değil mi? İnançlı biri için kendi ibadet ettiği tanrı ile bambaşka bir tanrının nasıl eşit derecede meşru olabileceğini anlamak pek mümkün değil. İman dışlamadır, meydan okumadır. Artık başka dinlerden nefret edemediğı için, onları *anladığı* için bitmiştir Hristiyanlık: Hoşgörüsüzlüğün kaynağı olan canlılık onda gitgide daha noksandır. Oysa hoşgörüsüzlük onun varlık sebebiydi. Kendi bahtsızlığına karşı canavarca olmayı bıraktı. Son demlerini yaşayan çok tanrıcılık gibi, görüşlerin aşırı genişliğı yüzünden hastalığa yakalandı, felç oldu. Mağlup olmuş paganlar için nasıl Jüpiter'in saygınlığı kalmadıysa onun tanrısı da bizim için saygınlığını yitirdi.

"Tanrının ölümü" etrafında yapılan lafazanlık, Hristiyanlığın vefatının saptanmasından başka neden ibarettir? Dine doğrudan saldırmaya cesaret edemiyoruz, güncelliğini yitirmesinden, çekingen ve ılımlı olmasından dolayı knadığımız

Patrona dil uzatıyoruz. Gaddarlık sermayesini çarçur eden bir tanrıdan artık kimse çekinmez, kimse ona saygı duymaz. Ona inanmanın korkmak olduğu, ürküntülerimizin onu hem merhametli hem de vicdansız diye hayal ettiği yüzyılların damgasını taşıyoruz. Bizzat müminler bile onun aşıldığını, onu şimdiye, hele geleceğe bağlamanın artık imkânsız olduğunu hissederken, şimdi kimin gözünü korkutacak? Ve nasıl ki paganizm Hristiyanlık karşısında diz çökmek zorunda kalmıştır, aynı şekilde Hristiyanlık da yeni bir inanca baş egecektir; saldırganlığı azaldığından başka tanrıların baskısına artık engel olamaz; yağacakları tek şey ortaya çıkmaktır ve belki ortaya çıkacaklardır. Kuşkusuz onlarda ne tanrıların yüzü ne de hatta maskesi olacaktır; ama en az onlar kadar korku salacaklardır.

Özgürlük ve baş dönmesini aynı değerde görenler için, nereden gelirse gelsin, iman din karşıtı bile olsa, işlevi merak ve ateşi frenlemek, belirsizlik kaygısını askıya almak olan, esenlik getirici bir bukağı; arzu edilen, hayali kurulan bir zincirdir. Bu iman galip gelip yerleştiği zaman, hemen yaratacağı sonuç, önümüze koymamız gereken problemlerin *sayısının* düşmesi ve seçeneklerin neredeyse trajik biçimde azalmasıdır. Seçim yükü üstünüzden kalkar; sizin yerinize tercih yapılır. Yeni bir dinin dalgasına kapılmaya hazır olan incelmış paganların beklediği şey de tam olarak, onca tapınağın eşliğinde artık tereddütte kalmamak ve onca tanrı arasında yalpalamamak için onlar adına seçim yapılması, *hangi yolu* tutmaları gerektiğinin gösterilmesi idi. İskender döneminin bütününe rengini vermiş olan bu *iman-sız* dini kaynaşmayı sonlandıran şey de zihnin git gellerinden usanç ve bunun reddi olmuştur. Hakikatlerin birlikte yaşamasının aleyhinde yer alıyoruz, çünkü her birinin ağzımıza çaldığı bir parmak bal bizi doyurmuyor. Bütüne arzu

duyuyoruz, ama kısıtlı, sınırlı, *kati/güvenilir* bir bütüne, bu kadar büyük olan evrenselden belirsiz, belirsizden istikrarsız ve şekilsiz olana düşme korkusu. Paganizmin kendi zamanında tanıdığı bu kötüye gidişi Hristiyanlık şimdi tecrübe etmekte. Düşüyor, düşmeye can atıyor; bu da inanmayanlar için Hristiyanlığı katlanılır kılıyor, gitgide onlar için daha iyi bir konuma sokuyor. Mağlup edilmiş olsa da Paganizmden hâlâ nefret ediliyordu. Hristiyanlar unutmayı başaramayan fanatiklerdi, oysa günümüzde herkes Hristiyanlığı bağışlamıştır. Daha 18. yüzyılda, ona karşı öne sürülen argümanlar tükenmişti. Etkisini yitirmiş zehir misali, ne kimseyi kurtarabilir ne de lanetleyebilir. Ama tanrılara hazırladığı kaddeden adalete uygun olarak kaçabilmek için çok fazlasını alması etmişti. Onlar için intikam saati gelip çatı. En kötü düşmanlarının, istisnasız hepsini kabul ettiğine göre kendileri kadar aşağı düştüğünü görmekten büyük zevk almış olmaları. Hristiyanlık, muzaffer döneminde, tapınakları yıktı ve ortaya çıkmayı seçtiği her yerde bilinçleri kirletti. Bir kere çarmıha gerilse de, yeni bir tanrı acıma bilmez, yolu üstündeki her şeyi dümdüz eder, olabildiğince çok yeri işgal etmek için yanıp tutuşur. Böylece onu daha önce tanımamış olamızı bize pahalıya ödetir. Karanlıkta kaldığı müddetçe, belli bir cazibeye sahip olabiliyordu: Onda henüz zaferin damgasını ayırt edemiyorduk.

Bir din asla, kendini bir batıl inanç olarak görme noktasına geldiğinde ve kendi yitişine kayıtsızlıkla tanıklık ettiğinde olduğundan daha “soylu” değildir. Hristiyanlık kendisi olmayan her şeye duyduğu nefretle teşekkül etti ve serpildi; bu nefret kariyeri boyunca onu ayakta tuttu, kariyeri sona erince, nefreti de sona erdi. İsa Cehennemlere tekrar inmeyecek.* Onu

* Çoğu kez, İsa'nın öldükten sonra cehenneme indiği söylenir: İsa "çarmıha gerildi, öldü, gömüldü ve cehennemlere indi; üçüncü gün ölümden dirildi."

mezara geri koydular ve bu sefer orada kalacak, muhtemelen de asla oradan çıkmayacak. Artık yerkürenin yüzeyinde de derinlerinde de kurtaracağı *kimse* yok. Onun zuhuruна eşlik eden aşırılıkları düşündüğümüzde, son pagan şair Rutilius Namatianus'un nidasını anımsamaktan da geri duramayız: "Tanrılara şükürler olsun ki Yahudiye asla fethedilmedi!"

Madem aralarında ayrım yapmadan tüm tanrıların gerçek olduğu kabul ediliyor, yarı yolda durmak neden? Neden hepsi övülmesin? Kilise'nin payına en üstün başarı olurdu bu: Kurbanlarının önünde eğilerek helak olurdu... Onun bu ayartıyı hissettiğine dair işaretler var. Böylece, Antik tapınaklar misali, Kilise de her yerden ilahları, harabeleri toplama onuru bahşederdi kendisine. Ama bir kez daha hatırlatalım, tüm diğer tanrıların yeniden ortaya çıkabilmesi için *gerçek* tanrının silinip gitmesi gerek.

Bununla birlikte İsa'nın cehenneme indiğini söyleyen bu cümle "Christ est descendu aux enfers" Kutsal Kitap'ın hiçbir yerinde geçmez. Ayrıca İngilizce çeviri daha farklı: "Christ will not harrow Hell again." (ç.n.).

PALEONTOLOJİ

Bir sonbahar günü beklenmedik bir sağanak kısa süreliğine kendimi Doğal Tarih Müzesi'ne atmama sebep oldu. Aslında orada bir saat, iki saat, belki üç saat kalmalıydım. Bu tesadüfî ziyaretin üzerinden aylar geçti, fakat sizi gözlerden daha ısrarlı bir şekilde izleyen göz çukurlarını, o kafatası panayırını, zoolojinin her düzeyinden o otomatik sırtmaları unutacak gibi değilim.

Geçmiş konusunda daha işe yarar yer yoktur. Orada mümkün olan, akıl almaz ya da kaçıkmiş gibi görünür. İnsan öyle bir izlenime kapılır ki sanki et daha zuhurundan itibaren gölgede kalmış, hatta hiç var olmamış, bu denli görkemli, kendileriyle bu denli dolu kemiklere hiç tutturulmamıştır. Et bir düzmece, bir hile, hiçbir şeyi örtmeyen bir kılık gibi görünür. Bundan mı ibaretti yani? Peki, artık bir değeri yoksa nasıl oluyor da bende iğrenme ya da dehşet uyandırıyor? Onun hiçliğini takıntı yapan, bu hiçliği olay haline getiren kişilere her zaman yakınlık duydum: Baudelaire, Swift, Buda... Et bu kadar aşikâr olduğu halde yine de bir anormallik; eti ne kadar düşünürsek, korkuyla o kadar yüz çeviririz ondan ve onu tarta tarta minerale doğru yönelir, hayretle *donar kalırız*. Onun görünüşüne ya da fikrine dayanmak için cesaretten çok daha fazlası gerekir. Sinizm. Bir Kilise Babasının yaptığı gibi onu *gececil (noktürn)* diye adlandırmak doğası

konusunda yanılmak anlamına gelir. Bu onu fazla onurlandırmak olur; et ne tuhaftır ne de karanlık, o densizlik, delilik derecesinde *fanidir*; hastalıkların yuvası olmakla kalmaz, bizzat hastalığın kendisidir, tedavi edilemez yokluk, musibete dönüşmüş kurgudur. Ona dair kafamda oluşturduğum görüntü metafiziğin bulaştığı bir mezarcının görüntüsü. Durmadan onu düşünmekle kuşkusuz hata ediyorum. Onun düşüncesiyle yaşamak ve dikkati sürekli onun üzerinde tutmak mümkün değil: Buna kalkışan bir dev bile helak olurdu. Onu hissetmek yasaklıymış gibi hissediyorum onu. O da bundan istifade ediyor, beni kendisine orantısız bir statü vermeye zorluyor ve beni öylesine tekeline alıyor, bana öyle bir hükmediyor ki zihnimi gevşek iç organlara çeviriyor. İskeletin yalnızlığının, *ciddiyetinin* yanında, gülünç biçimde geçici ve uçarı görünüyor. Geçicilik müptelası olan beni pohpohlayıp, tatmin ediyor. O yüzden bu müzede öyle rahatım ki her şey beni etten temizlenmiş bir evrenin yarattığı mutluluk coşkusuna, öteki dünya sevincine davet ediyor.

Girişte, insan *ayakta duruyor*; tüm diğer hayvanlar ise kamburlaşmış, beli bükülmüş, çökmüş halde, hatta boynuna rağmen zürafa, dikelme isteğiyle grotesk görünen otçul dinozor bile. Bize daha yakın bir yerde, şu orangutanın, şu gorilin, şu şempanzenin dik durmak için çektiği zahmetin beyhude olduğu kolayca görülüyor. Gösterdikleri çaba bir yere varmadığından, dikeylik arayışları engellenmiş, yarı yolda kalmış halde, mutsuz mutsuz oldukları yerde duruyorlar. Lafın kısası, kamburlar. İleri doğru tayin edici bir adım atma şansına sahip olmadan, hâlâ onlar gibi olabilirdik, buna şüphe yok. O zamandan beri, aşağılık soyumuza ait her izi silmek için dişimizi tırnağımıza takıyoruz. İnsana has o kıskırtıcı hava bundan kaynaklanıyor. İnsanın yanında, onun takındığı tavrın ve kendine verdiği havanın yanında, dinozorlar

bile çekingen görünüyor. Asıl başarısızlıkları daha yeni başladılarından, durulmak için zamanı olacak. Her şey şu öngörüye götürüyor: Başlangıç aşamasına geri döndüğünde, yeniden benzeyeceği şu şempanzeye, şu gorile, şu orangutana katılacak ve dikey pozisyonunu korumakta gitgide daha fazla zorluk çekecek. Hatta belki de, beli yorgunluktan iyice büküldüğünden eski yoldaşlarından daha da kambur olacak. Yaşlılığın eşğine geldiğinde, yeniden *maymunlaşacak*, zira bundan daha iyi ne yapabilir ki?

*

Bizi rahatsız eden, telaşa düşüren —aynı zamanda yatıştıran— şey iskeletten ziyade et, çürümüş eti kastediyorum. Budist rahipler seve seve toplu mezarları ziyaret ederler sıklıkla. Arzuyu köşeye kısırmak ve ondan kurtulmak için daha emin yer var mı? Dehşet verici olan bir özgürleşme yolu olduğundan, coşkunluk ve maneviyat dönemlerinde, geri kalanlarımız büyük bir coşkunluğun keyfini çıkarmışlardır. Orta Çağ'da insanlar kendilerini kurtuluşa zorluyor, büyük bir gayretle inanıyorlardı: Ceset modaydı; o dönemde iman kuvvetli, zapt edilemezdi, morarmış ve kokuşmuş olanı seviyordu, çürümeden ve iğrençlikten nasıl istifade edeceğini biliyordu. Bugünse yumuşamış din sadece sevimli fantezilere, “Evrim’e ve İlerleme’ye” bağlanıyor. Bize ölüm dansının modern eş değerlisini böyle bir din sağlayamaz.

Bir Budist metninde “Nirvana’ya ulaşmak isteyen hiçbir şeyi canına yonga yapmasın” diye okuruz. Bu hayaletleri düşünmek, onlara bağlanmış etin yazgısına kafa yormak, kayıtsızlığın ivediliğini anlamak için yeterlidir. Kafayı hem ete hem iskelete takmadan, sürekli etin korkutucu hükümsüzlüğünü ve iskeletin faydasız daimiliğini düşünüp durmadan çile yoktur. Alıştırma babında, zaman zaman kendimizi

çehremizden, tenimizden ayırmak, bu aldatıcı kılıfı bir kenara koymak, sonra da, bir an için bile olsa, bizde *temel* olanı ayırt etmemizi engelleyen şu yağ yığınının kurtulmak iyi gelir. Alıştırma sona erdiğinde, daha özgür ve daha yalnızızdır, neredeyse yaralanmaz hissedersiniz.

Bağılıkların ve onlardan kaynaklanan mahzurların üstesinden gelmek için bir insanın en son çıplaklığını seyretmek, iç organlarını ve geriye kalanlarını bakışlarla delmek, salgılarının, cesetleşmeye yakın fizyolojisinin dehşetinde yuvarlanmak gerekir. Bu görme marazi değil yöntemli olmalı, çetin sınavlarda özellikle esenlik getirici denetimli bir takıntı. İskelet bizi dinginliğe sevk eder, cesetse vazgeçişe. İkisinin de boşluk üzerine üzerine bize vaaz ettiği derse göre, mutluluk, bağlarımızı yok etmekle birdir. Böyle bir dersin hiçbir ayrıntısından kaytarmamış olmak, yine de hayallerle (*simulakr*) hâlâ uzlaşmak!

Münzevilerin takıntılıymış, kafadan çatlakmış gibi görünmeden kendi derinliklerinin girdaplarını yoklayabildiği çağ ne kutlu bir zamandı. Dengesizlikleri, bizim durumumuzda olduğu gibi, olumsuz bir etkene atfedilmezdi. Bir sezgi için, mutlağın bir an *parıltıyla* çakması için on yılı, yirmi yılı, bütün ömrü feda ederlerdi. “Derinlik” kelimesi sadece, keşişin insanın en soylu örneği olarak görüldüğü dönemler için kullanıldığında bir anlama sahiptir. O keşişin kaybolmakta olduğuna kimse itiraz etmeyecektir. Asırlardır, sağ kalmaya çalışmaktan başka bir şey yapmadı. Ona “asalak” muamelesi yapan bir evrende kime seslenecek? Hâlâ sayıldığı son ülke olan Tibet’te göz ardı edilmişti. Buna rağmen, binlerce keşişin orada, *bugün*, Prajnaparamita’nın temaları üzerine tefekküre dalabildiğini düşünmek nadide bir teselli idi. Sadece nefret uyandırıcı taraflara sahip olmuş olsa da, manastır hayatı hâlâ başka herhangi bir idealden daha kıymetliydi. Her

zamankinden fazla manastır inşa edilmeliydi... Her şeye inanlar ve hiçbir şeye inanmayanlar için. Nereye kaçmalı? Bu dünyaya profesyonelce lanet edebileceğimiz hiçbir yer kalmadı.

*

Gerçek dışılığı kavramak ve ona nüfuz etmek için, onu sürekli akılda tutmak gerekir. Onu hissettiğimiz, onu gördüğümüz gün, her şey gerçek dışı hale gelir, varoluşu katlanabilir kılan bu tek gerçek dışılık müstesna.

Bir araya toplama takıntısına sahip olmak bir uyanış işaretidir, gittikçe canlanan, bir an için kaynaşmış bazı elementlerin tam karşılaşma yeri olma duygusu. Tözsel ve indirgenemez bir veri olarak tasavvur edilen “ben” teskin ettiğinden çok sersemleştirir: Bu kadar sıkı duruyormuş gibi görünen *bu şey* nasıl olur da sekteye uğrar? Kendi başına varlığını devam ettiren, *var olan* bir şeyden ayrılmak nasıl mümkündür? Ne kadar kökleşmiş olsa da bir yanılısamayı terk edebiliriz; buna karşın, sağlam, süregelen olan karşısında ne yapmalı? Yalnızca var olan varsa, eğer varlık her yere yayılmışsa, ondan dağılmadan kopmak ne yolla mümkündür? Hadi ihtiyat gereği ya da sağalma kaygısıyla evrensel yanılı olduğunu farz edelim. Hiçbir şey olmadığı korkusunun ardından bir şeyin var olduğu korkusu gelir. Olmaktansa olmamaya daha kolay elveda deriz. Bu dünya var olmadığı için değil, ama onun gerçekliği böyle bir şey olmadığı için. Her şey varmış gibi görünür ve hiçbir şey yoktur.

Planlı her arayış, hatta Nirvana arayışı, eğer bu arayıştan vazgeçmekte özgür değilsek, başka bir engel kadar köstektir. Bir puta dönüştüğümün bilgisi bilgi-olmamaya alçalır, Hint bilgeliğinin zaten öğrettiği gibi: “Kendini cahilliğin kollarına bırakanlar derin karanlıklar içindedir; bilgide hoşnutluk duyanlar ise daha da yoğun karanlıklar içindedir.”

Farkında olmadan düşünmek ya da daha ziyade hiç düşünmeyip orada kalmak ve sessizliği yutmak, işte görüş keskinliği buna varmalıdır. Düşünmediğimiz *bilginin* şehveti başka hiçbir şehvetle kıyas kabul etmez. Şöyle itiraz edilecektir: Düşünmediğini bilmek yine de düşünmek değil midir? Şüphesiz ama fikirden fikire atlamak yerine, içerik olarak kendi yokluğunu aldığı anda diğer düşünceleri reddeden ve kendini ortadan kaldıran tek bir düşünce içinde bilerek mahsur kaldığımız o kısa zamanda düşüncenin sefaleti aşılr. Zihnin normal mekanizmasına bu müdahale ancak onu istediğimiz kadar tekrarlayabilirsek verimlidir. Bilgiye tabiyetimizi iyileştirmeli, hangisi olursa olsun bir sistemin hufafesinden bizi kurtarmalıdır. Bizi cezbeden, bizi gölgelendiren kurtuluş kurtuluş değildir. Hiçbir şey bizim değilmiş gibi davranalım, önce korku ve endişelerin üretici olan arzu-dan başlayarak. Her şey bizi titrettiğinde, tek çıkış yolu şunu düşünmektir: Korku gerçekse eğer, çünkü *duyumdur*, *en âlâ* duyumdur, ona neden olan dünya gerçek dışı öğelerin eğreti bir toplaşmasına indirgenir; kısacası korku bene ve dünyaya itimat ettiğimiz oranda canlıdır ve bu ikisinin düzenbazlığını ortaya çıkardığımızda korkumuz kaçınılmaz olarak azalmalıdır. Sadece şeyler karşısında zaferimiz gerçek olduğunda, sadece bu gerçek dışılık saptandığında basiretimiz her günü, her saati kurar. Kendini teslim etmek, bu gerçek dışılıktan *keyif almak* ve her an onu aramaktır.

*

Dışarıdan görüldüğünde, her varlık bir kazadır/arazdır, bir yalandır (yalnızca aşkta böyle değildir ama aşk bilginin ve hakikatin dışında yer alır). Belki de kendimize, aşağı yukarı başkalarına baktığımız gibi, dışarıdan bakmalı ve artık kendimizle ortak bir yanımız kalmamasına çalışmalıyız.

Eğer kendime bir yabancı gibi davransaydım, tam bir aldrımazlıkla öldüğümü görürdüm. Hayatımı geçtim, ölümüm bile “benim” olmazdı. Yaşamım da ölümüm de, bana ait oldukları ve ben onları üstlendiğim sürece, gücümü aşan sınamaları temsil eder. Tam tersine, özlerinde bulunan varoluştan yoksun olduklarına ve beni ilgilendirmediklerine kani olduğumda —Ne büyük bir rahatlama! Öyleyse, nihayetinde her şeyin gerçek dışı olduğu bilindiğinde böyle önemsiz şeyler için zıvanadan çıkmak neden? Tamam, zıvanadan çıkıyorum ama merak sarmıyorum, yani bunlar için *gerçek* bir ilgi duymuyorum. Kendisi için gayret gösterdiğim bu ilgisizliğe ancak eski benimi yenisiyle takas ettiğimde ulaşıyorum; yenisi, burada, her şeyin beni kuvvetten düşürdüğü, eskiden ben olan kişinin bana çok uzak, anlaşılmaz görüldüğü bu hayaletlerin ortasında zafer kazanan gözü açılmış bir görüşün beni. Önceleri sırtımı döndüğüm apaçık gerçekleri şimdi tüm açıklıklarıyla seçiyorum. Bundan sağladığım fayda, kendi etime, herhangi bir ete karşı kendimi artık yükümlü hissetmemem. Çeşitli eksiklik tiplerini kataloglamayı bunca dert etmiş Mahayana Budizminin metinlerinin ortaya koyduğu on dokuz boşluk çeşidinin tadına varmak için daha iyi bir çerçeve olamaz! Çünkü burada kendimi hemen keskin bir gerçek dışılık hali içinde buluyorum.

*

Korkunun ete bu ölçüde bağlandığına inanmak kolay kolay mümkün değil; et korkuya yapışmıştır, ondan ayrılmaz, onu korkudan ayırt etmek neredeyse olanaksızdır. Bu iskeletler onu hissetmez, mutlu iskeletler! Hayvanlar korkuyu ancak doğal, tabiri caizse sağlıklı biçimiyle tanısa da, korku bizi hayvanlara bağlayan tek kardeşçe rabitadır. Başka korku bilmezler, sebepsiz yere ortaya çıkan, kaprislerimize göre,

gerek metafizik bir sürece, gerek meczup bir kimyaya indirgediğimiz ve her gün, öngörülemez bir saatte, bize saldırıp içimizi kaplayan korkudan bihaberdirler. Onu yola getirebilmek için, eskinin tüm tanrılarının işbirliğine ihtiyaç duyarız. Kendini günlük güçsüzlüğümüzün en düşük noktasında açığa vurur, tam, yoktan bir şey bize mani olmasa kendimizden geçmeye çok yakın olduğumuz anda. Bu yoktan şey dikeyliğimizin sırrıdır. Dik olmak, ayakta durmak bir saygınlığı, bize zahmetle belletilmiş ve bizi, eti tanımlayan unsurların bütünü tarafından tehdit edilen, boykot edilen etin ömründe anormal olabilen tarafı kavradığımız o irkilmede, hep son anda kurtaran bir disiplini gerektirir. Et maddeye *ihanet etmiştir*. Hissettiği, maruz kaldığı rahatsızlık onun cezasıdır. Genel itibarıyla, canlı, hareketli olan hareketsiz olan karşısında suçlu görünür; yaşam bir suçluluk halidir, kimse bilincine varmadığı ölçüde daha da vahim olan bir hal. Ama bireyle birlikte yayılan, haberi olmadan onu ezen, ayrı varoluşa terfi etmek için, müşterek yaşama karşı işlediği suç için ödemesi gereken bedel olan bir hata. Bu hata bilinçdışı olduğu için daha az gerçek değildir ve her mahlûkun takatsizliğinde kendini gösterir.

Bu hayvan iskeletleri arasında dolaşırken, arkalarında sürükledikleri korku yükünü canlandırıyorum gözümde ve üç maymunun önünde durduğumda, evrimlerinin durmasına neden olan engeli, omuzlarına binerek onlara bu yaltakçı ve ürkmüş havayı veren benzer bir yüke atfetmekten alamıyorum kendimi. Şu sürüngenlerin bile utanç verici biçimde yerde sürünmelerinin ve yeryüzünün tozunda toprağında kepezeliklerinin intikamını almak için zehirlerini hazırlamalarının nedeni benzer bir yükün ağırlığını çekmeleri değil mi? Yaşayan her şey, hayvan ya da en tiksiniç böcek bile korkuyla sızır, yaptığı sadece korkuyla sıçramaktır. Yaşayan

her şey, sırf yaşadığı için merhameti hak eder. Ve tanıdığım herkesi, artık hayatta olmayan, uzun zamandır tabutlarında uzanan, etten ve de korkudan ebediyen muaf herkesi düşünüyorum. Ve ölümlerinin ağırlığından kurtulup rahatladığını hissediyorum.

Kaygı korkunun bilincidir, kendi üzerine yansıyan, ikinci dereceden bir korku. Bütünle kaynaşmanın (*communier*), onun içinde özümсенmenin, onda kaybolmanın imkânsızlığından oluşur. Dünyadan bize, bizden dünyaya geçen akıntıyı durdurur ve düşüncelerimizi sadece gelişmelerini daha çok mahvetmek için yüreklendirir, zihni durmadan sarhoşluğundan ayıltır. Gelgelelim, belli bir ufku olup da, sarhoşluktan, kontrolünü kaybetmekten, yoldan sapma, dolayısıyla kendini yenileme yetisinden kaynaklanmayan nazariye (spekülayon) yoktur. Tersine ilham olan kaygı bizi en küçük havalanmada, en küçük taşmada azarlar. Bu bekçilik düşünce için öldürücüdür, onu birden felce uğratar, lanetli bir çemberde hapseder, kendinden ancak düşe kalka ve gizlice çıkmaya mahkûm eder. Bundan ötürü şu doğrudur ki vesveselerimiz bizi zincirlerimizden kurtulmak peşinde koşmaya iterken, buna ulaşmamıza mani olan da yine onlardır. Kaygılı insan, geleceği meşgalelerinin yegâne nesnesi yapacak raddede ürkse de ondan, geçmişin tutsağıdır, hatta geçmişe gerçekten sahip tek insandır. Kölesi olduğu sıkıntılar onu sadece daha çok geriye çekmek için ilerletir. Böylece ham, anonim korkudan, her şeyin çıktığı, yaşayan her şeyin başlangıcı, kökeni, ilkesi olan korkudan eseflenmeye varır. Ne kadar gaddar olursa olsun, bu korkuya yine de tahammül edilebilir, çünkü tüm canlılar ona boyun eğer; onları sarsar, kırıp geçirir ama yok etmez. “Ben”in ortaya çıkışından sonra gelen, zamanca “yakın”, her yerde hazır ve nazır, yayılmış tehlikenin asla cisimleşmediği saf korku için, başka

besin bulamayınca kendisini yutan, kendi üstüne kapanmış korku içinse aynı şey geçerli değildir.

*

Müzeye geri dönmedimse de hep belli bir yarar sağlayarak aklımla neredeyse her gün oradaydım: Varlıkların bu nihai yalınlaşmasını düşünüp durmaktan daha yatıştırıcı ne var! Birden hayal gücünün coşkunluğundan sıyrıldığı bir an gelir ve kendinizi olacağınız gibi görürsünüz: Bir ders, hayır, bir alçak gönüllülük *nöbeti*. İskeletin doğru kullanılması... Ondan zor zamanlarda istifade etmeliyiz, bilhassa elimizin altındayken.

Ne Holbein'a ne de Baldung Grien'e ihtiyacım var. Ölüler konusunda, kendi imkânlarıma güvenirim. Gerek görürsem ya da şiddetli bir arzuya kapılırsam, ten kılıfından soyamayacağım kimse yok. Şu ya da bu ismi taşıyan kemikleri, beni sevmeyen şu kafatasını kıskanmak ya da onlardan korkmak neden? Peki, bu sefaletleri hafifletmek için hangi imgeyi kafamda canlandırmam gerektiğini bilirken, birini ya da kendi kendimi sevmek, her halükârda ıstırap çekmek neden? Etin yolunu bekleyen şeye dair keskin bilinç hem sevgiyi hem de nefreti yok etmeli. Gerçekte yapıp yapabildiği onları yatıştırmaktan ve bazı nadir anlarda, evcilleştirmekten ibaret. Yoksa çok kolay olurdu: Mutlu olmak için ölümü akla getirmek yeterdi... Ve en gizli dileklerimizi yerine getiren ölümden *tümünden kârlı çıkardık*.

Yanılsamaya yeteneksizliğimi açık açık pohpohlamasaydılar, bu yerlere kafamda bu kadar sık döneceğimden şüpheliyim. İnsanın hiç olduğu burada, kurtuluş öğretilerinin insanı kavramak, geçmişini yorumlamak ve geleceğinin şifresini çözmek için ne kadar elverişsiz olduğunu fark ederiz. Çünkü kurtuluş, boşluk fikriyle özgürlük hissi arasında var

olan ilişkiyi anlamaktan aciz güruh için değil, sadece bireysel olarak her birimiz için bir muhtevaya sahiptir. İnsanlığın nasıl toptan kurtarılabilceğini anlamak zor; yalnızca boğulmuş, aşağı bir hakikate yazgılı güruh görünüşle tözü hep karıştıracaktır. Aşikâr gerçeğe rağmen, insanlığın yukarı çıkan bir patikayı izlediğini kabul etsek bile, tırmanışının zirvesinde, en kalın kafalı Hindu Sannyasinin görüş keskinliğine dahi ulaşamaz. Günlük hayatta bu dünyanın gerçek mi yoksa gerçek dışı mı olduğunu söylemek imkânsızdır; elimizden gelen, gerçekten yapabileceğimiz, yaşadığımız güçlüklerin hiçbirini hemen çözemeyecek bir seçimi savuşturmadan memnun, durmadan bir tezden bir diğerine geçmektir.

Uyanış zihinsel kapasitelerden bağımsızdır. Zihinsel açıdan, bir deha budala olabilir. Dahası, olduğu haliyle bilgi insanı daha öteye götürmez. Okuma yazma bilmez bir cahil “Bilginin Gözü”ne* sahip olabilir ve böylece kendini herhangi bir âlimden üstün bulabilir. Siz olanın siz olmadığını, size ait olanın sizin olmadığını ayırt etmek, artık hiçbir şeyin, kendi hayatınızın bile suç ortağı olmamak —işte doğru görmek, her şeyin sıfır kökenine kadar inmek budur. Kendinizi boşluğa ne kadar çok açarsanız, o kadar derinine batarsınız, kendiniz olma, insan olma, canlı olma kaderinden o kadar çok kaçarsınız. Eğer her şey boşsa, bu üçlü alın yazısı da boş olacaktır. Böylece trajik olanın büyüğü defedilir. Başarısız olan kahraman, zafer kazanan kahraman denli değersiz midir? Eğer bu dünya gerçekse, hiçbir şey güzel bir sondan daha saygın değildir. Eğer gerçek değilse, herhangi bir akıbetten vecde gelmek tam bir saçmalık. Bir “yazgı”ya sahip olmaya tenezzül etmek, “olağan dışı olan”la körleşmek ya da onun cezbesine kapılmak daha üstün her hakikate kapalı

* Muhtemelen Kitab-ı Mukaddes, Efesliler 1:18’e gönderme: “Yüreklernizin/Anlayışınızın gözleri ışığa kavuşsun” (ç.n.).

olduğumuzu, söz konusu “göze” sahip olmaktan uzak bulunduğumuzu ispatlar. Birini konumlandırmak, onun uyanıklık derecesini, başkasında ve kendinde aldatıcı ve sahte olana ilişkin algısında gerçekleştirdiği ilerlemeyi belirlemektir. Kim olduğu konusunda kendisini aldatan kişiyle hernangi bir paylaşım (*communion*) tasavvur etmek mümkün değildir. Bizi eylemlerimizden ayıran mesafe arttıkça, diyaloga giren öznelerin ve benzerlerimizin sayısının azaldığını görürüz. Bu yalnızlık acılık doğurmaz, zira yeteneklerimizden değil feragatlerimizden türer. Yine de eklemek gerekir ki, razı olduğumuz fedakârlıklara ve reddettiğimiz yanılmalara eğildikçe basbayağı var olan manevi kibir tehlikesini dışlamaz. Kayıtsızlık ısrarlı bir farkındalık gerektirdiğinde, insan haberi olmadan kendini nasıl yener? Böylece, aynı zamanda tehdidi mümkün kılan şeydir bu. İçsel değerler düzeyinde, kişiselikten kurtulmayan her üstünlük mahvolmanın yolunu açar. Keşke farkına varmadan kendimizi dünyadan koparabilseydik! Kayıtsızlığın bir *meziyet* olduğunu unutabilmeliydik, aksi takdirde kayıtsızlık kurtarmak yerine zehirler. Her çeşit başarıımızı Tanrı’ya atfetmek, bizden hiçbir şeyin sudur etmediğine, her şeyin *verildiğine* inanmak, Ignatius Loyola’ya göre, gösteriş yapmakla mücadele etmenin etkili tek yoludur. Öğüt, *benin* kurban olduğu, alttan alta oyan uzun ve meşakkatli çalışmanın ürünü olan kayıtsızlık için değil, inayetin müdahalesinin zorunluymuş gibi görüldüğü şimşek hızıyla çakan haller için geçerlidir, insan bundan nasıl boş gurur çıkarmasın? Manevi mertebemiz yükselse de niteliksel olarak değişmiyoruz; kendi sınırlarımızın tutsağı olmaya devam ediyoruz: Manevi kibrin kökünü kurutmanın imkânsızlığı bunun en nahoş sonucu. Aziz Thomas’a göre, “hiçbir mahlûk var olmayı kesmeden daha üst bir doğa derecesine erişemez.” Yine de insan bizde merak uyandırıyorsa,

tam da doğasını aşmak istediği içindir. Bunu başaramamıştır ama ölçüsüz gayretleri onu bozmaktan, *doğasını değiştirmekten* geri kalmamıştır. İşte bu nedenle onun hakkında elem duymadan, *tutkusuzca* soru soramayız kendimize. Yine hiç şüphe yok ki kendimize acıdıktan sonra ona acımak daha munasiptir (Pascal bunu gayet iyi anlamıştır). Zamanla bu tutku öyle yorucu hale gelir ki ondan kurtulmanın yollarını düşünmekten başka bir şey yapmayız. Ne kendi olma ne de canlı olma mukadderatı insan olma kaderiyle kıyas kabul eder; bu kader beni dürttüğü an, ondan sıyrılmak için, şu son zamanlarda bana onca yardımı dokunan, kemikler arasında yaptığım gezintiyi zihnimde tekrar kurarım; Onları uzaktan seçer, onlara tutunurum; böylece boşluğa olan inancımı yeniden olumlayarak, insani olana, en berbat prangalara duyulan takıntıya artık katlanamayacağım günü şöyle bir görmeme yardım ederler. Eğer özgür olmak istiyorsak, ne pahasına olursa olsun kendimizi ondan azat etmeliyiz; ama gerçekten özgür olmak için bir adım daha gerekir: Biz-zat özgürlükten azat olmak, özgürlüğü artık putlaştırmamak için onu bir ön yargı veya bir bahane mertebesine indirmek. *Arzu duymadan* nasıl hareket edeceğimizi öğrenmeye ancak o zaman başlarız. Korkunç olan üzerine tefekkür buna hazır-lar: Etin ve onun tükenmişliğinin etrafında dolanmak arzu ve eylemi ayırma sanatını öğrenmektir —içi içine sığmaz zihinler için uğursuz, derin düşüncelere dalmayı sevenler için zaruri bir faaliyet. Arzu ettiğimiz müddetçe bağımlı yaşarız, dünyaya adanmışızdır; arzulamayı bıraktığımız an bir nesnenin ve bir tanrının ayrıcalıklarını kendimizde toplarız: Artık kimseye bağımlı değilizdir. Arzunun kökünden sökölüp atılamadığı ziyadesiyle doğrudur; bununla birlikte sadece ondan muaf olduğunu *hayal etmek* bile ne dinginlik! Öyle alışılmadık bir dinginlik ki sapkın bir haz içine sızırır: Bu

denli şaibeli bir his, doğal olmaktan bu kadar uzak bir hali özlemekle kendini suçlu kılan kişiye karşı doğanın bir intikamına dönüşmez mi?

Yaşamda —nadir kahramanlık, neredeyse ulaşılmaz uç nokta olan— Nirvana dışında arzusunun yok olması bir vehimdir; arzuyu yok edemeyiz, onu askıya alırız ve bu askıya almaya, çok tuhaf biçimde, bir güç, bilinmedik, yeni bir kesinlik duygusu eşlik eder. Başka asırlarda manastır hayatına gösterilen rağbetin açıklaması iştahların zayıflamasının ardından gelen bu ferahlama olabilir mi? Arzuya karşı savaşmak için kuvvet gerekir; bu kuvvet arzu geri çekildiğinde artar; arzu durunca, korku da aynı şekilde durur. Kaygıya gelince, onun da benzer bir ateşkese hazır olması için, daha öteye gitmek, yoğunluğu azalmış bir alana yanaşmak, soyut bir canlılığa, varlığa ve varlığın yokluğuna benzer şekilde bahşedilmiş bir coşkunluğa yaklaşmak gerekir.

Kasha Upanishad'da *Atman* konusunda denir ki “o şen ve neşesizdir.” Söz konusu olan, yüce bir ilkenin olumlanmasıyla olduğu kadar olumsuzlanmasıyla da girilen, gerek Vedanta'nın gerek Mahayana'nın dolambaçlı yoluyla erişilen bir haldir. Birbirinden ne kadar farklı olurlarsa olsunlar, iki yol nihai deneyimde, görünüşlerin dışına süzülmede birbirine kavuşur. Esas olan, ne adına özgürleşmek istediğimizden ziyade kurtuluş yolunda *nereye kadar* ilerleyebileceğimizdir. İster mutlakta ister boşlukta eriyelim, iki durumda da ulaşacağımız nötr bir neşedir: Hiçbir belirlenimi olmayan, devası olmaya soyunduğu halde ancak neticesi, olumlu sonucu olmakla kaldığı kaygı kadar çıplak kalan bir neşe. Bunlar arasındaki simetri besbellidir; ikisi de adeta aynı kâliba göre “inşa edilmiştir”; dıştan gelen her uyarıcıdan vazgeçerler, kendilerine yeterler, derinlerde karşılaşp birbirlerine açılırlar. Zira nasıl ki somut neşe üstesinden gelinmiş

bir korkudan başka bir şey değilse, nötr neşe de dönüşüm geçirmiş bir kaygıdır sadece. Birinden diğerine yükselme ihtimali ve geriye adım atma, aştığımızı sandığımız önceki bir hale yeniden düşme tehlikesi onların yakınlığından, geçirgenliğinden doğar. Bu da her manevi ilerlemenin temelde ne derece tehdit altında olduğunu gösterir.

Kurtuluşunu gerçekleştirememiş olan için, Nirvana arayışındaki ayran gönüllü için, eski dehşetleri karşısında geri çekilmekten daha kolay, daha çok karşılaşılan bir şey yoktur. Ama ara ara sağlam durmayı başardığında, *Dhammapada*'nın "Kendin için parla, kendi ışığın gibi."* uyarısını kendine şiar edinir ve onu benimsemeyip izlediği müddetçe, içinden, ona her zaman uyanları anlar.

* "Kendinize yalnızca kendiniz ışık olun. Kendi dışınızda bir ışık aramayın."
(ç.n.).

İNTİHARLA KARŞILAŞMALAR

İnsan kendini ancak, bazı bakımlardan, hep her şeyin dışında olmuşsa öldürür. Farkına varamayacağı kökensel bir mülksüzleştirme söz konusudur. Kendini öldürmeye *çağrılan* kişi bu dünyaya sadece kazara aittir. Aslında o hiçbir dünyaya bağlı değildir.

İntihara yatkın, intihara yazgılı değildir, her hayal kırıklığından, her tecrübeden önce ona adanmıştır: Mutluluk da mutsuzluk kadar intihara iter, hatta belki daha da fazla, zira şekilsiz, belkisiz olduğundan, tüketici bir intibak çabası ister, hâlbuki mutsuzluk bir ayinin güvencesini ve kesinliğini sunar.

*

Geceler vardır, gelecek hükmünü yitirir, tüm bu anlardan yalnızca artık olmasın diye seçeceğimiz sürdürür varlığını.

*

“Ben olmaktan bıktım”, diye tekrarlar durur, kaçmaya özlem duyduğunda ve geri dönülmez biçimde kaçtığındaysa, ironiye bak ki yeniden kendine kavuştuğu ve birden tamamen kendisi haline geldiği bir eylemde bulunur. Kendini öldürdüğü an, kaçmak istediği kaderin kucağına düşer tekrar, çünkü intihar bu kaderin zaferinden, bayramından başka bir şey değildir.

*

Ne kadar gidersem, kendimi bir günden diğerine sürük-
leme şansımın o kadar azaldığını görüyorum. Doğrusu ya,
bu hep böyleydi. Mümkün olanda değil tasavvur edilemez
olanda yaşadım. Hafızam yıkılmış ufukları üst üste yığar.

*

Bizde ölmeye yönelik bir istekten ziyade bir eğilim var.
Zira ölümü *istemek* bize verilmiş olsaydı, en küçük aksilikte
bundan kim istifade etmezdi? Bir başka mani daha rol oy-
nar: Kendini öldürme fikri buna tutulmuş kişiye inanılmaz
yeni görünür; bu yüzden *emsalsiz* bir eylemde bulunacağını
sanır; bu yanılsama onu işgal eder ve pohpohlar ve onu çok
değerli bir vakitten eder.

*

İntihar aniden gerçekleştirilir, şimşek gibi hızlı bir kur-
tuluştur: *Şiddet yoluyla* ulaşılan nirvanadır.

*

Bir bıçağa bakıp onu kullanmanın sadece size bağlı ol-
duğunu anlamak kadar basit bir olay size megalomaniye dö-
nüşen bir egemenlik hissi verir.

*

Son verme fikri bizi ele geçirdiğinde, önümüzde bir mekân
açılır, zamanın dışında engin bir olanak ve ebediyetin kendisi,
baş döndürücü bir çıkış kapısı, ölümün *ötesinde* ölme umudu.

Dolayısıyla kendini öldürmek ölümle rekabete girmek,
ondan daha iyisini yapabileceğini ispat etmektir, ona oyun
etmek ve göz ardı edilemez bir başarıyla, kendi gözünde be-
delini ödeyip kendini kurtarmaktır. İnsanın içi rahatlar, böy-
lece en sonda gelmediğine, hürmete layık olduğuna ikna olur.

Kendi kendine şöyle der: Şimdiye kadar, sorumluluk almaktan acızdım, kendime hiç saygım yoktu, şimdi her şey değişti: Kendimi yok etmekle kendimi küçümsememin tüm sebeplerini de yok ettim, yeniden güven kazandım, ilelebet biriyim...

*

Madem görevim ıstırap çekmek, yazgımı neden başka türlü tahayyül etmeye çalışmayayım anlamıyorum, hele *duyumlara* karşı neden öfkeye kapılmayayım, hiç. Zira her ıstırap, her halükârda başında ve sonunda sadece bundan ibarettir. Ortasındaysa, elbette, biraz daha fazlasıdır: Bir evren.

*

Gecenin ortasında bu hiddet, bu kendiyle, elementlerle nihai bir açıklama ihtiyacı. Birden, kan canlanır, insan titrer, ayaklanır, çıkar, artık savsaklamak, ertelemek için hiçbir sebep olmadığını tekrarlar. Bu sefer, hakikaten olacaktır. Daha dışarı çıktı mı, belli belirsiz bir yatışma hisseder. Gerçekleştireceği jeste, benimsediği göreve inanmış yürür. Nihayet sona vardığını, geleceğin bir kaç dakikadan, olsa olsa bir saatten ibaret kaldığını ve kendi otoritesiyle, bu anların toplamını askıya almaya hükmettiğini söylediğinde kendi kendine hiddetin yerini ufacak bir coşku alır.

Ardından yakınlarının yokluğunun esinlediği teskin edici izlenim gelir. Herkes uyumaktadır. Hâlâ yalnız olabileceği bir dünya nasıl terk edilir? Son olması gereken o gecedен bir türlü ayrılamaz insan, onun yok olup gideceğini tasavvur edemez. Ve geceyi, çok geçmeden onu bastırıp ışıklar altında bırakacak gündüze karşı savunmak isteyecektir.

*

İnsan doğasını değiştirip, herhangi biri olabilseydi, hemen seçilmişler arasına girerdi. Dönüşüm (metamorfoz)

gerçekleştirilebilir olmadığından, büyümlü söz (eğer böyle bir söz varsa) Takdir-i İlahi'ye sımsıkı tutunur. Sadece onu telaffuz etmekle sorgulamalar ve tereddütler aşamasını geçtiğini ve sonunda tüm çıkmazların anahtarını bulduğunu hisseder.

*

İster güçlü ister zayıf biçimde olsun, son verme arzusu duyduğunda insan, onu düşünmeye, onu açıklamaya, onu kendine açıklamaya itilir. Dahası bu arzu zayıf olduğunda daha da fazla sürüklenir buna, zira bu arzu çok yoğun olduğunda zihni kuşatır ve ona kafa yormak ya da onu başından atmak için ne yer bırakır ne vakit.

*

Ölümü beklemek, ona maruz kalmak, ölümü bir süreç mertebesine düşürmek; tarihi, tarzı ve dekoru bilinmeyen bir akıbeta boyun eğmektir. İnsan mutlak eylemden uzaktır. İntihar takıntısıyla ölüm duygusu arasında hiçbir ortak yan yoktur, —kozmetik bir arka plandan ve her özyıkım biçiminin merkezindeki bu ben dramından bağımsız, kendinde bir sona, böyle bir yok olma kaderine dair bu derin, daimi duyguyu kastediyorum. Ölüm illa kurtuluş olarak hissedilmez; intiharsa hep kurtarır: Esenliğin en yüksek aşaması, zirvesidir.

Yok olup gitme anını edebe uygun olarak kendisi seçmelidir insan. Herkes gibi yavaş yavaş ölmek ölümün itibarını düşürür, kendinizi elinizden hiçbir şeyin gelmediği, yolunuzu bekleyen, sizi deviren, adlandırlamayanın kucağına atan bir sona açmak tahammül edilemezdir. Belki, doğal ölümün tümünden gözden düşeceği, insanın şöyle yeni bir formülün ilmi hallerini zenginleştireceği o an gelecektir: “Ey Efendimiz, bize her şeye son verme ihsanını ve gücünü, kendimizi zamandan silme lütfunu bağışla.”

İntihara karşı kurulan binlerce yıllık ittifak toplumlardaki izdihamın ve katılaştırmanın nedenidir. Kendimizi *doğru zamanda* ortadan kaldırmayı, hayaletimize doğru neşeyle koşmayı öğrenmek bize düşer. Bunu yapmaya karar vermediğimiz sürece, aşağılamaları hak edeceğiz. Var olma sebebi tükendiğinde, ayak diremek iğrençtir. Ama nereye kafamızı çevirsek gördüğümüz, doğal ölümün onur kırıcılığı.

“Çocukluğunu bildiğimiz biriyle yıllar sonra karşılaştığımızda, ilk bakış neredeyse her zaman başına büyük bir bahtsızlık geldiğini farz etmemize sebep olur.” (Leopardi). Sürmek, azalmaktır. Varoluş, varlık yitimidir. Kimse gerektiğinde ölmediğinde, kimin hayatta kalmasının münasip olduğunu ona hatırlatmak, günlerini kısaltmak için onu cesaretlendirmek ve ihtiyaç halinde, ona bu konuda yardım etmek icap eder. Belli bir andan itibaren direnmek, çürümeye/düşüşe rıza göstermektir. Ama insan tükendiğinden nasıl emin olur? Semptomlar konusunda yanılması kabil değil midir? Çürümenin bilinci kendi düşüşü üzerinde bir üstünlük içermez mi? Ve bu durumda, hâlâ düşmemiş midir? Bir kez daha tekrarlayalım, kötüye gitmeye başladığını nasıl bilir, bu ânı nasıl tespit eder? Şüphesiz hata mümkündür ama çok da önemli değildir, çünkü her halükârda, insan asla zamanında ölmez. Hayatı akışına bırakır ve ancak akıntıyla hareket ettiğinde enkaz olduğunu itiraf eder. Ama o zaman kendi isteğiyle batmak için çok geçtir.

*

Kendini öldüreceğini düşünmek iyi gelir. Daha huzur verici bir konu yoktur. Ona yaklaşır yaklaşmaz, nefes alır insan. Onun üzerine tefekkür etmek neredeyse bizzat eylem kadar özgürleştiricidir.

Anların ne kadar yamacındaysam, kendimi ilelebet onlardan soyutlama beklentisi (perspektifi) beni o kadar varoluşa yeniden dâhil eder, beni canlılarla aynı hizaya getirir, bana bir tür şeref bahşeder. Vazgeçemediğim bu beklenti beni tüm umutsuzluklarımdan çekip alır, özellikle de bana, kimseden yana dertli olmadığım, tatmin bulduğum bu dönemleri atlatma imkânı verir. Onun yardımı olmadan, onun bahsettiği umut olmadan, cennet bana en beter azap gibi gelirdi. Kaç kez kendime, “inti har düşüncesi olmasa, hemen- cecik öldürürdüm kendimi” demedim mi? Bu düşüncenin ele geçirdiği zihin, onun üstüne titrer, onu putlaştırır, ondan mucizeler bekler. Gemi enkazı fikrine yapışmış, boğulmakta olan insan misali.

*

Varlığını ortadan kaldırmak için ne kadar sebep varsa devam etmek için de o kadar sebep var, ama şu farkla: Devam etme sebepleri daha eski ve sağlam, çünkü kökenlerimizle birler, oysa tecrübenin meyvesi olan, varlığını ortadan kaldırma sebepleri muhakkak daha yakın zamanlı olduklarından hem daha ısrarcı hem de daha belirsizler.

*

“Kendimi öldürmeye cesaretim yok” diyen aynı adam, bir ân sonra, ödlekliliği en yiğitlerin karşısında gerilediği bir kahramanlık diye nitelendirir. Hep tekrar edilegelmiştir, insan acıya ya da utanca göğüs germemek için, zayıflıktan kendini öldürür. Yalnız, bunlardan kaçmak şöyle dursun, tersine bu duygulara uyum sağlayanların tam da zayıflar olduğu ve bunlardan kati surette yakayı sıyırmak için güç gerektiği görülmez. Aslında, kendini öldürmek, insan kadar ya da en azından en üstün jeste çok üzücü biçimde geçit vermeyen dinler kadar eski bir ön yargıyı yenmekten daha kolaydır. Kilise

kırıp geçirdikçe, yalnızca akıl hastası bir iyilik rejiminden yararlanmıştır, sadece o hayatına kastetme hakkına sahip olmuştur: Cesedi ne kirletilmiş ne asılmıştır. Antik Stoacılık ile modern “özgür düşünce” arasında, söz gelimi Seneca ile Hume arasında, intihar, Katarcılık* ara dönemi bir yana bırakıldığında, uzun bir tutulmaya uğrar —ölmek isteyip de kendini öldürme yasağına karşı gelmeye cesaret edemeyen herkes için karanlık bir çağ.

*

Gözlemlenen ve çözümlenen zafiyetler vahametlerini ve güçlerini kaybederler. Bunları bir kez dikkatle inceledi mi insan, onlara daha kolay katlanır. Keder hariç. Keder, melan-kolide etkin olan paydan muaftır; uzlaşmaz, hırçın oluşuyla fantezi, kapris bilmez. Kederden kaçış yolu yoktur, kederle cilveleşme olmaz. Ne kadar sözü edilse, yorumlansa, boşuna, ne azalır ne artar. *O vardır.*

*

Kendini öldürmeyi hiç aklına getirmemiş kişi durmadan onu düşünen kişiden çok daha çabucak karar verecektir intihar etmeye. Can alıcı her eylemi düşünmeden gerçekleştirmek ince eleyip sık dokumaktan daha kolay olduğundan, intiharın el sürmediği zihin bir kez ona itildiğini hissetti mi, bu ani itki karşısında savunmasız kalacaktır. Daha önce dikkate almadığı kati bir çıkışın ayan olmasıyla körleşip sarsılacaktır, oysa diğeri durmadan düşünüp tarttığı, derinlemesine bildiği ve tutkusuzca yapmaya karar verdiği (tabii böyle bir şeye karar verirse) bir jesti geciktirdikçe geciktirebilecektir.

*

* Katharizm ya da Katarcılık, 12. ve 13. yüzyıllarda Avrupa'nın Batı kısmında etkili olan, reenkarnasyonu kabul eden bir tarikattır (ç.n.).

Evreni dolduran dehşetler onun cevherinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bunlar olmasa evren *fiziksel olarak* var olmayı keserdi. Bu olgunun nihai sonuçlarını çıkarmak, “güzel” bir intihar gerçekleştirmek değildir. Bu sığata sadece, görünüşte hiçbir gerekçe olmadan, “sebepsiz”, yoktan peyda olan layıktır: Katıksız intihar. Odur —büyük yazılan tüm baş harflere meydana okuyarak— Tanrı’yı, Takdir-i İlahi’yi ve hatta Kader’i küçük düşüren, ezen.

*

İnsan, umumiyetle düşünöldüğü gibi, çılgınlık nöbetine kapıldığında değil *dayanılmaz* bir zihin açıklığı anında; çok istenirse, delilikle özdeşleştirilebilecek bir nöbete tutulduğunda öldürür kendini, zira son sınırına götürölmüş ve her pahasına kurtulunmak istenen aşırı kavrayış keskinliği akıl dairesini aşar. Her şeye rağmen kararın doruk noktası zihnin kararmasına delalet etmez: Aptallar neredeyse hiçbir zaman kendilerini öldürmezler; ama insan korkudan, önceden aptallığı sezdiğinden öldürebilir kendini. O zaman eylemin kendisi, kendini yok etmeden önce kendine gelen, tüm güçlerini, yetilerini *yeniden toplayan* zihnın son kasılmasından ayrılmaz olur. Nihai bozgunun eşiğinde, tümünden yitmediğini kanıtlar kendine. Ve bütün olanaklarına anlık olarak tam tamına sahipken kendini kaybeder.

*

Kendimizi *duygusuzca* öldürme sanatını unuttuk. Eskiler bu sanatta ustalaşmış son nesildi. Artık yalnızca tutkulu, ateşli intiharı, ilhamlı bir hal olarak intiharı tasavvur edebiliyoruz; kayıtsızlığı ise duygusal kasılmalar halinde tahayyül ediyoruz. Haçtan önce gelen bu bilgiler, drama ya da lirizme kapılmadan bu dünyadan kopmayı ya da ona tevekkül etmeyi biliyorlardı. Onların usulü de sarsılmazlıklarının

temeli de kayboldu gitti: Gasp edici bir Takdir-i İlâhi (Providence) dört bir yandan gelip Fatum'u (Kader) yerinden etti. Ve başka kimse bize yardım edemediğinde ya da bizi baştan çıkartamadığında onu yeniden bulmaya, onda bir destek aramaya koşuyoruz.

*

Arzu kadar derin, arzu kadar anlaşılmaz şey yoktur. Bu yüzden sadece onu ortadan kaldırmaktan umudu kestiğinde yaşadığını hisseder insan.

*

İnsan ister canına kıysın ister kıymasın, hiçbir şey değişmez. Ama canına kıyma kararı herkese alınmış en önemli karar gibi görünür. Böyle olmamalıydı. Fakat böyle ve hiçbir şey bu dalalete ya da gizeme üstün gelemeyecektir.

*

Sadece beni varlıklardan ve şeylerden ayıran mesafeye, duyumlarımın her birinin ortasında açılan boşluğa rast geldiğimden, ne olursa olsun onayladığımı, sözlerimin sorumluluğunu üstlendiğimi, yaşadığım dalgalanmalara, hatta kanaatlerime bağlı kaldığımı gördüğüme nasıl şaşırmayayım? Bu kadar naiflik bana acı veriyor ve beni rahatlatıyor.

*

İntiharı göze almak için mutlağa susamış olmak gerekir. Ama her şeyden şüphe ederek de intihar göze alınabilir. Bu gayet anlaşılırdır: İnsan mutlağın ne kadar peşinde koşarsa, ona ulaşamadığından, o kadar şüpheyeye batır, bu da bir arayışın tersi, büyük bir girişimin, büyük bir ihtirasın olumsuz neticesi olacaktır. Mutlak kovalama; şüphe ise geri çekilmedir. Tersine kovalamaca olan bu geri çekilme durmak bilmediğinde,

ussal bir teşebbüs için erişilmez olan aşırı uçlara toslar. Bu gidiş başlangıçta sadece bir yöntemdi; şimdiyse kendinin ötesine yol alan her şey gibi bir baş dönmesi. Sınırlara doğru ilerlemek ya da gerilemek, herhangi bir şeyin derinliklerini yoklamak kaçınılmaz olarak özyıkım ayartısıyla karşılaşmaktır.

*

Bu küçük Akdeniz adasında, gün doğmadan çok önce, beni en sarp yara götüren yolda tatildeki kapıcının düşüncelerini aklımdan geçiriyordum. Bu villa benim olsa, onu toprak boyasıyla boyardım, farklı bir çit yapardım falan filan. *Kendi* fikrime rağmen, küçücük bir şeye bile tutunuyordum. Sabır otlarını seyrediyor, vakit öldürüyordum, konudan konuya atlayıp niyetimin ivediliğinden kaytarıyordum. Bir köpek havlamaya başladı, ardından beni dostça karşılayıp peşime takıldı. Eğer tecrübe etmediyseniz, tanrılar size sırt çevirmişken size eşlik eden bir hayvanın verdiği teselli aklınız almaz.

*

Işığın sildiği bir manzara karşısında, dingin kalmak benim sahip olmadığım bir mizaç gerektirir. Güneş karanlık fikirlerimin tedarikçiliğine soyunur ve yaz, bu dünyayla ve kendimle kurduğum ilişkileri, her ikisinin de zararına, hep yeniden gözden geçirdiğim mevsimdir.

*

Hiçbir şeyin olmadığını, şeylerin görünüş mertebesini bile hak etmediğini anladığımız zaman, kurtarılmaya ihtiyacımız kalmaz, kurtarılmış *ve ebediyen mutsuzuzdur*.

*

Artık hiçbir şeyden gurur vesilesi çıkarmamayı —boşuna— deniyorum. Yine de bunu başardığımda, artık ölümlüler güruhuna ait olmadığımı hissediyorum. O zaman her şeyin, bizzat tanrıların üzerindeyim. Belki de ölüm budur: Bir büyüklük, aşırı üstünlük hissi.

*

Jean-Paul, yarın ölmekle otuz yıl sonra ölmek arasında fark olmadığını keşfettiği geceyi *yaşamının en önemli gecesi* diye adlandırır. Mühim olduğu kadar nafil bir ilham. Zaman zaman bunun doğruluğunu idrak etmeyi başarsak da, bundan ne gibi sonuçlar çıktığını aramaktan uzak dururuz, çünkü hemen söz konusu fark herkese indirgenemez, hatta mutlak olarak görünür: *Var olmak*, şimdi ölmekle herhangi bir zamanda ölmenin bir olduğunu ne kadar da anlamadığımızı kanıtlamaktır.

*

Hiç olduğumu bilmem nafil, geriye hâlâ kendimi buna gerçekten ikna etmek kalır. İçeride bir şey bu kadar emin olduğum bu hakikati reddeder. Bu red, kendimden kısmen sıyrıldığımı gösterir; ve içimde yargımdan ve denetimimden kaçan şey sebebiyle, kendime tam manasıyla sahip olduğumdan asla emin olamam. Böylece önemi haiz tek davranışın artısını eksisini döne dolaşa tekrar ede ede, sonunda hâlâ hayatta olmaktan vicdan azabına kapılıyorum.

*

İntihar takıntısı ne yaşayabilen ne de ölebilen insana hastır ve onun dikkati asla bu çifte olasılıktan uzaklaşmaz.

*

Eylemde bulunduğum sürece, yaptığım şeyin bir “anlam” barındırdığına inanırım, aksi halde onu yapamazdım. Eylemeyi bırakıp da failden yargıca dönüştüğüm an, söz konusu bu anlamı artık bulamam. Yapıp ettiklerim olan benin yanı sıra, onlardan üstün olan bir başka ben daha vardır (benin beni): Onun için, yaptıklarım ve hatta olduğum şey ne mana içerir ne gerçeklik: Sanki söz konusu olan, esasındaki zorunluluğu fark etmeden görünüşteki sebeplerini çözdüğümüz, ilelebet geçmişte kalan, uzak olaylarmış gibi. Bize dışsal oldukları sürece, bunlar gayet de var olmayabilirlerdi. Aynı bakış açısı hayatın bütününe tatbik edildiğinde, doğrudan doğruya, doğmuş olmanın saçmalığını kafamızda evirip çevirmemize yol açar.

Aynı şekilde, herhangi bir davranış hakkında onun bir yıl sonra, on, yüz ya da bin yıl sonra nasıl sonuçlanacağını sorsaydık kendimize, onu gerçekleştirmek, hatta tasarlamak imkânsızlaşırdı. Her eylem, sınırlı bir görüşü varsayar; kendini öldürme eylemi müstesna, zira o geniş bir görüşten kaynaklanır, öyle geniş ki tüm diğer eylemleri beyhude ve gerçekleştirilemez kılar. Onun yanında, her şey boş ve gülünçtür. Sadece o sunar bir çıkış kapısı, yani bir uçurum —*özgürleştirici* bir uçurum.

*

Burada ya da başka yerde, herhangi bir şey ummak, hâlâ zincirlerimizi sürüklediğimize delildir. Cehennemlik insan cennete özlem duyar: Bu özlem onu alçaltır, saygınlığını lekeler. Özgür olmak, ödül fikrinden kendini ebediyen kurtarmak, insanlardan da tanrılardan da hiçbir şey beklememektir; sadece bu dünyadan ve bütün dünyalardan değil, aynı zamanda bizzat esenliğin kendisinden vazgeçmektir; zincirler arasında zincir olan esenlik fikrini bile kırmaktır.

*

Önemli olan kendini koruma güdüsüyle —ki katıksız dik kafalıktan başka bir şey değildir— savaşmak, yarattığı yıkımı ifşa etmektir. İntiharı ıslah eder, mükemmelliğinin altını çizer, onu neşeli ve herkes için ulaşılabilir kılarsak bu yolda o kadar başarılı oluruz. Kesinlikle olumsuz olmayan bu eylem tam tersine ondan önce gerçekleştirilen tüm eylemleri telafi eder, dönüştürür.

Açıklanması imkânsız büyük bir yanlış anlama sonucu varoluşun kutsal olduğu ilan edilmiştir; oysa öyle olmadığı gibi, ancak bu fikri defetmeye çalıştığımız ölçüde değerlidir. Yaşam olsa olsa bir kazadır —herkesin yavaş yavaş kadedere çevirdiği bir kaza. Ondan yana ne bekleneceğini bildiğimizde, ona bağlanmaktan yüzümüz kızarır ama en uyanık olanları bile onu ciddiye almaya iten uzun ve hissedilmez bir süreç sonucu yine de ona bağlanır insan. Tersine bir süreçle, onu ilk haline, ilk baştaki önemsizliğine döndürmek gerekir. Bunun için mucizeye benzer bir çaba gerekir: Bunu yerine getiren insan köle olmayı bırakacak; günlerinin efendisi olarak, arka arkaya gelişlerine dilediğince dur diyecektir; varoluşu keyfine bağlı olacaktır; çünkü varoluş başlangıç noktasına, hakiki mertebesine, tam olarak bir kaza olma statüsüne kavuşacaktır.

*

Tamamıyla amaçsız yaşamak! Bu hali bir an için gördüm ve sık sık bu hale eriştim ama orada kalmayı beceremedim: Böyle bir mutluluk için fazla zayıfım.

*

Eğer bu dünya şerefli bir tanrıdan sudur etseydi, kendini öldürmek bir cüret, tarifsiz bir kıskırtma olurdu. Ama

bir alt-tanrının (*sous-dieu*) eserinin söz konusu olduğunu düşünmek için her türlü sebep bulunduğundan, neden var edildiğimizi anlamak kolay değil. *Kimi kollamalı?*

İmanın gerilemesinin büyük fırsatçısı intihar gitgide daha kolaylaşacak ve dolayısıyla gizeminden kaybedecektir, çünkü aforoz edilme saygınlığını tüketmiş olacaktır. Vaktiyle doku-naklı ve övülesi olan intihar artık adetler arasına girmiş, yer edinmiştir ve olağan dışı olmaktan çıksa da, buna karşın geleceği sağlama bağlanmış gibi görünür. Dini evrenin içinde, bir çılgınlık ve hıyanet olarak, en ağır suç olarak görülüyordu. İnsan nasıl inanıp, kendi yok eder? Kusurlu bir dünya karşısında kökten bir zafer olan aşırı davranışlara müsaade etme üstünlüğüne sahip, alt-tanrı hipotezine geri çekilelim.

Nihayet yoldan çıktığının farkına varan bu yaratıcının suçluluğunu ilan ettiğini hayal edebiliriz. Bundan vazgeçer, geri adım atar ve son bir zarafet kaygısıyla, kendi ipini çeker. Böylece insanın hiçbir dahli olmadan, eseriyle birlikte ortadan kaybolur. Yargı Günü'nün düzeltilmiş versiyonu böyle olurdu.

*

İntihar edenler insanlığın uzak alın yazısına dair önceden fikir verirler. Bunlar habercilerdir ve bu halleriyle onlara saygı göstermeliyiz; onların zamanı gelecek; övülecek, alenen onurlandırılacaklar ve denilecek ki *geçmişte* yalnızca onlar sezinledi, onlar tahmin etti her şeyi. Yine denilecek ki ilk adımı onlar atmıştı, yolu göstermek için kendilerini feda ettiler, kendi tarzlarında şehit oldular: Kimse intihara bağlı kalmazken ve doğal ölüm revaçtayken öldürmediler mi kendilerini? Başka herkesten önce, katıksız ve yalın *olanaksızlığın*

günün birinde, bir lanet, bir ayrıcalık değil de herkesin nasibini olacağını biliyorlardı.

Müjdeciler, işte böyle adlandırılacaklar ve kötülüğün egemenliğinin farkında olup, Yaratımı suçlayanlara denktiler. Hristiyanlık çağının başlangıcındaki Maniheizmlere ve özellikle de onların geç dönem tilmizleri, Katarcılara. Hayranlık verici olan şu ki bu suçlama Katarcılarda okumuşlardansa halktan insanlar arasında daha yaygındı. Buna kani olmak için, Bernard Gui'nin *Engizisyoncunun El Kitabı*'na [*Practica Inquisitionis*] ya da "heretikler" in fikirleri ve faaliyetler üzerine o döneme ait herhangi bir rapora başvurmak yeterli. Rahatlatıcı bir ayrıntı olarak, bu belgelerde, söz gelimi bir sepicinin ya da odun tüccarının karısının İblis'in hâkimiyeti altına girdiği ya da "olabilecek en şeytani eylem" den suçlu ilk atalarımızın kınandığı görülecektir. Onların coşkusunun ortasında bu kadar garip biçimde gözü açılmış, bütün önemli eylemlerimizin ardındaki şeytani tuzakları meydana çıkarma vergisine doğuştan sahip bu softalar, daha ziyade hayalpe-restler, icabında kendilerini aklıktan ölmeye bırakmayı biliyorlardı ve onlar arasında hiç de alışılmadık olmayan bu kahramanlık, öğretilerinin zirvesini gösteriyordu. Kötülüğe karşı ölümüne *açığa yatmak* (*endura*), tamamen tükeninceye kadar oruç tutmak, inisiyasyonunun ardından gelen ve görevi "avuntu bulmuş olanı", ani bir ölümle, döneklık tehlikesinden ve her türlü ayartıdan korumak olan bir pratikti.

Cinselliğin faydalı tarafından iğrenme, üremekten deşet duyma, Yaratımı tartışma konusu yapmanın bir parçasıdır: Canavarları çoğaltmanın âlemi ne? Eğer zafer kazansaydı ve kendine sadık kalsaydı, Katarcılık kolektif bir intihara varırdı. Böyle bir başarı pek mümkün değildi: Ne kadar ilerlemiş olurlarsa olsunlar, zihinler yeterince olgunlaşmamıştı.

Bugün bile, hâlâ bu olgunluktan uzaktırlar ve insanlığın ölümlüne açlığa girmesini daha çok uzun süre beklemek gerekecek. Tabii böyle bir şeyin olacağını varsayarsak.

*

Bogomillere karşı yapılan 1211 Konsili'nde, aralarında şu fikri savunanlar aforoz edildi: "Kadın rahminde taşıdığına Şeytanın işbirliğiyle gebe kalmıştır ve dolayısıyla gebeliğin başından itibaren Şeytan çocuk doğuncaya kadar geri çekilmeden orada ikamet eder."

İblis'in aylar boyu bize refakat edecek kadar bizimle ilgilediğini farz etmeye kalkışmam. Ama onun bakışları altında rahme düştüğümüzden ve bize hayat veren sevgili ana babamıza katıldığından şüphe edemem.

*

Ebediyen ketlenmiş, doğmadan önce ömrünü tamamlamış, acısını paylaşacak kimse bulamayacak kadar düşmüş olma hissi, kendini öldürürken kimseyi öldürmediği kesinliği; —bu, Havarinin yaptığı ayrımı muhafaza ederek söylersek, Tanrı'ya göre değil de Şeytan'a göre kederden doğan, kötü intihar eğilimidir. Bu aynı zamanda, en üst derecede huzursuzluktur ve öyle çaresiz görünür ki daha kusursuz başka bir evren tasarlansaydı bile, el değmeden, hiç üstüne gidilmeden kalırdı. Güzelliğe sevgi besleyen münzevi babaların (Philocalie) zaafılara ve korkulara karşı tavsiye ettiği bu "kısa ve hararetlı" dua da nedir?

*

Neden öldürmüyorum kendimi? —Beni bundan neyin alıkoyduğunu *tam olarak* bilseydim, kendime soracak sorum kalmazdı, çünkü tüm sorularıma cevap vermiş olurdum.

*

Kendine artık eziyet etmemek için, insan kendini derin bir kayıtsızlığa bırakmalı, bu dünyanın ya da öte dünyanın dalaveresine gelmeyi kesmeli, ölülerin umursamazlığını benimsemeli. Bir canlıya cesedini göz önüne getirmeden nasıl bakılır, bir ceset kendini onun yerine koymadan nasıl seyredilir? *Varlık* idraki aşar, *varlık* korkutur.

*

Bütünüyle *iyi* biri asla kendi canına kıyma kararı veremeyecektir. Bu yiğitlik, bir zalimlik damarı —ya da kalıntısı— icap ettirir. Kendini öldüren kişi, bazı koşullarda, cinayet de işleyebilirdi. İntihar ve cinayet aynı ailedendir. Ama intihar daha inceliklidir, çünkü kendine karşı zalimlik daha ender görülür, daha karmaşıktır, bir de buna kendi vicdanı tarafından ezildiğini hissetmenin sarhoşluğu eklenir.

İçgüdüleri iyilikle uzlaşan insan ne kendi alın yazısına müdahale eder, ne de başka bir alın yazısı yaratmak ister; kendi kaderine teslim olur, ona tevekkül eder ve aşırı öfkeye yabancı olduğundan, birlikte özyıkıma davet çıkaran ve onu kolaylaştıran kibri ve kötülüğü sürdürür. Öyle mütevazıdır ki sonunu hızlandırma düşüncesi onda asla filizlenmez. Nitekim kendi eliyle olmaktan başka türlü ölmeyi kabul etmek için hastalıklı bir alçak gönüllülük gerekir.

*

Duanın monologdan başka bir şey olduğu, vecdin kendisinin ötesinde bir değer taşıdığı, kurtuluşumuzun ya da mahvımızın bir tanrıyı ilgilendirdiği nasıl düşünülür?

Yine de, günde bir saniyeliğine de olsa, bunu kabul edebilmek gerekir.

*

Gelecek, bu uçurum, beni öyle şaşkına çeviriyor ki düşüncesinin bile yok olup gittiğini görmek isterdim. Zira esasında, gizlediği dipsiz boşluğa kaymaktan çok daha fazlası olan bu düşünce beni endişelere salıyor ve şimdiden tat almamı engelliyor. Aklım, vuku bulan, kesinlikle vuku bulacak her şey karşısında tökezliyor. İçimi kemiren ve beni dehşete düşüren, beni bekleyen şey değil, kendinde bekleyiş, buna bağlı eli kulağındalık. Huzurun suretine kavuşmak için *yarınsız* bir zamana, boynu vurulmuş bir zamana tutunmaya ihtiyacım var.

*

Şu üçlü vazgeçiş formülünü ne kadar tekrarlayıp dursam nafil: “Bu dünyayı reddediyorum, ataların dünyasını reddediyorum, tanrıların dünyasını reddediyorum.” — Beni abadan ve çölden ayıran mesafeyi ölçtüğümde, bir panayır sannyasinini* andırıyorum.

*

Pişmanlık mevsimsiz yaşlanmanın işareti olmasın? Bu doğruysa, doğuştan bunağım.

*

İnsan bir şeyi bezginliğin ışığında incelemeyse, onun derinine inmemiştir.

*

Kendiyle kalma arzusunun, beynini patlatmanın biriyle laflamaya yeğ tutulacak kadar güçlü olduğu anlardır sadece değerli olan.

*

* Brahmacılıktaki dünyadan vazgeçmiş, kendini tefekküre vermiş münzevi (ç.n.).

Yolun yarısında vazgeçen kişi için zor olan, geriye kalanı tamamlamaktır. Varoluş kuşkusuz ezer onu ama var olmak için yapacağı sürprizi tüketmemiştir. Uzun zaman önce niyet ettiği bir şeyi gerçekleştirmesi için hiç ihtimal yokken, yaşadığı kararsızlıkların ve yarı yolda durup kalmaktan duyduğu pişmanlığın kaynağı budur. Vazgeçmekte başarısız biri.

*

Düşüncelerimize bir ağırlık kazandıran ve onların parmak ucunda dönmesini engelleyen acılarımızdır; gerçeklik diye bir şey olmadığını, onların da gerçeklikten yoksun olduğunu ilan etmemize sebep yine acılarımızdır. Böylece bize bir savunma stratejisi telkin ederler: Acılarımızın gerçek dışı olduğunu beyan ederek, onları genel aldanişa bağlayarak onlara galip geliriz. Dayanılacak gibi olsalardı, onları azaltmaya ve maskelerini kaldırıp sergilemeye hacet olur muydu? Acılarımızı ya kâbusla ya da kaprisle özdeşleştirmekten başka çaremiz bulunmadığından, en uygunu ikincisinde karar kılmaktır.

Enine boyuna düşünüldüğünde, hiçbir şey olmaması en iyisidir. Eğer bir şeyler *olsaydı*, onu kavrayamamanın idrakiyle yaşardık. Madem hiçbir şey yok, tüm ânlar mükemmel ve boştur; öyleyse onlardan zevk alıp almamamız arasında fark da yoktur.

*

Kendimden iğrenmem iyice derinleştğinde, kendime şöyle derim: Belki de kendime kara çalıyorum, aynı saplantıların kurbanı olduğu halde, onca senedir yaşıyormuş gibi davranabilen kimseyi görmüyorum.

*

Birini intihardan döndürmenin tek yolu onu intihar etmeye itmektir. Bu davranışınızı asla bağışlamayacak, ya tazarısından vazgeçecek ya da eyleme geçmeyi erteleyecektir, sizi düşman, hain belleyecektir. Onun yardımına koştüğünüzü, onu kurtardığınızı düşünürsünüz ama o sizin hevesinizde sadece düşmanlık ve küçümseme görür. En tuhafı da sizin onayınızı arar, suç ortaklığınızı dilenir. Tam olarak ne beklemektedir? Kafa karışıklığının mahiyeti hakkında kendinizi kandırmamış mısınızdır? Size başvurmakla nasıl da hata etmiştir! Yalnızlığının bu aşamasında, muhakkak kafasına dank etmiş olan, Tanrı dışında biriyle anlaşmasının imkânsızlığıdır.

*

Hepimiz *melanete uğramışız*, gerçek olmayanı gerçek zannediyoruz. Olduğu haliyle canlı insan körlükle katmerlenmiş bir delidir: Eşyanın aldatici tarafını ayırt etmekten aciz, her yerde sağlamlık, doyunluk görür. Mucize eseri hakikati açıklıkla gördüğü andan itibaren, kendini boşluğa açar ve orada serpilir. Doldurduğu gerçeklikten daha zengin olan boşluk *her şeysiz* her şeyin yerini alır, varlığın temeli ve yokluğu, uçurumsu varyantıdır. Ama mutsuzluk onu bir kusur olarak görelim ister. Korkularımızın ve başarısızlıklarımızın sebebi budur. Öyleyse bizim için boşluk nedir? Olsa olsa yarı saydam bir çıkmaz, ele gelmez bir cehennem.

*

İsteklerini yatıştırmaya, onları yok mertebesine indirmeye gayret ederken yalnızca onları sakatlamayı, onlarda sağlıklı, uyarıcı olan tarafı soymayı başardı: Eski içgüdülerinin özlemini çeken, engellenmiş, bastırılmış bir hayvan. Pençeleri körelmiş ama onları kullanma isteği de olmadığından, tüm şiddeti perişanlığa dönüştü (zira perişanlık yaralanmış, hor

görülmüş, kudretini sergilemekten aciz düşmüş saldırganlıktan başka bir şey değildir).

Tutkularını baltalamaya başladı; sonra sıra inançlarına geldi. Süreç insafsızdı. Günlerine yön veren şu ilhamdı: *Neye olursa olsun bağlanmak çocuksuluğa ya da çılgınlığa katılmaktır*, ola ki meşruydu; belki buna daha da yapıştı; yine de amansız, müsamahasızdır ilham. Tahammül etmeye izin verir ama var olmaya değil, insanın asla başa çıkamadığı şu kesinliklerdendir.

Doğası itibarıyla savaşçı ve mücadeleci olduğu halde, artık savaşmıyor ve mücadele etmiyor; en azından artık başkalarıyla kapışmıyor. Onların kısmetine düşen darbeleri kendine indiriyor. Beni hedef tahtasında. Beni mi? Hangi ben? Vuracak *kimse* kalmadı ki: Artık kurban da yok, özne de, geriye kalan sadece faili olmayan eylemlerin art arda gelişi, duyumların anonim geçit töreni...

Kurtulmuş biri mi? Bir hayalet mi? Bir enkaz mı?

*

“Ruhunu kaybettikten sonra dünyayı kazanmak insanın ne işine yarar?”

Dünyayı kazanmak, ruhunu kaybetmek! —Ben daha iyisini yaptım; ikisini de kaybettim.

*

Neye girişirsem girişeyim, gizli ya da kamufle olmuş bir düşüşün tezahüründen başka bir şey olmayacak. Uzun zaman boyunca her-şeyin-dışındaki-insan'ın teorisini geliştirdim. Bu insan haline geldim, artık onu cisimleştiriyorum. Şüphelerim somutlaştı, inkârlarım beden kazandı. Eskiden yaşadığımı hayal ettiğim şeyi yaşıyorum. Sonunda kendime bir mürit buldum.

KURTULMAMIŞ OLAN

Buda'nın "Ölüm bileşik* her şeye içkindir. Selametiniz (*salut*) için durmadan çalışın." şeklindeki son vaazını ne kadar çok düşünürsek, kendimizi elementlerin rastgele değilse de geçici karşılaşmasından oluşan bir yığılma olarak hissetmenin imkânsızlığından dolayı o kadar sıkıntıya düşeriz. Kendimizi soyut olarak kolayca böyle tasavvur ederiz, ama sanki özümsememeyen apaçık bir gerçek söz konusuymuşçasına, fiziksel olarak hemen bunu inkâr ederiz. Bu organik tiksintinin üstesinden gelemediğimiz müddetçe, var olma iştahı olan büyülenmeye dayalı bu musibetten çekmeye devam ederiz.

Şeylerin maskesini düşürsek de, onları görünüşlerin adıyla damgalasak da kâr etmez, zira varlığın barındırdıklarını mecburen kabul ederiz. Önümüze gelen her şeye tutunuruz, eylemlerimizin ve bizzat doğamızın kaynaklandığı bu büyülenmeden, her şeyde gerçek-olmayanı ayırt etmemizi engelleyen bu ilksel göz kamaşmasından kendimizi koparamamız yeter. Metafor olarak ben bir "varlığım"; eğer gerçekten bir varlık olsaydım, ebediyen öyle kalırdım ve anlamdan yoksun ölümün üzerimde hiçbir hükmü olmazdı. "Selametiniz için durmadan çalışın," yani uçucu bir yekûn, bileşenleri

* Tanrı gibi yalın olmayan, "yaratılmış" (ç.n.).

her an ayrılmayı bekleyen bir bileşik olduğunuzu unutmayın. Nitekim, selametın ancak istihza raddesinde geçici olduğumuzda bir anlamı vardır; bizde en küçük bir süreğenlik ilkesi olsaydı, öldüm olası kurtulmuş ya da kaybolmuş olurduk, artık ne bir arayış ne bir ufuk kalırdı. Kurtuluşun (*délivrance*) önemi olsa da, gerçek dışılığımız tam bir beklenmedik nimettir.

Varlığı tüm vasıflarından mahrum etmeliyiz, *öyle ki* artık tüm bağılıklarımızın dayanağı ve yeri, teskin edici ebedi çıkmaz, hepsi içinde en kök salmış, bizi en çok alıstırdıkları ön yargı olmasın. Varlığın ya da bize öyleymiş gibi görünen şeyin suç ortağıyız, zira varlık yok, sadece varlığın ikamesi var. Eğer gerçekten varlık olsaydı, tabiiyete ya da kösteğe dönüşen her şeye bakılırsa, yine de ondan kurtulmak ya da onun kökünü kazımak gerekirdi. Diğerlerine gölge statüsü verelim; onlardan kendimizi o kadar kolay ayırırız. Onların *var olduğuna* inanacak kadar akılsızsak, kendimizi isimsiz yanlış hesapların kucağına atarız. Başımıza gelen her şeyin, her olayın, her bağ gibi asli olmadığını ve bir bilgi varsa, kendini bize açık edecek olanın hayaletler arasında manevra yapma avantajı olduğunu teslim etme ihtiyatı gösterelim. Düşünce, o da ön yargı ve köstektir. Ancak başta özgürleştirir, bazı bağılıklarımızı kırmamızı sağladığında; ama sonra, yapıp yapabildiği enerjimizi soğurmak ve azat olmaya duyduğumuz geçici hevesi felç etmektir. Düşünceyi askıya aldığımızda hissettiğimiz mutluluk onun bize hiçbir şekilde yardım edemediğini yeterince ispatlar. Tıpkı akraba olduğu arzu gibi, kendi cevherinden beslenir, kendini göstermeyi, çoğalmayı sever; icabında hakikate yönelebilir, ama düşünceyi tanımlayan şey meşguliyettir, düşünmekten tat aldığımız için düşünürüz, tıpkı arzudan tat aldığımız için arzuladığımız gibi. Her iki durumda da kurguların ortasında bir humma, bilgi-olmayanın içinde

bir sürmenaj. Arzunun ve düşüncenin doğurduğu bütün fabllardan geri dönmeyi *bilen*, akıntıdan çıkar, artık aldatılmaya rıza göstermez. Düşünmek yavrulayan ve kendini yutan tükenmez yanılsamadan pay alır, varlığını devam ettirmeye ve kendini yok etmeye açtır, düşünmek hezeyanla rekabet etmektir. Onca hummanın içinde, makul tek şey nefes aldığımız *aralardır*, soluğumuza hâkim olduğumuz durma anlarıdır: Hezeyana verilen bu araların, bu fasılaların hepsiyle bir olan boşluk deneyimi, arzunun anlık bastırılışını gerektirir, zira bizi bilgisizliğe daldıran, başıboş dolaştıran ve varlığı dört bir yanımıza yansıtmaya iten odur, arzudur.

Boşluk varlık fikrini yıkmamıza imkân verir, ama kendisi bu yıkımın peşinden sürüklenmez; başka her fikir için özyıkım olacak bir saldırıdan sağ çıkar. Doğrusu ya boşluk bir fikir değil, kendimizi tüm fikirlerden kurtarmamıza yardım edendir. Her fikir fazladan bir bağlılığı temsil eder; onları ortadan kaldırıp yolu açmak gerekir, tıpkı geri çekilmeye engel tüm inançları ortadan kaldırmamız gerektiği gibi. Bunu ancak, düşüncenin işlemlerinin üzerine yükselerek başarabiliriz. Düşünce işlediği, ortalığı kırıp geçirdiği müddetçe, yalnız zihnin ve arzunun ateşi düştükçe algılanabilir hale gelen boşluğun derinliklerini meydana çıkarmamıza mani olur.

Tüm inançlarımız özleri itibarıyla *yüzeysel* olduğundan ve sadece görünüşler üzerinde hâkimiyet kurduğundan, hepsinin aynı düzeyde, aynı gerçek dışılık derecesinde olduğu sonucunu çıkar. Onlarla birlikte yaşamaya kurulmuşuz, onlarla yaşamaya mecburuz: İnançlarımız olağan, günlük lanetimin ana unsurlarını oluşturur. İşte bu nedenle onları gün yüzüne çıkarıp süpürdüğümüzde, işitilmedik olana, yanında her şeyin solgun, süreksiz, hatta bizzat bu lanetmiş gibi görüldüğü bir genişlemeye adım atarız. Hâlâ hudutlarımız kaldırsa bunlar da geriler. Boşluk —bensiz ben— “ben” macerasının

sonlanışdır, varlıktan iz taşımayan varlıktır, mutlu bir yutulma, mukayese kabul etmez bir felakettir.

(Tehlike, boşluğu varlığın ikamesine çevirmek ve böylece onu, bağıllık mekanizmasına ket vurmak olan asıl işlevinden saptırmaktır. Ama boşluğun kendisi bağıllık nesnesi haline gelirse, varlığa ve onu izleyen yanılsamalar kortejine bağlı kalmak daha akıllıca olmaz mıydı? Zincirlerimizi kırmak için, özgürlüğün *hiçliğine* bağlanamıyorsak artık hiçbir şeye bağlanmamayı öğrenmek zorundayız.)

*

İdeal olan, varlıklardan ve şeylerden aldığımız tadı kaybetmek ama bu kayıptan *ıstırap duymamaktır*. Her gün birini, bir mahlûku ya da nesneyi, ondan vazgeçerek onurlandırmamız gerek. Görünüşleri turlayarak ve onlara bir bir yol vererek, kalıcı feragata, neşenin bizzat sırrına ereceğiz. Kendimize mal ettiğimiz her şey, maddi kazanımlardan da çok bilgilerimiz, sadece kaygımızı besler; buna karşın, *zihinsel sahiplik bile olsa*, gemi azağa almış mal mülk arayışı yatıştığında ne büyük iç huzuru, nasıl bir ışıldama! “Ben” demek zaten vahimken, “benim” demek daha da vahim, zira bu fazladan bir çöküntüyü, dünyaya daha güçlü biat etmemizi gerektirir. Hiçbir şeye sahip olmadığımız, hiç olduğumuz fikri bir tesellidir; en büyük teselli ise bizzat bu fikir karşısında kazanılan zaferde yatar.

Kaygı varlığa çok fazla bağlandığındandır ki kendini alt etmek istiyorsa kendini varlıktan koparmalıdır. Tanrı’da dinginlik bulmayı arzuluyorsa, buna ancak, O varlıktan üstün olduğu ya da en azından varlığın azaldığı, seyredildiği bir bölge içerdiği ölçüde ulaşır: İşte orada, kaygı, artık uğraşacak bir şeyi kalmadığından özgürleşir ve Tanrı’nın varlıktan

son kalıntılarını tasfiye ederek Kendini boşluğun çekimine bıraktığı sınırlara yaklaşır.

*

Bilge, Şark'ın hep bildiği gibi, planlar yapmaktan imtina eder, asla *gelecek tasarılarıyla* meşgul olmaz. Öyleyse bir tür bilge olurdun. Doğrusunu söylemek gerekirse tasarıların var, ama onları hayata geçirmek sana itici geliyor. Bir tasarı üzerine ne kadar kafa yorarsan, onu terk ettiğinde, vecde varacak raddede kabaran bir ferahlığı o kadar çok duyuyorsun içinde.

Herkes bilgisizliğin sonucu olan tasarıda yaşar, bu tasarıdan beslenir: Tür boyutlarında metafizik bir kafa bulanıklığı. Bulanıklığı dağıtmak için oluş ve daha kuvvetli bir sebeple, ona eklenen her eylem tuzaktan, iğrenme ya da büyük korku doğuran aldatmacadan başka bir şey değil.

Önemli olan, üretmek değil anlamak. Anlamak ise bir varlığın eriştiği uyanıklık derecesini, onun her fenomene giren gerçek dışılık toplamını algılama kapasitesini ayırt etmek anlamına gelir.

Somut olana ve boşluğa tutunalım, ikisi arasında yer alan her şeyi —“kültür”, “medeniyet”, “ilerleme”— yasak edelim, bu dünyada bulunmuş en iyi formülü düşünüp taşınalım: Bir manastırda bedensel iş yapmak. Fiziki güç harcamada ve tefekkürde bulunan hakikatten başka hakikat yok, gerisi arızı, yararsız, sıhhsiz. Sağlık talimden ve boşluktan, kaslardan ve meditasyondan ibaret, kesinlikle düşünceden değil. Tefekküre dalmak, bir fikir içinde soğurulmak ve onda kaybolmaktır, oysa düşünmek bir fikirden bir diğerine atlamak, nicelikte zevk almak, ıvır zıvır istiflemek, kavramdan kavrama, amaçtan amaca koşmaktır. Tefekkür etmek ile düşünmek iki farklı, hatta bağdaşmaz iki faaliyettir.

Boşluğa katlanmak da eşit derecede bir kovalama biçimi değil midir? Hiç kuşkusuz ama kovalamanın yokluğunu kovalamaktır, baştan itibaren diğer amaçları saf dışı bırakan bir amacı hedeflemektir. Endişe içinde yaşıyoruz çünkü hiçbir amaç bizi tatmin edemez, çünkü tüm arzularımızın üzerinde ve daha da kuvvetli bir sebeple, varlık olarak varlık üzerinde bireylerden müteşekkil bu arazları mutlaka etkileyen bir mukadderat dolanıp durur. Edimselleşen hiçbir şey alçalmadan kaçamaz. Boşluk —bu mukadderatın dışına sıçrama— dinginciliğin ürettiği her şey gibi, trajik olana karşıt bir öze sahiptir. Boşluk sayesinde kökenlerimize, ebedi virtüelliğimize uzanarak kendimizi yeniden bulmayı öğrenmek zorundayız. O tüm arzularımıza bir son vermez mi? Ya arzularımız? Bir arzunun peşinden koşmadığımız, hiçbir arzu duymadığımız tek bir anın yanında, bütününde düşünüldüklerinde arzularımız nedir ki! Mutluluk arzuda değil, arzunun yokluğundadır, daha kesin bir ifadeyle; içinde yuvarlanmak, mahvolmak, yok olmak, *haykırmak* istediğimiz bu yokluktan duyduğumuz coşkudadır.

*

Boşluğun kendisi bize fazla ağır ya da fazla katışıkmiş gibi görüldüğünde, mekânın tasavvur edilebilen her biçiminin ötesinde bir çıplaklığa doğru atılırız hızla, hâlbuki zamanın son anı ilkinde katılır ve onun içinde erir.

*

Bilinci kapsadığı her şeyden, sürüklediği tüm evrenlerden temizleyelim, onu algıyla aynı zamanda arıtalım, kendimizi beyazla sınırlayalım, tüm renkleri unutalım, hepsini reddeden renk hariç. Bir kez çeşitliliği iptal edip, nüansın cefasından kaçarak *tekliğe* daldık mı huzura bak! Arı biçim olarak bilinç, sonra bilincin yokluğunun ta kendisi.

Tahammül edilemez olandan sıyrılmak için, bir avuntı, bir kaçamak, hiçbir hissin isim almaya gönül indirmedığı, hiçbir iştahın vücut bulmadığı bir bölge arayalım; başlangıçtaki huzuru geri kazanalım ve geçmişle birlikte, menfur belleği ve özellikle de, görevi bizi zayıflatmak, aşındırmak olan kadim düşmanımız vicdanı/bilinci lağvedelim. Aksine, bilinçdışı besleyicidir, zindelik verir, başlangıç zamanlarımıza, iptidai bozulmamışlığımıza katılmamızı ve bireyleşmenin açtığı *yaralardan* önceki hayırhah kaosa yeniden dalmamızı sağlar.

*

Hiçbir şeyin önemi yok: Eğer keşif diye bir şey varsa, kimsenin fayda sağlamayı bilmediği büyük keşif bu. Bunalıcı olmakla namılı bu keşfe, sadece onun mottosu olan boşluk heyecanlandırıcı bir hava katabilir, sadece boşluk olumsuzluğa olumluya, onulmaz olanı mümkünce çevirmeye kendini verir. Benliğin olmadığını biliyoruz ama bu art niyetlerle yüklü bir bilgi. Bereket versin ki boşluk orada ve benlik silinip gittiğinde boşluk onun yerini alır, her şeyin yerini alır, beklentilerimizi karşılar, bize gerçek dışılığımızın kesinliğini sağlar. Boşluk *baş döndürmeyen uçurumdur*.

İçgüdüsel olarak, benliğe meylederiz; bizdeki her şey onu kendine hak görür: Benlik sürekliliğe, dayanıklılığa ilişkin taleplerimizi karşılar, apaçık gerçeğe karşın, bize zaman dışı bir boyut bahşeder: Ona tutunmamız kadar normal bir şey yok, hatta onu tartışma konusu yaptığımızda ve düzenbazlığını ifşa ettiğimizde bile: Benlik her canlı [insan]ın *refleksi*... Yine de serinkanlılıkla düşününce bize kavranamaz gibi görünür: Un ufak olur, uçup gider, bir kurgunun simgesinden fazlası değildir.

İlk hareketimiz bizi kimliğin sarhoşluğuna, ayrımsızlık rüyasına, en derin, en gizli çağrılarımıza cevap veren *Atman*'a

taşır. Aylıp da belli bir mesafeden bakar bakmaz varlığını-
zın *sözde* esasını terk edip yüzümüzü temel tahrip edilebilir-
liğe döneriz, bunun bilgisi ve tecrübesi, disipline olmuş sap-
lantısı bizi Nirvana'ya, boşluktaki *doluluğa* götürür.

*

Bize daimilik yanılsaması verdiği, tutamayacağı vaatlerde
bulunduğu içindir ki mutlak fikri, hadi habis demeyelim de,
şaibelidir. Köklerine müptela, sürüp gitmek için yaratılma-
mış, ta özüne kadar yok olabilen bizlerin ihtiyaç duyduğu şey
teselli değil iyileşmedir. Mutlak ne kafa karışıklığımızı giderir
ne de hastalıklarımızı yok eder, geçici bir çareden, bir ya-
tıstırıcıdan ibarettir. Onu göklere çıkaran bir öğreti, analizle
yetindiği, görünüşleri açığa vurduğu müddetçe doğrudur.
Onları nihai bir gerçekliğin karşısına çıkardığında şüphe il-
ham eder. Yanılsamalar hükümlüğünü terk edip, onun ye-
rine imha edilemez olanı koyma hırsına kapıldığımız an ya-
lana kayıveririz. Boşlukla beraber daha az yalan söylüyorsak
eğer, onu kendisi için, güya barındırdığı hakikat için değil de
tedavi edici faziletleri için aradığımızdandır. Onu bir devaya
dönüştürür, zihninin bir şeyin var olduğunu varsaymaktan iba-
ret en eski sapmasını düzelterek hayal ederiz...

İnançları sarsılmış hayvan olan insan "bir" umutla yetin-
diği aşamayı geçti; beklediği fazladan bir desise değil, kurtu-
luş. Ona bu kurtuluşu kim getirecek? Bu hususta önemi haiz
tek şey, Hristiyanlığın Budizmden daha az yardımcı olduğun-
un açığa çıkması ve Batı menşeli spekülasyonun Doğu'ya
nazaran daha az etkili olması. Çılgınlıklarımıza sağır soyutla-
macılarla ya da yaralarımızı deşmeye can atan kefaretlemlerle
uğraşmaya ne hacet? Temeşayı irade kaybı ve uyanışı ezi-
yet olarak gören dünyanın bu kısmından hâlâ ne umulabilir.

Esenlik getirici bir sarsıntıya muhtacız. Bir Aziz Thomas'ın sersemlemede “felsefi meditasyona bir engel” görmüş olması inanılmaz, hâlbuki tam da “şaşırp sersemlediğimizde” *anlamaya*, yani tüm “hakikatler”in beyhudeliğini algılamaya başlarız. Sersemleme bizi ancak daha iyi uyandırmak için uyuşturur: Bizi esas olana açar, önümüze onun sırlarını döker. Tam bir metafizik deneyim kesintisiz bir sersemlemeden, muzaffer bir sersemlemeden başka bir şey değildir.

Kendimizi arındırıcı boşluğa, yatıştırıcı boşluğa açamamamız sefaletin bir göstergesi. Felsefelerimiz açısından öyle aşağı, öyle darmadumanız ki ancak boşluğun sefil bir versiyonu olan yokluğu tasavvur edebilmişiz. Tüm belirsizliklerimizi, tüm perişanlıklarımızı ve tüm dehşetlerimizi oraya yansıtmışız, zira nihayetinde yokluk, cehennemin soyut bir tamamlayıcısından, cehennemliklerin bir performansından, kurtuluşa yeteneksiz varlıkların zihin berraklığı için gösterebildiği azami gayretten başka nedir ki?

Saflığını yitirmiş bizlere (cehennemin varisi olmayan, onun hastalığının bulaşmadığı) boşluk kavramının sunduğu gibi bakir bir kavrama sıçrama olanağı veremeyecek kadar lekelenmiş olan yokluk, hakikatte, sadece kısır bir uç noktayı, pişmanlıklarla fazla karıştığı için acılaştan şu vazgeçme teşebbüslerine çok benzeyen, belli belirsiz cenaze kasveti taşıyan, yolu şaşırtacak bir çıkışı temsil eder.

Boşluk olumsuz vasıflarından soyunmuş yokluktur, boşluk başkalaşmış yokluktur. Olur da tadına bakarsak, geçmiş kusurlarımızı muhafaza etsek de dünyayla olan ilişkilerimiz dönüşüme uğrar, içimizde bir şeyler değişir. Ama artık eskiden olduğu gibi buralı değiliz. İşte bu nedenle öfke nöbetlerimizde boşluğa başvurmak esenlik getiricidir: En kötü itkilerimiz onunla temas edince keskinliklerini kaybeder. Boşluk olmadı mı, kim bilir, belki de zindanda ya da ses geçirmez bir

hücredeyizdir şimdi. El etek çekme konusunda bize verdiği ders bizi, aynı zamanda iftiracılarımız, düşmanlarımız karşısında daha ince ayrımlar yaparak davranmaya davet eder. Onları öldürmek mi, esirgemek mi gerek? Hangisi daha çok zarar verir, hangisi daha derine diş geçirir? İntikam mı, yoksa intikam karşısında alınan zafer mi? Nasıl karar vermeli? Belirsizlik içindeyken, intikam almama *işkencesini* tercih edelim.

Şayet aziz değilsek, verip verebileceğimiz azami taviz budur.

*

Sadece azabın evrenselliğinin zulmettiği kişi kurtuluş için yeterince olgundur. Bu azabın bilincinde olmadan kendini aşmaya çalışmak ya olanaksızlıktır ya da kötülük. Karşılıksız kurtuluş yoktur; kendimizi bir şeyden, bu durumda, hem varlık hem de yokluk hipotezinde hissettiğimiz —çünkü şeyler de şeylerin görünüşleri de aynı derecede acı verir— tahammül edilmez olanın her yerde hazır ve nazır oluşundan kurtarmamız gerekir. Ama boşluk hipotezi her şeye rağmen bir üstünlük taşır: Eziyetin ölçüsüzlüğü üzerine, eziyetin ulaştığı boyutlar ve ona yol açan nedenin anlamsızlığı üzerine daha net bir ışık düşürür. Bu dünya ister gerçek olsun ister gerçek dışı, kendimize hep fazla işkence ederiz. Doğrusu, çoğunluk ne kadar çok ıstırap çektiklerinden bihaberdir. Gaddarlığa uyanmak, varlıkların kurbanı olduğu sancıyan yanılısamayı algılamak bilincin imtiyazıdır.

Hristiyani selamette olduğu denli bir kurtuluş söz konusudur: Teoloğun biri, utanılacak naifliğiyle, ilk günahı reddederken kefarete inanıyor. İyi de eğer günah insanlıkla aynı cevheri paylaşmıyorsa, kefaretinin zuhuruna ne gibi bir anlam atfetmek lazım, neyin kefaretinin ödemeye gelmiş? Kesinlikle kazara olmayan yozlaşmamız daimi, yaradılıştan. Aynısı adaletsizlik (*iniquité*) için de geçerli; aşırıya kaçarak

“gizem”le yüklenen adaletsizlik apaçıktır, hatta şeyleri eski yerlerine koymanın her nesil, daha ziyade her birey için bir kurtarıcı gerektirdiği yeryüzünde en *aşikâr* şeydir.

*

Arzulamayı kestiğimiz an, tüm dünyaların yurttaşı haline gelir ve hiçbir dünyanın yurttaşı olmayız. Arzuyla buralıyız; arzu alt edilince artık hiçbir yerden olmayız ve ne bir azize ne de bir hayalete imrenecek bir şey kalır ortada.

Olur ya arzuda mutluluk vardır, ama sonsuz mutluluk tüm bağılıkların koptuğu yerde belirir. Sonsuz mutluluk bu dünyayla uyumlu değildir. Münzevi tüm bağlarını onun için yok eder, onun için kendini helak eder.

*

İnek sidiği, ilk Budist cemaatlerinde rahiplerin kullanmasına izin verilen tek ilaçtı. Bundan daha akla yatkın bir kısıtlama olamaz. Eğer barışın peşindeyssek, ona ancak rahatsızlığa neden olan her şeyi, insanın basitliğe, ilk sağlığa aşıladığı her şeyi reddederek ulaşıyoruz. Hiçbir şey zayıflığımızı bir eczanenin sunduğu gösteriden daha iyi açığa çıkarmaz. Hastalıklarımızın her biri için arzu edilen tüm devalar mevcuttur ama hiçbirisi asıl hastalığımıza derman olmaz, insani hiçbir icat onu iyi edemez.

*

Kendini *biricik* sánmak bir kuruntudan ileri gelir, hadi kabul edelim, bu öyle kusursuz, öyle buyurgan bir yanılsamadır ki onu hâlâ böyle adlandırıp adlandıramayacağımızı kendimize sormamızda beis yok. Asla yeniden bulamayacağımız bir şeyden, bizim adımızı taşıyan bu duyulmadık ve acınası hiçlikten nasıl vazgeçilir? Çekmek zorunda olduğumuz tüm sancıların kaynağı olan söz konusu yanılsama her

birimizin içine öyle bir demir atmıştır ki ancak, benimizi silip süpürerek, bizi kişisiz, bizi bizsiz *yalnız* bırakan ani bir girdap sayesinde onun üstesinden gelebiliriz...

Ne yazık ki, arzularımızın kökünü kazıyamayız; yalnızca onları zayıflatır, onlarla arayı bulabiliriz.

Benliğe kısılmış, “ben”in zehrini almışsınız. Ancak onun elinden kaçtığımızda, elinden kaçtığımızı sandığımızda hakiki ve sahte mistiğin kullandığı bazı büyük sözleri etmeye hakkımız olur.

Kökten inanç değiştirmeye gelince, öyle bir şey yoktur. İnsan *doğasıyla birlikte* irtidat eder. Aydınlanma’dan sonra Buda bile yalnızca *ilave bilgiyle* Siddhartha Gautama’ydı.

Bastırdığımızı sandığımız her şey belli bir zaman sonra yüzeye çıkar; eksiklikler, kötülükler, takıntılar. “Düzelttiğimiz” en gizli kusurlar kılık değiştirerek de olsa öncesindeki kadar rahatsız edici bir şekilde geri dönerler. Onlardan kurtulmak için girdiğimiz zahmet yine de tamamen yararsız olmayacaktır. Uzun zaman alt edilmiş bir arzu yeniden ortaya çıkar; ama onun geri döndüğünü *biliriz*; artık ne gizliden gizliye yer içimizi ne de hazırlıksız yakalar bizi; bize hükmeder, boyun eğdirir, hâlâ onun köleleriyizdir, doğruya doğru, ama razı olmayan köleler. *Bilinçli* her duyum başarı gösteremeden mücadele ettiğimiz bir duyumdur. Bunun için daha fazla dertlenmeyiz, çünkü kazandığı zafer onu bizim derin yaşamımızdan sürüp atmış olacaktır.

*

Her karşılaşmada en kolay olanı seçeriz. Çene çalacak ya da tartışacak biri olsun diye Tanrı ya da onun yerini tutanlar, her halükârda *kişiler* (*personnes*) vardır. Tefekkürün yerine gerilimi koyduk, böylece ilahilik ile kendimiz arasında fena halde tutkulu ilişkiler yarattık. Yalnızca arayan ama *bulmak*

istemeyen insanlar içsel dramın virtüözleri olabilmişlerdir. Büyük modern keşif *manevi huzursuzluk*, töz ile boşluk arasındaki, daha kesin bir ifadeyle bu ikisinin simulakrları arasındaki parçalanmadır. Her alanda görülen eşsizlik kültü bundan kaynaklanır. Edebiyatta, nadir bir hata deneyimlenmiş, bilinen, kabul edilmiş bir hakikatten evladır. Aksine, yalnızca bir tecrübenin derinleşme derecesinin önemli olduğu manevi planda, alışılmamış olanın hiçbir değeri yoktur.

Bhagavad Gita'ya göre, "şüpheyeye gark olmuş" kişi bu dünyada da öteki dünyada da kaybolmuştur, Budizmin, kendi payına, selamete engel beş şey arasında saydığı o aynı şüphehedir söz konusu olan. Çünkü şüphe derinleşme değil, durgunluktur, durgunluğun baş dönmesi... Şüpheyeye yol almak ve bir yere varmak olanaksızdır; şüphe kemirmedi, başka da bir şey değil. Ondan en uzakta olduğumuza inandığımız an, yeniden şüphe içine düşeriz ve her şey yeniden başlar. Özgürleşme yoluna girebilmemiz için şüphe *infilak* etmelidir. Şüphe etmenin en meşru sebeplerini bile un ufak etmesi gereken bu patlama olmadan, huzursuzluk içinde kendimizi daim kılarız, onu besler, büyük çözümlerden kaçırırız, kendi kendimizi yer ve kendi kendimizi yemekten hoşlanırız.

*

Silinip gitme, iz bırakmama tutkusu kendi adına ve eserlerine bağlanmış biri için uygunsuzdur, bir isim ve eser halyalı kuran biri için daha da uygunsuzdur. Kısacası zayıf iradedeli biri için. Böyle biri selamete ulaşmak için inat eder ama başaracağı şey olsa olsa Nirvana'da *batağa saplanmaktır*.

*

Kederli bir mistik tasavvur etmeyiz. Dünyaya göre bilgi, duru görüşlü çoraklık, içsel boyutu olmayan aşırı zihin

berraklığı olan keder,* mutlaka ve kendi kendisiyle ilişkilerinde kandırıldığından neye tutunacağını, kime hitap edeceğini bilmeyen kişiye hastır. Buna rağmen düşünüldüğünden daha yaygındır; normal, günlük, herkesin payına düşen bir histir. Oysa neşe olağan dışı bir vaktin meyvesidir, varlığımızın en mahremindeki bir dengesizlikten, bir düzensizlikten doğuyormuş gibi görünür, içinde yaşadığımız kesinlikleri öyle bir yalanlar ki. Ya *başka yerden*, kendimizden daha uzaktan gelseydi? Neşe genişledir ve her genişleme başka bir dünyadan pay alır; oysa keder daralmadır, arka planda sonsuz baş gösterse de. Ne var ki bu özgürleştirmek yerine ezen bir sonsuzdur.

Hayır, neşenin bozulacağını tasavvur etmek pek mümkün değildir, hele hiçbir yerden gelmeyeceğini düşünmek kesinlikle olanaksızdır; neşe öyle dolu dolu, öyle sarmalayıcı, öyle muhteşem biçimde dayanılmazdır ki, yüce bir referans olmadan onunla yüz yüze gelemeyen insan. Her *halükârda*, neşe ve sadece o, *minnet ihtiyacıyla* tanrılar uydurabildiğimizi tasavvur etmeye imkân verir.

Eğer selamete ilgili radikal bir formül kazandırmış tek din hakkında söz söylecek olsa, bugün bir insanın kullanacağı dili kolayca tahayyül edebiliriz:

“Kurtuluş arayışı ancak benlik göçüne, benliğin belirsizce aylaklık ettiğine inanmak ve buna bir son vermeyi arzulamak kaydıyla gerekçelendirilebilir. Gelgelelim buna inanmayan bizler neye son vereceğiz? Bu biricik ve varla yok arası süreye mi? Açıkça o kadar kısadır ki bu süre ondan kaçmak için yorulmaya bile değmez. Budistlere göre, başka varoluşların ihtimali kâbustur; bizim içinse bunun, bu kâbusun sona

* Amertume: Pişmanlık ve hüsrânın neden olduğu, melankoliyle karışık hınç. Acılık, karamsarlık, hoşnutsuzluk vs. (ç.n.)

ermesidir kâbus. Kâbusa gelince, bize başka bir tane verilmesi yeğdir, talihsizliklerimiz erkenden sonlanmasını diye, birçok hayat boyunca peşimizden gelecek vakit bulsunlar diye haykırmaya kalkarız.”

“Kurtuluş ancak fazladan bir hayatla tehdit edildiğini hissedene, tekrar tekrar ölme angaryasından ürken kişi için bir zorunluluğa cevap verir. Ruhu başka bir vücutla yeniden dünyaya gelmemeye mahkûm olan bizlerin kendimizi bir hiçten özgür kılmak, sonu meydanda bir dehşetten azat etmek için çırpınmamızın ne âlemi var? Bu dünya *zaten* tümünden gerçek dışıyken bir de yüce bir gerçek dışılığın peşinde koşmak da beyhude değil mi? Böylesine gerekçeden yoksun, bu kadar *mesnetsiz* bir şeyden kurtulma zahmetine girmeye değmez.”

“Fazladan bir yanılsama ve eziyet, işte her birimizin, doğumların ve ölümlerin bitimsiz döngüsüne inanma şansı olmayanların her birinin can attığı şey bu. Yeniden doğma lanetinden sonra iç çekiyoruz. Buda neye ulaşmak için bunca zahmete katlandı? *Nihai* ölüme: Geri kalanlarımızın meditasyonlar ya da çileler olmadan, hiçbir gayret göstermeden elde etmekten emin olduğu şeye.”

... Bu düşmüş eğer düşüncesinin esasını gözler önüne sermeye razı olsaydı, aşağı yukarı bu şekilde anlatırdı meramını. Ona ilk taşı atmaya kim cesaret edebilir? Kim kendisiyle böyle konuşmamıştır? Kendi hikâyemize öyle gömülmüşüz ki aralıksız devam etsin istiyoruz. Ama ister bir kere yaşayalım ister bin kere, ister bir saat bizim olsun ister hepsi, sorun aynıdır: Bir böcek bir tanrı arasında, olduğu haliyle var olmaya bakma tarzları açısından fark yoktur; var olmak öyle dehşetengizdir ki (ancak bir mucize böyle olabilir) onunla oyalandığımızda, onu başka hayatlarda yeniden düşünmek zorunda kalmayalım diye ebediyen yok olma isteğine kapılırız. Buda işte bu olguya eğilir ısrarla ve eğer ruh

göçü mekanizmasına inanmayı bıraksaydı, vardığı sonuçları değiştirir miydi işte o şüpheli.

*

Her şeyin temelden yoksun olduğunu bulmak ama tüm bunlara bir son verememek, bu tutarsızlık bir tutarsızlık değildir: Aşırıya vadrıldığında, boşluğun algısı her şeyin algısıyla, her şeye *girişle* kesişir. Sonunda görmeye başlarız, artık el yordamıyla aramayız, içimiz rahat eder, pekişiriz. İmanın dışında bir selamet şansı varsa, onu gerçek dışılıkla temasta kendimizi zenginleştirme yetisinde aramalıyız.

Boşluk deneyimi yalnızca bir aldatmaca olsaydı bile, yine de teşebbüs etmeye değerdı. Onun önerdiği, onun denediğı, hem yaşamı hem de ölümü hiçe indirgemektir ve tek amacı onları bizim için dayanılır kılmaktır. Bunu da zaman zaman başarıyorsa, başka ne isteriz? O olmadan ne varlık illetinin devası vardır, ne de doğumdan önceki yumuşaklığa, saf önceliğin ışığına birkaç saniyeliğine de olsa geri dönme umudu.

BOĞULMUŞ DÜŞÜNCELER

I

Bitimsizce evrilip çevrilen bir soru, sağır bir acı denli yık-maya çalışır sizi.

*

Hangi eski yazarda okudum üzüntünün kanın “yavaşla-ması”ndan ileri geldiğini? Tam da budur üzüntü: *Durgun-laşan kan*.

*

Sevmeyi değil nefret etmeyi kestiğinde hapı yutar, ya-şayan ölüye dönersin. Nefret muhafaza eder: Yaşamın “gi-zemi” onda, onun kimyasında yatar. Ne kadar zayıf olursa olsun herhangi bir organizmanın en çok tahammül göster-diği, şimdiye kadar bulunmuş en iyi kuvvetlendirici olması boşuna değil.

*

Dini değil Tanrı’yı, mistiği değil vecdi düşünmek gerek. İman teorisyeni ile mümin arasındaki fark, psikiyatr ile deli arasındaki fark kadar büyüktür.

*

Bönlük karşısında, bu müşkülpesentlik korkuluğu kar-şısında geri çekilmemek zengin bir zihne mahsustur; kısır-lıkları bundan kaynaklanır.

*

Bir kâşifin ya da bir sahtekârın tasarladığından daha çok proje oluşturmak ve yine de iradenin bizzat kökeninde hastalığa yakalanmak.

*

Bir “çağdaş” nedir? Nasıl olduğuna pek bakmadan öldürmek isteyeceğimiz biri.

*

Aşırı incelik (*raffinement*) yetersiz canlılığın göstergesidir; sanatta, aşkıta ve her şeyde.

*

Her anın tufan nostaljisi ile rutinin sarhoşluğu arasındaki savaşta çekiştirilmesi.

*

Vicdan kusuruna sahip olmak, bir pişmanlık otomatı olmaktır.

*

Dehşet verici mutluluk. İçinde binlerce gezegenin yayıldığı damarlar.

*

Dünyanın en zor şeyi varlığın diyapozonuyla [müzikal ahengiyle] uyuşmak ve onun *tonunu* tutturmaktır.

*

Hastalık yoksunluğa tat verir, fakirliği kuvvetlendirip, ona baharat *katar*.

*

Zihin ancak daireler çizip durma, yani *derinleşme* sabrına sahipse ilerler.

*

Kalkınca ilk ödev: Kendinden yüzünün kızarması.

*

Korku yaşamının tükenmez besini olacaktı. Korkuyla şişiyor, tıka basa doluyor, şişmanlıyordu.

*

Fazla başkaldırmış olanın payına düşen, bundan sonra ancak hüsrana mecali kalmasıdır.

*

Her ruhun kendine layık bir bedeni olduğunu söyleyen Origenes'inki kadar yanlış bir iddia yoktur.

*

Her peygamberde gelecek hasreti ile mutluluktan tiksime bir arada yaşar.

*

Şanı arzulamak, unutulmaktansa hor görülerek ölmeyi tercih etmektir.

*

Birden bir *kafatasımız* olduğunu hatırlamak ama aklını kaybetmemek!

*

İstirap zamanı ayrıntısıyla, anbean yaşamınıza sebep olur. Bu da zamanın sadece sizin için var olduğu anlamına gelir! Başkalarının, ıstırap çekmeyenlerin üzerinden kayıp

gider; bundan ötürü onlar zamanda yaşamıyorlardır, hatta asla zamanda yaşamamışlardır.

*

Lanet duygusunu sadece, onu tam cennetin ortasında duyacağını bilen tanır.

*

Tüm düşüncelerimiz rahatsızlıklarımızın işidir. Eğer bazı şeyleri anlıyorsak, bu sadece sağlığımızdaki zayıflıkların meziyetidir.

*

“Yıldız”ına [Yazgı’sına] inanmasaydı insan, çaba göstermeden en küçük bir eylemde bulunamazdı: Bir bardak su içmek devasa, hatta anlamsız bir girişim olarak görünürdü.

*

Sizden eylemler, deliller, eserler istiyorlar oysa sizin tüm üretebildiğiniz *biçim değiştirmiş* gözyaşlarından ibaret.

*

Muhteris, ancak sahip olduğu tüm keder rezervlerini tükettikten sonra karanlığa tevekkül eder.

*

Öyle bir dil hayal ediyorum ki sözcükleri yumruk gibi çeneyi dağıtacak.

*

Sadece ilahiye, küfrü, sara’yı canı çekmek...

*

Bir düşünce, tek ve biricik ama evreni paramparça edecek bir düşünce tasavvur etmek.

*

Kendimizi gerçekleştirmemiz ve üretmemiz ancak kendimizi tanımadığımız ölçüde mümkündür. Eylemlerinin gerekçeleri konusunda yanılan, kusurlarını ve meziyetlerini tartmaktan tiksinen, yeterliliklerimizin tam manzarasının bizi götürdüğü çıkmazı sezen ve ondan ürken kişi üretkendir. Kendisi için saydam hale gelen yaratıcı artık yaratamaz: Kendini tanımak, doğuştan yeteneklerini ve dehasını/cinini [demon/daimon] boğmaktır.

*

Olmanın olmamaktan evla olduğunu *kanıtlamanın* hiçbir yolu yok.

*

“Melankolinin seni ele geçirmesine asla izin verme, zira o her iyiliğe engel olur.” der Tauler, “günü doğru kullanma” üzerine vaazında.

Her günümü kötü kullanmışım desene!

*

Tüm coşkularımı bastırdım; ama varlar, rezervlerimi, işletilmemiş sermayemi, belki *geleceğimi* oluşturunlar.

*

Berraklık zihni *çökertir*.*

*

Şüphelerim kendiliğinden gayri iradi davranışlarımın (*automatisme*) hakkından gelemedi. Katılmamın mümkün

* “Çökertmek” diye karşıladığımız “defoncer” fiili halk ağzında insanı halüsinasyon durumuna sokan bir uyuşturucuyla ilgilidir. O yüzden cümleyi belki “Zihin berraklığı kafa yapar.” diye çevirmek gerekir.

olmadığı davranışlarda bulunmaya devam ediyorum. Bu *samimiyetsizlik* dramının üstesinden gelmek, kendimi inkâr etmek ve feshetmek olur.

*

Ancak kime yakaracağımızı bilmediğimiz sürece gerçekten inanırız. Bir din yalnız duaların oluşmasından önce canlıdır.

*

Her türlü acziyet ve başarısızlık *metafizik düzende* olumlu bir nitelik taşır.

*

Bu dünyanın, gölgesini uzattığım karanlık bir tanrının meyvesi olduğu fikrini hiçbir şey zihnimden çıkaramayacak, onun ve eserin üzerinde asılı duran lanetin sonuçlarını sonuna vardırmak da bana düşüyor.

*

Psikanaliz bir gün itibarını tamamen kaybedecek, buna hiç şüphe yok. Gelgelelim saflığımızdan kalan son kırıntıları da mahvetmiş olacak. Ondan sonra artık asla *masum* olamayacağız.

*

Rüyalarımızın derin yaşamımızla hiçbir alakası olmadığına ve kötü edebiyattan ileri geldiklerine karar kıldığım o gece, en eski ve en saklı dehşetlerimin geçit alayına katılmak için uykuya dalmıştım oysa.

*

“Ruh gücü” denen şey, yazgımızı *başka türlü* tahayyül etmeme cesaretidir.

*

Bu ada layık bir yazar, kendini ana diliyle sınırlar, gidip de başka bölgesel dilleri (*idiome*) araştırmaz. Dar kafalıdır ve kendini savunmak adına öyle de olmak ister. Bir yeteneği, aşırı zihin açıklığı kadar kesin biçimde mahveden bir şey yoktur.

*

Ahlakçının ilk ödevi nesrini şiiirden arındırmak; ancak bundan sonra insanları gözlemlemektir.

*

“Beyefendi, doğa bizi ne kötü yaratmış!” dedi bir gün ihtiyar kadının teki bana. “Kötü yaratılan bizzat doğanın kendisi” diye cevap vermem gerekirdi, eğer manişeist* reflekslerime kulak verseydim.

*

Kararsızlık onda vazife (misyon) raddesine varmıştı. Herhangi biri elindeki tüm imkânları kaybetmesine neden oluyordu. Bir yüz *karşısında* bir karar almaktan acizdi.

*

Enine boyuna düşünüldüğünde, olayları öngörmüş olmaksansa hazırlıksız yakalanmak daha hoş. Felaketin önseziyle tüm güçlerini tüketince insan, felaketin kendisine nasıl göğüs gerebilir? *Kassandra*** kendine iki kere eziyet etti:

* Mani dini ya da Maniheizm, 3. yüzyılda Pers İmparatorluğu içinde, Mani (kuran kişi) tarafından kurulan din. Mani dininin dünyayı görüşünde tanrısal aydınlık ile karanlık iki rakip olarak karşı karşıya durur. Bu ikisinin birbirleri ile mücadelesinde aydınlığın bir kısmı karanlığın içinde (dünyanın içinde) tutsak kalmıştır vs. (ç.n.)

** *Kassandra*’nın en büyük arzusu geleceği bilmek ve rahibe olmaktı. Tanrı Apollon bu güzel kızı görür görmez arzuladı ve ona bir teklif sundu; *Kassandra* onunla birlikte olursa ona geleceği görme yeteneği verecekti. *Kassandra* bu teklifi kabul etti. Apollon, *Kassandra*’nın ağzına tükürdü ve

Hem felaketten önce hem de felaket sırasında, oysa iyimser, önceden bilmenin sancılarından korunmuştur.

*

Plutarkos'un anlattığına göre, Milattan sonra 1. yüzyılda, insanlar Delfi'ye artık sadece bayağı sorular (evlilik, yatırım vs.) sormak için gidiyormuş.

Kilisenin çöküşü kâhinlerinkini taklit ediyor.

*

“Saflık sığlğın bir nüansıdır.” demiş Fontenelle. Bir ülkenin anahtarı olan sözcükler var, çünkü bunlar onun sınırlarının sırrını ele verir.

*

Napolyon, Sainte-Helène'deyken, zaman zaman bir dil bilgisi kitabı karıştırmayı severmiş. En azından bu şekilde *Fransız* olduğunu ispat ediyormuş.

*

Pazar öğleden sonra. Sokaklar yabani, bitik, acınası bir kalabalıkla dolup taşıyor —her yerin düşükleri [ölü doğmuşları], kıtaların artıkları, yerkürenin kusmuğu. İnsan, imparatorluğun ayak takımıyla kaplanmış, Sezar'ın Roma'sını düşünüyor. Her dünya merkezi bir şehir çöplüğü.

Kassandra geleceği görme yeteneğine sahip oldu. Ama Apollon ile birlikte olmadı. Bakire bir rahibe olma isteği Apollon'a verdiği sözden daha ağır basmıştı (ya da daha en baştan onu kandırmıştı). Apollon bu duruma çok sinirlendi ve Kassandra'yı lanetledi. Lanete göre, Kassandra geleceği görecek ama kimseyi buna inandıramayacaktı. Ve asıl ağır darbe; asla rahibe olamayacaktı. Tam tersine bir kadın olarak aşağılanacaktı. Psikolojide, geleceğe dair başkalarını uyarmasına ve doğruları söylemesine rağmen kimseyi kendine inandıramama durumuna Kassandra Kompleksi ismi verilmektedir (ç.n.).

*

Hayvanların ortadan kayboluşu benzeri olmayan vahimette bir olay. Onların celladı manzarayı istila etti; artık sadece onun için yer var. Bir atı seyredebileceğimiz yerde bir insanı görmek korkunç.

*

Caligula'dan Hitler'e tarihte uykusuzluğun (*insomnia*) rolü. Uyumanın imkânsızlığı zalimliğin nedeni mi, sonucu mu? Tiran *uyanık uzanır*. Onu gerçek anlamda tanımlayan budur.

*

Bir dilencinin sözü: "Bir çiçeğin yanında dua etmişsek daha hızlı büyür."

*

Kaygı (anksiyete) zor değildir, her şeye uyum sağlar zira onu hoşnut etmeyen şey yoktur. İlk bahanede, en sıradan türlü türlü olayı ezer, okşar, ondan besleneceği vasat ama kesin bir huzursuzluk çıkarır. Gerçekten pek azla yetinir, zira onun için her şey iyidir. Zayıf iradeli, sonuçsuz kaygının sınıfı yoktur: İç daralması olmak isterdi ama sadece eziyettir.

*

Nasıl oluyor da yaşamda olduğu gibi edebiyatta da en katıksız başkaldırı bile yanlış bir şey barındırırken, tevekkül, rehavetten kaynaklansa dahi, hep sahiçilik izlenimi verir?

*

Seine'deki banklara çökmüş milyonlarca hayat küskünü, hep birlikte, dünyanın geri kalanının imrendiği bir kabus hazırlıyor.

*

Genelde “nefesi yetmek” dediğimiz, sözü çok uzatmaktır.

*

Kısırlığı sonsuzdu: Vecdden pay alıyordu.

*

Ödevimi ciddi biçimde ihmal etmemin, kendisi için doğmuş olduğum şeyi yerine getirmememin, olumsuz da olsa hiç istifade etmeden saatleri geçip gitmeye bırakmanın kesinliği. Ashında bu son şikâyet gerekçelendirilmiş değildir, zira sıkıntı, iltihaplı yaram, tam olarak bu paradoksal faydadır.

*

Tabiatı gereği kavgacı, saldırgan, müsamahasız olmak ve hiçbir dogmaya başvuramamak.

*

Masamda koşan, bir nokta kadar büyük bu böcek karşısında ilk tepkim müşfikti: Onu ezmek. Sonra onu paniğiyle baş başa bırakmaya karar kıldım. Onu bundan kurtarmak neye yarar? Yalnız *nereye* gittini bilmeyi ne isterdim!

*

Kaygılı kişi kendi dehşetlerini inşa eder, sonra da onların içine yerleşir: Baş dönmesi yaşayan ev kuşu.

*

Bir fikir bizi neden ele geçirip bir daha da peşimizi bırakmıyor bilmek imkânsız. Galiba zihnimizin en zayıf noktasından ya da daha kesin bir ifadeyle, beynimizin en *tehdit edilen* noktasından ortaya çıkıyor.

*

Büyüklenmesini saklama ustası olarak bilge ümitlenmeye *tenezzül etmeyen* biridir.

*

Bu ani kasılma, bu bir şey olmasını, zihnin talihine karar verilmesini bekleyiş...

*

Delilik belki de *artık değişim geçirmeyen* bir acıdan başka bir şey değildir.

*

Tümünden yok olmanın bize imkânsızmış gibi görüldüğü, yaşam ile ölümün tüm gerçekliğini kaybettiği, ne birinin ne diğerinin bize hâlâ tesir edebildiği o anlar.

*

Keyifsizlik ile düşünceyi karıştırmak bir hata. İş buna kalsa, kim depresyona girse gözü kapalı düşünür olurdu.

En beteri de o kişinin gerçekten de öyle olması.

*

Kendine yeterli boşluk deneyimi fazladan öyle felsefi erdemler barındırır ki bunları neden başka yerde aradığımızı anlamak mümkün değil. Bu deneyim sayesinde her şeyi anladığımız sürece onunla bir şey keşfedip keşfetmediğimizin ne önemi var.

*

Yaşamak, diyelim kırk yıldır günbegün durmadan bilincine vardığım bir imkânsızlıktır...

*

Belleğin tek işlevi *pişmanlık duymamıza* yardım etmesidir.

*

Hiçbir yerde artık tenden bir iz olmayacağı ama buna rağmen hiçbir şey olmamış gibi devam ettiğim anı seçik biçimde canladırıyorum kafamda. Bilincin arzuyu zayıflatmadığı, tersine kurdun meyveyi *uyandırdığı* gibi uyardığı bu hali nasıl tanımlamalı?

*

Ne zaman beynin fiziksel varlığı hissedilse düşünmenin sürekliliği bozulur, hatta mahvolur. Delilerin sadece *anlık parlamalarla* düşünmelerinin sebebi belki de budur.

*

Bazen insan eski tanrıların karşısına geçip bağırma isteğine kapılıyor: “Biraz gayret edin de tekrar var olmaya çalışın!” Var olan her şeye boşuna sövüp sayıyorum, —varlığın ilk semptomlarını andıran huzursuzluklara göre hüküm verecek olursam, yine de bağlıyım ona.

*

Şüpheci, gizemden en uzak insandır ve yine de belli bir andan itibaren artık bu dünyaya ait değildir.

II

Bir eser ne kayıtsızlıktan ne de dinginlikten, yani şu ununu elemiş eleğini asmış muzaffer kayıtsızlıktan çıkar ortaya. Çetin bir sınavın en üst noktasında, yatıştıran ve teskin edebilen pek az eser bulup şaşırırız. Kendileri kargaşanın ve rahatsızlığın ürünüyken nasıl yapsınlar bunu?

*

Her fikrin başlangıcı, zihindeki hissedilmez bir bereye tekabül eder.

*

Şöminenin üzerinde bir şempanze resmi ile bir Buda heykelciği duruyor. Kasti olmaktan ziyade tesadüf eseri oluşan bu yakınlık, kendime durmadan şunu sormama neden oluyor: Bu iki uç nokta arasında, insanın önce kafada tasarlanması (*prefiguration*) ile başkalaşımı (*transfiguration*) arasında yerim neresi?

*

Marazi olan, aşırı korkmaktan ziyade korkunun *yokluğu*dur. Aklıma, hiçbir şeyin asla ürkütmediği, hangi mahiyette olursa olsun bir tehlikeyi bile kafasında canlandıramayan kadın arkadaşım geliyor. Bunca özgürlük, bunca emniyet bir gün onu doğrudan deli gömleği giymeye götürecektir.

*

Anlaşılmamaktan duyduğumuz eminlikte kibir kadar utanç da var. Herhangi bir başarısızlığın ikircikli karakteri bundan kaynaklanır. İnsan başarısızlık sebebiyle bir yandan kendini beğenmişliğe kapılırken, öte yandan da küçük düşer. Hiçbir yenilgi saf değil!

*

Devasız: Tüm hastalıkların en beteri olan tek bir hastalığa, Arzu'ya yakıştırılması gereken şeref sıfatı.

*

Marazlar haksız yere hayali diye adlandırılır, aksine olsa olsa fazla gerçekler, çünkü dengemizin ve sağlığımızın tek düzenleyicisi olan kendi zihnimizden kaynaklanırlar.

*

Her acemi bir oyunbozan olduğundan, biri, benim garip davranışlarım karşısında olsa bile, herhangi bir şey için coşunca, öcümü almayı beklerken bozuşmak için hazırlanırım.

*

Hınç sardı mı içimi, çoğu kez kendimi kollarına bırakır, başlarım kafamda evirip çevirmeye ve ancak kendisine benzediğimi sandığım şu ya da bu bilgeyi kıskandığımı *hatırlayınca* dururum.

*

Kendimizle yüz yüze, nadir, biricik, duyulmadık hakikatler bulacak durumda olduğumuzdan emin hissettiğimiz için kesinlikle yalnız kalmak istediğimiz o anlardan sonra, nihayet kavuşulan bu yalnızlıktan hiçbir şey çıkmadığını, hiçbir şeyin de çıkamayacağını keşfettiğimizde duyulan hüsrana ve hemen ardından gelen acılık.

*

Bazı zamanlar, beyin yerine, gasp edici yokluğun, fikirlerin yerini almış şu bozkırın çok belirgin bir duyumu vardır.

*

Istırap çekmek, bilgi üretmektir.

*

Düşünce özü itibarıyla, daha kesin bir deyişle *ilkesi* bakımından yıkıcıdır. İnsan düşünür, düşünmeye başlar; bağları koparmak, yakınlıkları bozmak, “gerçek”in iskeletini tehlikeye sokmak için. Ancak bundan sonra, toprağın altında yol açma çalışması iyiden iyiye ilerledi mi düşünce kendine gelir ve doğal devinimine karşı başkaldırır.

*

Keder kendini akıl yürütmeyele olduğu gibi gözlemle de gerekçelendirirken, neşe hiçbir şeye dayanmaz, başıboşluktan ileri gelir. Salt yaşamaktan dolayı neşeli olmak imkânsızdır, buna karşın daha gözümüzü açtık mı kedere kapılırız. Olduğu haliyle algı kasvet verir, tanığı da hayvanlar. Sadece fareler çaba harcamadan şen görünür.

*

Ruhsal düzlemde her acı bir şanstır, yalnız ruhsal düzlemde.

*

Bildiğimi bir kenara bırakmadan hiçbir şeye girişemem. Bir saniyecik bile olsa onu zihnimde canladırırdımda, onu düşündüğümde, hemen cesaretimi kaybeder, bozguna uğrarım.

*

İşler kuşaktan kuşağa durmadan daha kötüye gittiğinden, felaketleri öngörmek normal bir faaliyet, zihnin bir görevi. Talleyrand'ın *l'Ancien Régime* üzerine sözleri, içinde yaşadığımız ve içinde yaşayacağımız dönemler hariç herhangi bir döneme uyar. Söz konusu "tatlılık" sürekli azalıyor; gün gelecek toptan ortadan kaybolacak. Tarihte hep en beterin eşiğinde olunmuştur. Onu ilginç kılan, ondan nefret edilmesine, bir türlü ondan kopulmamasına sebep olan da budur.

*

Bizimkinden başka türlü ileri olan XXI. yüzyılın Hitler ve Stalin'e koroda şarkı söyleyen çocuklar olarak bakacağından emin olabiliriz.

*

Gnostik Basilides,* çağımızın başında, artık basmakalıp bir düşünce haline gelmiş şeyi anlamış nadir kafalardandır; buna göre, insanlık eğer kendini kurtarmak istiyorsa, kefaletin hakiki işareti olan cahiliyete avdet ederek doğal sınırlarına dönmek zorundadır.

Bu basmakalıp düşünce, hadi söylemekte acele edelim, hâlâ perde arkasında yaşamaktadır: Herkes onu mırılda-nır ama yüksek sesle ilan etmekten de sakınır. Slogan ha-line geldiğinde, ileri doğru büyük bir adım atılmış olacaktır.

*

Gündelik hayatta, insanlar hesap kitapla hareket eder. Nihai seçimlerinde, kendi kafalarına göre davranırlar ve eğer bu beklenmedik davranışı gözden kaçırırsak ne bireysel ne kolektif dramlardan bir şey anlarız. Eğer insanlar kendini koruma güdüsünün tarihte kendini ne kadar ender gösterdiğini idrak etmeyi başaramazsa, kimse tarihe alaka göstermez. Her şey sanki savunma refleksi sadece sıradan tehlikeler karşısında işliyormuş da büyük felaketler karşısında hiçbir rol oynamıyormuş gibi olup biter.

*

Herhangi bir alanda başarılı olmuş, *zahmet çekmiş* insanın suratına bakın. En küçük bir acıma izi bulamazsınız. *Düşmanların* yapıldığı kumaştan dokunmuştur.

*

* İskenderiyeli Basilides, gnostik liderlerin en etkili olarak kabul edilir. M.S. 117- 138 arası İskenderiye ve Mısır'da öğretilerini yaymıştır. Roma kilisesi tarafından heretik olarak damgalanmış ve unutturulmuştur. Bir İncil ve 24 kitap yazmış, hepsi kaybolmuştur. Kireneli Simon çarmıha gerilirken Hz. İsa'nın da bu olayı seyrettiğini, sonra da oradan uzaklaştığını ve göğe canlı yükselerek Allah'ın katına çıktığını yazmıştır (ç.n.).

Koca günler boyu, beş kıtaya saldırı yapma arzusuyla yanmak, ama bir an olsun *araçlara* kafa yormadan.

*

Enerjim ancak *zamanın dışında* canlanıyor. Eylemin bizzat koşullarının ortadan kalktığı bir evrende kendimi hayal gücüne naklettiğim an tam bir Herkül gibi hissediyorum.

*

Adeta aynı anın, her anın içindeki bir deneyimmiş gibi eş zamanlı yaşantılanan, “yaşamın dehşeti ve çöşkünüğü”.

*

Beynimde *dinlenen* yorgunluk miktarı!

*

Şeytan’la ortak tarafımız nemrutluğumuz, tıpkı onun gibi ilahi fermanla huysuzum.

*

En büyük ilgiyle okuduğum kitaplar mistisizm ve diyet üzerine olanlar. Bunların arasında bir ilişki var mı? Tabii var ya, mistik olan *çileciliği*, yani rejimi, daha kesin bir deyişle diyeti içermlediğine göre.

*

“Kendi elinle ekip, hasat etmediğin hiçbir şeyi yeme.” Bu bilge Veda öğüdü o kadar yerinde ve ikna edici ki insan ona uyamadığı için öfkeden kudurup kendini açlıktan ölmeye bırakmak ister.

*

Uzanıp kapatıyorum gözlerimi. Birden bir uçurum açılıyor, tıpkı su peşinde, baş dönmesine yakın bir hızla top-rakta delik açan bir kuyu gibi. Çılgınlığa, belirsizce kendini

doğuran bu boşluğa kapılmış, uçurumun üreme ilkesiyle bir oluyorum ve umulmadık mutluluk için, kendime böylece bir meşgale, hatta bir vazife buluyorum.

*

Pyrrhon biriyle sohbet ederken muhatabı giderse, hiçbir şey olmamış gibi konuşmaya devam edermiş. Bir akıl hastası sabrıyla bu kayıtsızlık gücünü, bu hor görme disiplinini düşünüyorum.

*

Bir dostun beklediği, kollarıp gözetmeler, yalanlar, teselliler, çaba, kafa yorma işi, kendini denetleme gerektiren her şey. Dostluğun varsaydığı daimi nezaket kaygısı doğaya karşı. Biraz nefes alabilmek için aldırılmazlık ya da düşmanlık şart.

*

Geçmiş ve gelecek mutsuzluklarım üzerinde dura dura, şimdiki mutsuzluklarımı ihmal ettim: Bu da, dikkat rezervlerimi bu mutsuzluklara harcasaydım olacağından daha kolay katlanmamı sağladı onlara.

*

Eğer her uykuya daldığımızda kendimizi ölürken görmeye uğraşsaydık uyku bir işe yarardı; bir kaç yıllık talim sonunda, ölüm tüm saygınlığını yitirir ve artık sadece bir formalite ya da ehemmiyetsiz bir sıkıntı olarak görünürdü.

*

Ön yargı üstüne ön yargıyla hesabı kapatan bir zihnin kariyerinde, bir an gelir onun için bir aziz olmak her türden dolandırıcı olmak kadar kolaylaşır.

*

Zalimlik —en eski özelliğimiz— nadiren benimsenmiş, taklit edilmiş, bariz diye nitelendiriliyor, buna karşın iyiliğe özgü, yakın zamanlı, sonradan kazanılmış adlandırmaların ise derin kökleri yok. Bu, herkesin yeniden icat etmek için çırpındığı ama ancak doğasının üstün geldiği, atalarını ve kendisini aştığı o anlarda düşe kalka becerdiği geç zamanlı, aktarılamaz bir icat.

*

Sık sık çatıya tırmandığımı, başımın döndüğünü hayal ediyorum ve sonra tam düşmek üzereyken çığılığı koparıveriyorum. Kelime “hayal etmek” değil aslında, zira bunu hayal etmeye *mecbur kalıyorum*. Öldürme düşüncesi de aynı şekilde gelse gerek.

*

Birini asla unutmamak, sürekli onu düşünmek, ebediyen ona bağlanmak istersek, onu sevmeye değil ondan nefret etmeye uğraşmalıyız. Bir Hindu inancına göre, bazı cinler, Tanrı’ya daha iyi tefekkür edebilmek ve onu zihinde her daim canlı tutabilmek amacıyla Tanrı’ya karşı çıkan bir varlıkta bedenlenmek için önceki bir hayata ait bir dileğin ürünüdür.

*

Ölüm varoluşun rayihasıdır. Anlara yalnızca o verir tadını, yalnızca o yavanlıkla çarpışır. Hemen her şeyi ona borçluyuz. Ona zaman zaman ödemeye razı olduğumuz bu minnet borcu, bu dünyadaki en rahatlatıcı şeydir.

*

Acı uykusuzluklarımız sırasında yerine getirir vazifesini, cisimleşip serpilir.

O zaman *taklit ettiği* gece gibi sınırsız olur.

*

Talihsizlik fikrine sahip olduğumuz sürece hiçbir endişe duymayız. Bu fikre başvurur başvurmaz, yatıştır, her şeye katlanırsınız, hani neredeyse adaletsizliğe ve illete uğramaktan memnun oluruz. Onun sayesinde her bir şey anlaşılır hale geldiğinden, aptalın da uyanığın da çareyi onda bulmasına şaşmamak lazım. Çünkü talihsizlik bir açıklama değil, tüm diğerlerinin kaçınılmaz başarısızlığıyla güçlenen açıklamanın ta kendisidir.

*

En küçük bir anıyı araştırdık mı, başlarınız hiddetten köpürmeye.

*

Şu bizdeki tekdüze evhama yol açıp onu sürdüren rahatsızlıklar sayısız çeşitlilik gösterdiğinde, bu evhamın kaynağı nedir? İşin doğrusu bu evham rahatsızlıkları özümser ve onlardan sadece hepsinde ortak olan özü muhafaza eder.

*

Acı çekmemiş biriyle yapılan her sohbet gevezeliktir.

*

Gece yarısı. Sara nöbetine yakın gerginlik. Her şeyi havaya uçurmak için duyulan şiddetli arzu, paramparça olmak için gösterilen çabalar. Eli kulağında kargaşa.

Kendi başımıza hiçbir değerimiz olamaz ama hissettiklerimizle biri olabiliriz. Duyumlarımıza layık da olamayabiliriz.

*

Teorik açıdan, yaşamak da ölmek kadar önemsiz. Pratikte ise, yaşam ile ölüm arasında uçurum açan tüm endişeler beni yiyip bitiriyor.

*

Hayvanlar, kuşlar, böcekler oldum olası her şeyi çözmüşlerdir. Daha iyisini yapmayı istemek neden? Doğa özgünlükten tiksindir, doğa insanı reddeder, *insandan* iğrenir.

*

Bazıları için eza bir ihtiyaç, bir arzu ve bir beceridir. Bunlar cehennem hariç her yerde alçalmış hisseder.

*

Kanda tükenmez bir sirke damlası: Hangi periye borçluyum bunu?

*

Haset edenler hiçbir şeyinizi bağışlamaz, uğradığınız bozgunları, utançlarınızı bile kıskanacaklardır.

*

Cenazelerde kederimin vasatlığı. Merhuma üzülmünün imkânsızlığı; tersine, her doğum beni hayrete gark ediyor. İnsanların bir bebeği *gösterebilmesi*, bu potansiyel felaketi sergilemesi ve bundan neşe duyması akıl alır gibi değil, çılgınca.

*

Kayıtsızlığa, saflığa, nirvanaya kafayı takmışsın, yine de içinde *biri* fısıldıyor: “En gizli dileğini açıkça ifade etme cesaletin olsaydı, derdin ki: “Tüm kötülükleri icat etmiş olmak isterdim.”

*

“Canavarca olan”ın teorisyonu rolünü de oynamıyorsak, bir canavar olmak hiçbir işe yaramaz.

*

İçindeki en iyi tarafın mahvolmasına izin verdin. Daha dikkatli olsan, bir tiranın ya da keşişin istidadı olan asıl istidadına ihanet etmezdin.

*

Durmadan suçı kendine atmak, büyük bir adalet ve hakikat kaygısına delalet eder; bu, gerçek suçluya dokunmak, ona vurmak demek. Ne yazık ki bu aynı zamanda onu felç etmek, dolayısıyla da onu kendini düzeltmeye yeteneksiz kılmak demek.

*

Teninizi, etinizi kaldıran ve sizi tir tir titreyen bir iskelete çeviren şu öfke patlamaları yok mu!

*

Bazı gecelerden sonra, ismimizi değiştirmeliyiz, çünkü artık aynı insan da değiliz.

*

Kimsiniz siz? —Polis için, Tanrı için, kendim için bir yabancıyım.

*

Yıllardan beri, hissizliğin erdemleri üzerine vecde gelirim ve bastırılmazsa tımarhaneye kapatılmamı haklı gösterecek bir şiddet krizi geçirmeden tek günüm geçmez. Bu sarsıntılar çoğu kez bir tanığın önünde cereyan etmez ama doğrusu, neredeyse her zaman birinin yüzünden olur. Hezeyanlarımda

görgü eksik. Kendilerini bir gayeden kurtarabilmek için fazlasıyla avamî, fazlasıyla incelikten yoksundurlar.

*

Dışsal, nesnel, kişisiz bir şeyi ele almak benim için imkânsız, tabii *kötülük*le ilgili olmadığı, yani başkasında bana kendimi düşündüren bir şeye dair olmadığı sürece.

*

Gorilin gözlerinin ifade ettiği yeis. Hüzünlü bir memeli. Bu bakışın soyundan geliyorum.

*

İster birey ister bütününde insanlık düşünülün, ilerlemekle gelişmeyi karıştırmamalı, tabii ölüme doğru gitmenin bir *gelişme* olduğu kabul edilmediği sürece.

*

Yeryüzü, görünen o ki, beş milyar yıl geriye uzanıyor, yaşam ise iki ya da üç milyar yıl. Bu rakamlar arzu edilen bütün avantajları içerir. İnsan kendini ciddiye aldığı, ıstırap çekmeye *cüret ettiği* anlarda bunu hatırlamalı.

*

Ne kadar kekelersek, kendimizi daha iyi yazmaya o kadar zorlarız. Böylece hatip olmayı beceremediğimiz için kendimizden *oç* alırız. Kekeme doğuştan bir üslupçudur.

*

Anlaşılması zor olan, işle uğraşmaktan, üretmekten daîma memnun, verimli, yüce gönüllü doğalar. Enerjileri ölçüye gelmezmiş gibi görünür ama yine de onlara haset edemeyiz. Bunlar herhangi bir şey olabilirler, çünkü esasında birer hiçtirler: Dinamik kuklalar, tükenmez kabiliyetlere sahip hiçlikler.

*

Beni arenaya inmekten alıkoyan şey, orada hayran olduğum ama bana naif göründüklerinden saygı duymadığım birçok zihnin olması. Onları kıskırtmanın, onlarla aynı pistte boy ölçüşmenin âlemi ne? Bezginliğim bana öyle bir üstünlük sağlıyor ki bana yetişmeleri asla mümkün değilmiş gibi geliyor.

*

Her gün ölümü düşünebilir ama buna rağmen neşeyle varlıkta diretebiliriz; durmadan kendi ölüm *anımızı* düşündüğümüzde ise aynı şey geçerli değildir; gözünün önünde sadece bu an olan kişi, diğer tüm anlarına saldırı düzenlerdi.

*

Hoppa millet Fransa'nın en sert düzenin kurucusu Rancé* gibi birini çıkarmasına şaşıyorlar; başka türlü hoppa olan İtalya'nın tüm şairlerin en ciddisi Leopardi'yi çıkarmasına belki daha çok şaşırmak gerekirdi.

*

Almanya'nın dramı bir Montaigne'e sahip olmamasıdır. Bir şüpheciyle *başlamış* olmak Fransa için ne büyük şans!

*

Milletlerden ikrah edince, yaşamının iyi olsa gerektiği, atların insanlardan daha fazla olduğu, Yahoo'nun** henüz galip gelmediği Moğolistan'a dönüyorum yüzümü.

*

* Armand Jean le Bouthillier de Rancé (1626-1700) eski Roma Katolik Sister-siyen düzenini geri getiren başkeşiş. Bkz. Trappistler (ç.n.).

** Yahoo, Gulliver'in Seyahatleri'nde vahşi, maymuna benzeyen bir ırk (ç.n.)

Her bereketli fikir sahte-fikre dönüşür, yozlaşarak inanç haline gelir. Sadece kısır bir fikir, fikir olma statüsünü muhafaza eder.

*

Başkalarına göre gösterişçilikten daha bağışık olduğumu sanırdım; yakın zaman önce gördüğüm bir rüya beni yanılgıdan kurtarmış olmalı. Yeni ölmüşüm. Beyaz ahşaptan bir tabut getiriyorlar benim için. "Bari üstüne biraz vernik atsaydınız!" diye bağıryorum, vurmak için cenaze levazımatçılarının üzerine atılmadan önce. Bunun üzerine bir kargaşa çıkıyor. Sonra uyanıyorum ve utanç.

*

Hiçbir keşfe götürmeyen, hiçbir fikrin taşıyıcısı olmayan ama size neredeyse, tanımlamaya çalıştığınız an uçup giden ilahi bir güç duygusu veren bu humma neye karşılık geliyor ve değeri ne olabilir? Belki hiçbir anlamı yok, belki herhangi metafizik deneyimden daha öteye gidiyor.

*

Mutluluk dışarıda olmaktır; yürümek, bakmak, eşyayla kaynaşmaktır. Otururken kendimizin en kötü yanına kurban gideriz. İnsan bir sandalyeye çakılmak için yaratılmamıştır. Ama belki de daha iyisini hak etmiyordur.

*

Uykusuzlukla boğuşurken, avuntu olsun diye kendi kendime bilincinde olduğum bu saatleri hiçlikten koparıp aldığımı ve eğer uyusaydım onların asla bana ait olmayacağını, hatta asla var olmamış olacaklarını söylerim.

*

“Kendini Tanrı’da yitirmek,” inananın bu klişesi inananın için bir vahiy anlamı kazanır, inanmayan onda arzu edilen ve hayata geçirilemeyen bir macera sezer, kendisi de bir şeyde ya da tercihen birinde *yolunu kaybedemediği* için umutsuzluğa düşer.

*

Kim yüzeyseldir, kim derin? Uçarılıkta çok ileri gitmek, uçarı olmayı kesmektir; farsta da olsa bir sınıra ulaşmak, kendi mintikasında hiçbir metafizikçinin kadir olmadığı uçlara yaklaşmaktır.

*

Sona ermekte olan ve sona ererken de ne kafa ne göz bırakan bir zalimlikten ayırt edilemeyen depresyon nöbetlerine bir fil dayanamazdı. Bu çöküntü tüm organlara sirayet eder: İç organları kaplayan musibet, mide fesatı duyumu, bu dünyayı hazmetme konusunda aciziyet hissi.

*

İnsanın, şu yok edicinin, yaşayan, hareket eden her şeyde gözü var: Yakında son bitten bahsedeceğiz.

*

Truva Savaşı’nda, bir tarafta ne kadar tanrı varsa diğer tarafta da o kadar tanrı vardı. Fazla tutkulu ya da fazla kaba olan modernlerin elinden gelmeyen adil ve zarif bir manzara bu, çünkü onlar aklın her pahasına tarafgir olmasını ister. Homeros, medeniyetimizin başlangıcında, kendine nesnellik lüksünü bahşediyordu; tam tersine, bizimkisi gibi geç zamanlı bir dönemde, artık sadece *tutuma* yer var.

*

İnsan yalnız başına, hatta hiçbir şey yapmıyorken vaktini çarçur etmez. Yanında biri olduğunda ise neredeyse her zaman vaktini ziyan eder. Kendisiyle yaptığı sohbet asla tamamiyle kısır olamaz; ondan illa bir şeyler çıkar, bu şey, bir gün yine kendiyle buluşma *umudundan* ibaret olsa bile.

*

Tanrının bile olsa bir başkasının başarısını kıskandığı-mız sürece, herkes gibi adi bir köleyizdir.

*

Her varlık mahvolmuş bir ilahidir.

*

Tolstoy'a inanılacak olursa, sadece ölümü istemek gerekirdi, çünkü bu arzu, kaçınılmaz olarak gerçekleşeceği için, diğerleri gibi bir aldatmaca olmayacaktır.

Bununla birlikte, arzunun özü ölüm dışında herhangi bir şeye yönelmek değil midir? *Arzulamak*, ölmeyi istememektir. O halde, ölümü dilemeye başlıyorsak, bunun anlamı arzunun kendine has işlevinden sapmasıdır. Bu yolundan çıkmış, hepsi aldatmaya yazgılı diğer arzuların karşısına dikilmiş bir arzudur, oysa o verdiği tüm sözleri tutar. Onun üzerine bahse girmek, garantiye oynamak, her durumda kazanmaktır: O aldatmaz, aldatamaz. Ama bir arzudan beklediğimiz, tam da bizi aldatmasıdır. Gerçekleşmesi ya da gerçekleşmemesi ikincildir, önemli olan hakikati bizden gizlemesidir. Eğer bizim için hakikatin örtüsünü kaldırırsa, vazifesini yerine getirmemiş olur, kendini tehlikeye atar ve inkâr eder, dolayısıyla arzular listesinde üzeri çizilmelidir.

*

İster Budizm'in, ister Katharizm'in ister herhangi bir sistem veya dogmanın cazibesine kapılayım, temelde şüphecilik korurum, hiçbir şey ona asla zarar veremez, tüm coşkunluklarımdan sonra hep ona dönerim. Bu şüphecilik doğuştan da gelse sonradan kazanılmış da olsa, kurtuluşun diğer tüm biçimlerini gölgelendiğinde ya da beni geri çevirdiğinde, o bana hep aynı ölçüde bir kesinlik, hatta bir özgürleşme olarak görünür.

*

Başkalarında şarlatan oldukları duygusu yoktur ama öyledirler; bense... En az onlar kadar şarlatanımdır ama bunu bilir, bundan ıstırap duyarım.

*

Yetilerimi sabote etmekten vazgeçmememden dolayı kendime çıkışmam çocukça değil mi? Buna rağmen, kendimle övünmek yerine, kâmil olmadığımın kesinliği cesaretimi kırar, beni harap eder. Bu noktaya erişmek için basiretle kendini zehirlemek! Onurumu kıran saygınlıktan geriye kalanları peşimde sürüklüyorum.

*

Yalnız, okuyucusu olmayan yazar samimi olma lüksünü tanır kendine. Kimseye hitap etmez, olsa olsa kendine seslenir.

*

Dolu bir yaşam, en iyi durumda, tersliklerin bir dengesinden ibarettir.

*

Tüm sorunların sahte bir sorundan ibaret olduğunu anladığımız zaman, tehlikeli biçimde kurtuluşa yaklaşıyoruz.

*

Şüphecilik, bir büyülenmeyi bozma talimidir.

*

Her şey nihayetinde arzudan ya da arzunun yokluğundan ibarettir, gerisi teferruat.

*

Yaşamı öyle çok kötüledim ki sonunda ona hakkını vermeyi istediğimde, yanlış tınlamayan hiçbir sözcük bulamıyorum.

*

Bazen kendini koyvermektense gerçekleştirmenin daha iyi olduğunu düşünüyoruz, bazen de tam tersini. Ve her iki durumda da tamamen haklıyız.

*

Erdemlerimiz birbirlerini kuvvetlendirmek şöyle dursun, aksine birbirlerini kıskanıyor ve dışlıyorlar. Aralarındaki savaş bize açıkça görüldüğünde, içlerinden hiçbiri için zahmete girmemiş olmaktan ziyadesiyle memnun, başlıyoruz bir bir kötü yanlarını açığa vurmaya.

*

Özgürlüğü değil özgürlüğün görünüşlerini talep ediyoruz. İnsan oldum olası bu simulakrlar için çırpınıp duruyor. Zaten özgürlük, söylendiği gibi, bir *histen* ibaret olduğuna göre, özgür olmakla *kendini özgür sanmak* arasında ne fark var?

*

Her eylem eylem olarak ancak, hatırası saatlerimizi zehirleyip, her birimizi morali bozulmuş bir meleğe dönüştüren Cennet'ten koptuğumuz için mümkündür.

*

Bastırılmış dualarımız kinayeler halinde patlar.

*

Yalnızca ağır bir kabahate kafa yorarken biri olduğu-muzu duyarız.

*

Eğer şüpheyi bir amaç haline getirirsek, bizi iman kadar teselli eder. Şüphe de tutkuya yeteneklidir, o da kendi tarzında bütün tereddütlere galebe çalar, onun da her şeye bir cevabı vardır. Öyleyse kötü şöhreti nereden geliyor? Sebep, imandan daha nadir, daha ulaşılmaz, daha gizemli olması. Şüphelinin evinde neler olup bittiğini tahayyül edemeyiz.

*

Pazarda, taş çatlasa beş yaşında bir velet debeleniyor, bağırpıp çağırıp tepiniyor. Kadıncağızlar koşturup onu sakinleştirmeye çalışıyorlar. Hiç orali olmuyor, abarttıkça abartıyor, tüm sınırları aşıyor. Ona baktıkça, boğazına sarılma isteğinin artıyor. Nihayet onu götürmesi gerektiğini anlayan annesi öfkeli yaratığa yalvarıyor: “Gel kıymetlim!” İnsanın aklına Calvin geliyor —hem de ne büyük tatminle!— ona göre çocuklar “küçük pisliklerdir,” ya da Freud, o da çocuklara “çok biçimli sapkınlar” diye muamele eder. İkisi de memnuniyetle şöyle derdi: “Bırakın şu küçük canavarlar bana gelsin hele!”

*

Kurtuluştan vazgeçme kararına hiçbir şeytani unsur dâhil olmaz; zira öyle olsaydı, bu karara eşlik eden dinginlik nereden gelirdi? Şeytani olan hiçbir şey dinginlik vermez. Şeytan’ın yakınında yöresinde insan aksine hırçındır. Benim durumum bu... Bundan ötürü dinginliğimin ömrü kısa: Olsa olsa kurtuluşla hiç işimin olmadığına karar verme süresince. Neyse ki sık sık veririm bu kararı ve her seferinde ne huzur!

*

Erkenden kalkmak, enerji ve neşe dolu, rezil bir bayağılık yapmaya fevkalade hazır halde.

*

“Son derece özgürüm.” —Bu sözler onları telaffuz ettiği gün berduşu filozofların, fatihlerin ve azizlerin üzerine yükseltti, çünkü bunlardan hiçbiri, kariyerlerinin zirvesinde böyle bir başarıyı dillendirmeye cesaret edemedi.

*

Düşmüş, hepimiz gibi bir insandır ama şu farkla, o oyunu oynamaya tenezzül etmemiştir. Onu ayıplar, ondan kaçarsınız; sırrımızı açık etti, ortaya serdi diye ona verip veristiririz, haklı olarak onu bir zavallı ve bir hain diye görürüz.

*

Şu soruyla kendimi uykunun dışına attım: “Bu ân nereye gidiyor? —Ölüme,” oldu cevabım ve hemen uykuya daldım yeniden.

*

Yalnız psikoloji ve teoloji yoluyla yapılan açıklamalara itibar etmeliyiz. İkisinin arasında yer alanların pek önemi yok.

*

Bir felaketi öngörmekten duyduğumuz haz, felaket yaklaştıkça azalır ve vuku bulduğu an tamamen sona erer.

*

Bilgelik yaralarımızın kılığına bürünür. Bize nasıl gizlice kanayacağımızı öğretir.

*

Bir peygamber için kritik ân, sonunda vazettiği şeyin ona nüfuz ettiği, kehânetlerinin onu ele geçirdiği ândır. Bundan böyle bir köle ve otomat olarak, özgürce pek inanmadan musibetleri haber verdiği, kendi için korkular yarattığı zamana esef etmekle meşgul olacaktır.

Samimiyetle İşayaları ve Yeremyaları oynamak kolay değildir. Bu yüzden peygamberlerin çoğu sahtekâr olmayı *tercih eder*.

*

Başımıza gelen her şey, bizim için önemli olan her şey başkasında hiçbir ilgi uyandırmaz. Davranış kurallarımızı işte bu kesinliğe göre oluşturmalyız. Düşünüp taşınan bir kafa şahsi sözlüğünden *olay* kelimesini atmalıdır.

*

Her kim genç ölmezse ölmeye *layıktır*.

*

İnsanı hiçbir şey, o âna kadar kendine itiraf etmeye cesaret bulamadığı, hatta bihaber olduğu kusurlarından birinin *berrak görüntüsüyle* uykuya dalmaktan daha iyi vicdan sahibi yapmaz.

İnsanlardaki her şey bulanıklaşır ve solar, ses ve bakış hariç; bunlar olmasa, birkaç senenin sonunda kimseyi tanıyamazdık.

*

Tam şu anda, hemen her yerde, binlerce insan son nefesini verirken, kalemine kenetlenmiş olan ben onların can çekişmesini şerh etmek için boşu boşuna bir sözcük arıyorum.

*

Adlandırılmasa da bir eyleme kafa patlatmak, kendine kuruntular icat edip onları ayağına dolamak, benzerlerine hâlâ önem verdiğini, onlar yüzünden kendine işkence ettiğini göstermek.

... Tıpkı katiller ve azizler gibi, ancak vicdanımı pişmanlık yaratan tüm bu kirlilikten temizlediğim gün kendimi azat edilmiş sayacağım.

*

Ben olmaktan bıktım, yine de beni kendime döndürmeleri için tanrılara durmadan dua ediyorum.

*

Pişmanlık duymak, geçmişte düşünüp taşınmak, olasıyı onulmazın yerine koymak, kalp kırıklığıyla hile yapmaktır.

*

Hezeyan tartışmasız kuşkudan daha güzeldir ama kuşku daha sağlamdır.

*

Şüphecilik dalgalı zihinlerin *iman*ıdır.

*

Sözcüklerin iftirasında sözcüklerden başka bir şey görmemek, ona ıstırap çekmeden katlanmanın tek yoludur. Bize karşı yapılan herhangi bir konuşmayı parçalarına ayıralım, her heceyi *ayrı ayrı* ele alalım; ona bir sıfatın, bir ismin, bir zarfın hak ettiği küçümsemeyle muamele edelim.

... Yoksa derhal müfteriyi temizleyelim.

*

Ön yargısız olma iddialarımız, darbeleri savuşturmak için olmasa da onları "hazmetme" konusunda bize daima

yardımcı olur. Her küçük düşmede, bir ilk bir de son aşama vardır. Bilgelikle oynaşmamızın faydalı olduğu ikinci aşamada ortaya çıkar.

*

“Evrende” kapladığımız yer: Bir nokta, ama hâlâ! Açıkça bu kadar önemsiz olduğumuz halde telaşa kapılmak neden? Bu tespit yapıldı mı hemen sakinleşiriz. Bundan böyle metafizik ya da başka türlü dert, korku kalmaz. Sonra bu nokta genleşir, şişer, uzamın yerini alır. Ve her şey yeniden başlar.

*

Bilmek, Yanılsamanın erimini ayırt etmektir, gerçek dışılık deneyimini tercüme etmenin yegâne yollarını teşkil eden Vedanta için olduğu kadar Şarkı için de esas olan anahtar kelime.

British Museum’da, küçük tırnaklarının sargılardan çıktığını gördüğümüz bir kadın şarkıcı mumyasının önünde, artık şu kelimeyi asla kullanmayacağıma dair yemin ettiğimi hatırlıyorum: *Ben...*

*

Her şeyi anladığımızı kanıtlayan tek bir işaret vardır: *Sebepsiz ağlamak*.

*

Beynin yakında çökmesinden duyulan korku, dua etme gereksiniminde büyük rol oynar.

*

Mutluluk ve mutsuzluk neredeyse aynı sebeple kötülük olduğundan, onlardan kaçınmanın tek yolu kendini her şeyin dışında tutmaktır.

*

Dinginlik, tefekkür ve perhizden başka bir şeyle ilgilenmeden metinlerin arasında günler günler geçirdim mi sokağa çıkıp ilk geçenin ağzını burnunu kırma isteğidir alır beni.

*

Bu dünyanın bir başarı olmadığının ispatı şudur ki kendimizi Napolyon'la ya da —hele hele kendi türünde eşsizse bir de— bir berduşla değil de densizlik olmadan onu yarattığı varsayılan Kişiyle kıyaslamamızdır.

*

“Daha iyisini yapmazdı.” —Hiçbir Kilise babası, bir paganın Takdir-i İlahi üzerine bu sözlerini Tanrı'ya tatbik edecek kadar dürüst olmamıştır.

*

Söz ve sükût. Konuşan bir delinin yanında, ağzını açmayan bir delinin yanında olduğundan daha güvende hissederez.

*

Hangisi olursa olsun, eğer sapkın bir Hristiyan mezhebi baskın çıksaydı nüanslarda kaybolmazdı. Kiliseden daha pervasız davranır, daha kani olduğundan bir de daha hoşgörüsüz hareket ederdi. Şüpheyi mahal yok. Muzaffer olmuş Kathtarlar* Engizisyonculara rahmet okuturdu.

* Katharlar ya da Cathariler. Katharizm 12. yüzyılda popülerlik kazanan bir mezhep olup, mensupları ruhlar dünyasını Tanrı'nın, maddi dünyayı ise Şeytan'ın yarattığına inanıyor, o yüzden maddi şeyleri günah kabul ediyordu. Bedenlerinin günahla doğduğuna inanan Katharlar, insan ruhunun cinsiyetsiz bir melek olduğunu, şeytan tarafından sonsuz bir reenkarnasyona tabi tutulduğunu düşünüyorlardı. Bu sebeple başka cinsiyetle temas yasaktı. Ayrıca Çarmıha ve din adamları sınıfına karşıydılar vs. (ç.n.).

Ne kadar soylu olursa olsun her kurban için yanılısamaya kapılmadan acıma duyalım.

*

Bir filozoftan artakalan onun mizacıdır, bu onun *kendini unutmamasına*, kendini çelişkilerine, kaprislerine, sisteminin temel çizgisiyle uyuşmayan tepkilere teslim etmesine neden olur. Hakikati hedefliyorsa, tüm tutarlılık kaygısından kurtulsun. Düşünmeye *karar verdiği* şeyi değil de sadece düşündüğünü ifade etsin. Ne kadar yaşarsa, o kadar kendine gitmeye [kendi olmaya] bırakacaktır kendini ve ancak inanmak *zorunda olduğu* şeyi hesaba katmazsa hayatta kalacaktır.

*

Boşluk/Anlamsızlık, geçicilik, Nirvana üzerine düşünceye dalmak söz konusu oldu mu en iyi pozisyon uzanmak ya da çömelmektir. Bu temalar tam bu pozisyonda tasavvur edilmiştir.

Sadece Batı'da insanlar *ayakta* düşünür. Felsefesinin can sıkacak kadar pozitif karakteri belki bundan kaynaklanmaktadır.

*

Bir hakarete ancak, bir gün, bizimle alay etmiş olan zavallı karşısında kazanacağımız zafer, ondan alacağımız intikam *sahnelerini* hayal ederek katlanabiliriz. Bu bakış açısı olmadan, Deliliği radikal biçimde tekrarlayacak bozukluklara kurban gideriz.

*

Her can çekişme kendi başına gariptir; fakat en ilginç olanı alaycının (*cynique*), *teoride* onu hor gören kişinin can çekişmesidir.

*

Dokunduğum bu kemiğin adı ne? *Onunla benim* aramda ne gibi bir ortak yan olabilir? Bu işleme bedenim başka bir bölümüyle yeniden başlamalı ve böylece artık hiçbir şeyin *bizimki* olmadığı âna kadar sürdürmeli.

*

Hem tahrik etme hem de silinip gitme eğilimi taşımak, içgüdüsel olarak bir oyunbozan ve kanaat bakımından bir ceset olmak!

*

Hepsi yaşayıp ölmüş onca insandan sonra sıramız gelince ölmek ve onlar gibi bu budalaca korkuyu çekmek ne yorucu! Bu korkunun hâlâ sürüp gitmesini, tükenmemesini ya da geçerliliğini yitirmemesini ve onu hâlâ ilk ölümlüyle aynı şekilde hissedebilmemizi nasıl açıklamalı?

*

Keşif sadece kendine karşı ya da herkese karşı olan sorumlulukları üstlenir; hiçbir durumda, *birine* karşı sorumluluk üstlenmez. Kimsenin yükümlülüğünü almamak için yalnızlığa iltica eder: Kendisi ve evren, yeter.

*

Kurtuluşa kayıtsızlığımdan emin olsaydım, uzak ara olabilecek en mutlu insan olurum.

*

Kendine gelmek için “unutulmak” gibisi yoktur. Bizimle önemli olan arasına girmek için kimse gelmez. Başkaları bizden ne kadar yüz çevirirse, o kadar bizim kusursuzluğumuz için çalışırlar. *Bizi terk ederek* bizi kurtarırlar.

*

Takdir-i ilahi konusundaki şüphelerim asla çok uzun sürmez: Günlük bozgunlardan bize düşen payı ondan başka kim bu kadar kararında dağıtabilir ki?

*

“Hiçbir şeye içerlememeli” —diye tekrarlar ne zaman acı çekse kendini suçlayan ve hiçbir acı çekme fırsatını kaçırmayan kişi.

*

Fanatikliğin ve sahtekârlığın her insanın içinde sürdürdüğü savaş yüzünden *kime* başvuracağımızı asla bilmeyiz.

*

— “Hangi konuda çalışıyorsunuz? Ne hazırlıyorsunuz?”

Bir Pyrrhon’a ya da bir Lao Tzu’ya bu şekilde yanaşabilir misin? İdollerimize sorulamayacak soruların bize sorulmasını tasavvur edemeyiz.

*

Yaratılış itibarıyla en küçük girişime bile öyle karşıyım ki bir işe kalkışmaya karar vermek için önce İskender’in ya da Cengiz Han’ın hayat hikâyelerini baştan sona okumam gerek.

*

Yaşlılığı dayanılır kılacak şey, bize inanmış olan ve artık hayal kırıklığına uğratmayacağımız herkesin birer birer öldüğünü görme hazzıdır.

*

Düşüş’ü tefsir etmeyi seviyorum, İlk Günah’ın asalağı olarak yaşamayı seviyorum.

*

Ah kendimizi bir *aşağılanamaz* kılabilseydik!

*

Yaygın iddianın aksine, acılar bizi yaşama bağlar, perçinler. Bunlar *bizim* acılarımızdır, onlara katlanabilmekten övünç duyarız, onlar bizim hayalet değil de varlık olarak vasfımıza tanıklık eder. Acı çekme kibri öyle kuvvetlidir ki onu ancak acı çekmiş olmanın kibri aşabilir.

*

Geçmiş kurtarmaya azmetmiş pişmanlık, unutuşun manevralarına karşı tek müracaat mercimizdir. Pişmanlık esasında *saldırıya geçmiş* hafıza değilse nedir? Bir sürü olayı yeniden canlandırarak, onları bozup hazzla dönüştürerek bize yaşamımızda istediğimiz versiyonları sunar, öyle ki yaşamın bize ancak pişmanlık sayesinde acınası ve doygun göründüğünü ileri sürmek doğrudur.

*

Uyurken su yüzüne çıkan her teorik formül onun seyrini kesintiye uğratar. Rüyalar olaylardır. Bunlardan biri *probleme* dönüştüğü ya da bir keşifle neticelendiği an sarsılarak uyanırız. Uyurken “düşünmek,” bastırılmış olanlarda, yani tam da perişanlıkları geceden geceye tanımlarda doruğa çıktığı için iyi uyuyamayan kişilerde sık sık görülen bir anomalidir.

*

Kendimize çok ıstırap çektirir, eziyetlerle kendimize bir “vicdan” yaratırız ve sonra dehşetle bir daha ondan kurtulmayacağımızı fark ederiz.

*

Bir bayağılığın ardından gelen huzursuzluk kendi üzerine düşünme için en uygun haldir, hatta bu düşünmeyle bir olur. Bu huzursuzluk bizi her ele geçirdiğinde, nihayet kendimizi tanıdığımız izlenimine kapılmamızın neresi şaşırtıcı?

*

Bozguncu tek kafa yapısı, var olma mükellefiyetini tartışma konusu yapandır. Başta anarşistler olmak üzere diğerlerinin hepsi müesseses nizamla uzlaşır.

*

Tercihlerim: Mağara Çağı ve Aydınlanma Dönemi.

Ama mağaraların Tarih'e, salonlarınsa Giyotin'e açıldığını unutmuyorum.

*

Her yerde para için et.* Ama para yardımı almış bir etin ne değeri olabilir? —Önceden, inanç dolayısıyla ya da kazara doğuruyorlardı, bugünse para yardımı alabilmek için. Bu aşırı hesapçılığın spermin kalitesine zarar vermemesi mümkün değil.

*

Herhangi bir şeyde anlam aramak bir saftan ziyade bir mazoşistin işidir.

*

Tümünden, kökten imha edilebilirliğimizin bilincine varmak kurtuluşun ta kendisidir. Ama her an imha edilebilir olduğumuzu bilmek en derin eğilimlerimize karşı hareket etmektir. Öyleyse kurtuluş doğaya karşı kahramanlık olmaz mı?

* Et (fr. chair, ing. flesh) burada "beden", "nesil", "doğum" anlamında kullanılıyor.

*

Hoppa ve tutarsız, her şeyin amatörü olarak esasında sadece doğmuş olmanın sakıncasını bilmiş olacağım.

*

Gözlerinin önünde geçit töreni yapan musibetlerden gözü kamaşmış ya da ürkmüş mağara adamı misali, sanki “felsefe” yokmuş gibi felsefe yapmalı.

*

Acısından zevk almak —bu duygu ve hatta ifade Homeros’da bulunur, elbette istisnai olarak. Genele yayılması içinse, daha yakın zamanları beklemek gerekecek. Destandan günlükçe yol uzun.

*

Günün birinde kendimizden daha sıkışmış biriyle karşılaşma umudu olmasaydı, insanlarla ilgilenmezdik.

*

Dar bir alana kapatılmış ve sadece tıka basa yediğimiz şu kimyasal maddelerle beslenen fareler, görünen o ki, alışılan- dan çok daha kötücül ve saldırgan hale geliyor.

Çoğaldıkça üst üste yığılmaya mahkûm insanlar eskiye göre birbirinden daha çok nefret ediyor, hatta alışılmadık gazez biçimleri icat ediyorlar, hiç olmadığı kadar birbirlerini parçalayacaklar ve evrensel bir savaş patlak verecek, hak iddialarından dolayı değil insanlığın kendine sunduğu gösteriye katılmanın imkânsızlığından dolayı. Daha şimdi- den, bir an için *bütün* geleceği şöyle bir görseler, o anın öte- sine gitmezlerdi.

*

Tek gerçek yalnızlık, bir duanın —Tanrı’dan, hatta biz-zat İman’dan *sonraki* bir duanın— aciliyeti üzerine düşün-ceye daldığımız yalnızlıktır.

*

Bizi neşelendiren ya da kederlendiren her şeyin hiçbir şeye karşılık gelmediğini, tüm bunların tamamen gülünç ve beyhude olduğunu insan kendine tekrar tekrar söylemeli.

... Âlâ, ben bunu her gün tekrar tekrar söylüyorum ken-dime ve yine de ne daha az neşeleniyorum ne de daha az ke-derleniyorum.

*

Hepimiz, her anı bir mucize olan bir cehennemin di-bindeyiz.

E. M. CIORAN YENİ TANRILAR

Bilgelik yaralarımızın kılığına bürünür. Bize nasıl gizlice kanayacağımızı öğretir.

Delilik belki de artık değişim geçirmeyen bir acıdan başka bir şey değildir.

Hangi eski yazarda okudum üzüntünün kanın yavaşlamasından ileri geldiğini? Tam da budur üzüntü: Durgunlaşan kan.

İnsanı hiçbir şey, o ana kadar kendine itiraf etmeye cesaret bulamadığı, hatta bihaber olduğu kusurlarından birinin berrak görüntüsüyle uykuya dalmaktan daha iyi vicdan sahibi yapmaz.

Söz ve sükût. Konuşan bir delinin yanında, ağzını açmayan bir delinin yanında olduğundan daha güvende hissederiz.

Cioran, taklit edilemez yazı ustalığı ve ürkütücü zihin açıklığıyla tüm zehrini yaşamın üzerine akıtıyor. Yine de Yeni Tanrılar'ı kaplayan mutlak umutsuzluğa ve karanlık sayfalara son cümlede hayat mucizesinin zayıf ışığı sızar: "Hepimiz, her anı bir mucize olan bir cehennemin dibindeyiz."

www.redingotkitap.com

 /redingotkitap

 @redingotkitap

 /redingotkitap

redingot

ISBN 978-605-69119-0-3

9 786056 911903